

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІНСТИТУТ ІСТОРІЇ АГРАРНОЇ НАУКИ, ОСВІТИ ТА ТЕХНІКИ

Історико-бібліографічна серія
«Аграрна наука України в особах,
документах, бібліографії»
Книга 125

В.І. КУЧЕР

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТВАРИННИЦТВА УКРАЇНИ
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

МОНОГРАФІЯ

Підписано до друку 28.04.2022 р.
Ум. др. арк. 12,96. Формат 60x84/16.
Тираж 300 прим. Папір офсетний. Зам. № 0108/2022
Свідоцтво ДК 5941 від 11.01.2018 р.
м. Київ, вул. Героїв Оборони, 8. Тел. (050) 411-66-51, (044) 22-99-569

Видавництво «Наукова столиця»®

ДРУК НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ
www.science.org.ua

Видавництво «Наукова столиця»
КИЇВ
2022

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН
28 квітня 2022 р. (протокол № 3)*

Рецензенти:

Гончаренко О.М. – доктор історичних наук, професор (Університет Григорія Сковороди в Переяславі);

Уткін О.І. – доктор історичних наук, професор (Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН).

Науковий редактор:

доктор історичних наук, старший науковий співробітник **Щебетюк Н.Б.**

Відповідальний редактор:

доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор,
академік НААН **Вергунов В.А.**

Кучер В.І.

К 88 Науково-організаційне забезпечення тваринництва України в роки Другої світової війни / В.І. Кучер ; НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки ; наук. ред. Н.Б. Щебетюк ; відповід. ред. В.А. Вергунов. – Київ, Видавництво «Наукова столиця», 2022. – 224 с.

ISBN 978-617-7649-56-3

У науковому виданні висвітлено події та явища в розвитку галузі тваринництва України під час Другої світової війни. Розкрито діяльність науковців, фахівців і господарників щодо збереження й відтворення племінного поголів'я різних видів сільськогосподарських тварин.

Розраховано на освітян, науковців та усіх, хто цікавиться історією вітчизняної аграрної науки.

ISBN 978-617-7649-56-3

© В.І. Кучер, 2022
© Національна наукова
сільськогосподарська
бібліотека НААН, 2022

В.І. КУЧЕР

**НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНЕ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТВАРИНИЦТВА УКРАЇНИ
В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Науковий редактор:

доктор історичних наук, старший науковий співробітник **Щебетюк Н.Б.**

Відповідальний редактор:

доктор сільськогосподарських наук, доктор історичних наук, професор,

академік НААН **Вергунов В.А.**

194. Плотніков К. І. Епізоотичний лімфангоїт. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 41–44.
195. Олійник М. К. заходи щодо ліквідації інфекційної анемії коней. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 46–47.
196. Артюх І. А. Над чим працює Український інститут експериментальної ветеринарії. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 79.
197. Олійник М. К. Заходи щодо ліквідації інфекційної анемії коней. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 46–47.
198. Соціалістичне тваринництво. 1945. № 5-6. С. 12.
199. Туркевич К. І. Яловість корів та боротьба з нею. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 66–68.
200. Мазур В. Н. Инструкция по борьбе с перипневмонией крупного рогатого скота / ред. В. Н. Мазур. Киев-Харьков : Госсельиздат, 1945. 7 с.
201. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 18, спр. 6309, арк. 73.
202. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 18, спр. 6309, арк. 70.
203. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 650.

ЗМІСТ

Передмова.....	4
Розділ I. Евакуація сільськогосподарських тварин і збереження племінних ресурсів тваринництва у радянському тилу.....	10
Розділ II. Відродження й розвиток племінної справи на визволеній території України	39
1. Внесок учених у відновлення племінного поголів'я великої рогатої худоби	39
2. Наукові основи ведення конярства.....	82
3. Племінна справа у свинарстві і вівчарстві.....	96
4. Наукове забезпечення розвитку птахівництва.....	111
5. Налагодження селекційно-племінної роботи в кролівництві, бджільництві, риборівництві.....	124
Розділ III. Напрацювання вчених з питань кормового забезпечення тваринництва.....	136
Розділ IV. Боротьба учених з хворобами сільськогосподарських тварин.....	163
Післямова.....	199
Джерела і література.....	203

Передмова

Вирішення завдань перспективного розвитку вітчизняної аграрної науки потребує ґрунтовного, неупередженого вивчення досвіду діяльності науково-дослідних установ, досягнень учених-аграріїв, у тому числі й результатів досліджень у тваринницькій галузі. В даному контексті особливо важливого значення набуває досвід діяльності науково-дослідних інститутів, станцій, збереження племінного фонду, відновлення порідного стада, наукового забезпечення розвитку племінного поголів'я в роки Другої світової війни. Необхідно зазначити, що величезна історіографічна спадщина радянської доби розглядала участь українського народу у німецько-радянській війні крізь призму сталінських міфологем, фальсифікацій, перекручень, відвертої неправди. У роки існування радянської імперії домінувала «єдино правильна» концепція війни, нав'язана історикам сталінськими ідеологами. Це вимагає від дослідників відповідального відношення до тих трагічних подій, вивчення і висвітлення їх не в політизованому, а в науковому ракурсі на основі неупередженості і об'єктивності. Достовірність пізнавального пошуку несумісна з фальсифікаціями, замовчуванням історичних подій, явищ і фактів, прагненням догодити інтересам тоталітарного режиму та його вождям.

Особливо це стосується ленінсько-сталінської моделі тоталітарного соціалізму, в основі якого лежала адміністративно-командна система управління. Саме ця система, на думку відомого російського прогресивного дослідника Д. А. Волкогонова, звела розуміння історичного поступу радянського народу до сформульованих Й. Сталіним постулатів, викладених в енциклопедії догматизму, збірнику мумій, напівістин і антиістин, підручнику «Історія Комуністичної партії (більшовиків). Короткий курс». Не було жодної науки, яка б не піддалася догматичним деформаціям. Особливо історична наука, де Й. Сталін насаджував у свідомості людей стереотипи свого бачення минулого, в тому числі й подій німецько-радянської війни. У тисячах праць присвячених подіям війни, написаних до розвалу СРСР, історична наука була

1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 547.

185. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 547.

186. Перехрест О. Г. Українське село 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 348.

187. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 648.

188. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 650.

189. Жованик П. М. Бруцельоз сільськогосподарських тварин та чергові завдання боротьби з цією хворобою. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 60–65.

190. Горбань М. І. Ліквідувати коросту на конях. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 69–71.

191. Полімпсестов М. А. Заходи боротьби з коростою тварин при стійловому утриманні. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 10. С. 38–40.

192. Коломієць Ю. С. Боротьба з гемоспоридіозами сільськогосподарських тварин. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 43–45.

193. Пономаренко Ф. М. Лептоспироз великої рогатої худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 74–76.

172. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 275–277.

173. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 546.

174. Перехрест О. Г. Українське село 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 347.

175. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 18, спр. 6285, арк. 6.

176. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 18, спр. 1054, арк. 133.

177. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 399.

178. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 440.

179. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 18, спр. 6272, арк. 146.

180. ЦДАВО України, ф. 27, оп. 17, спр. 1056, арк. 169.

181. Временная инструкция по борьбе с чумой птиц / ответ. за вып. директор УИЭВ И. Артюх. Харьков : Госсельиздат, 1944. С. 1.

182. Дорошко І. М. Чума птиці та боротьба з нею. Харків: Держсільгоспвидав, 1944. 17 с.

183. 107.Дорошко І. М. Чума птиці та боротьба з нею. Харків: Держсільгоспвидав, 1944. С. 13–16.

184. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-

затиснута кільцем примітивного мислення, каналізована лише в напрямі роз'яснення, славослів'я, розкриття значущості ідей, постулатів єдиного творця – Сталіна [1].

Великої шкоди було завдано природничим наукам і техніці, затримано на багато років розвиток генетики, кібернетики, біології та інших наук. Аграрний «експеримент», започаткований наприкінці двадцятих років і перетворений у систему, показав глибоку шкідливість декретування і адміністративного насилля. Сільське господарство все більше деградувало, колгоспники позбавлені стимулів, як і паспортів, працювали лише під загрозою численних покарань і вимог щодо вироблення мінімуму трудовнів, виконання численних податків, скорочення присадибних ділянок тощо. Увесь урожай колгоспів вилучався за низьку символічну плату. Колгоспник не міг за власним бажанням полишити село. Під репресії потрапляли відомі учені-аграрії, які своїми дослідженнями збагатили сільськогосподарське виробництво науковими агрономічними досягненнями. Чимало їх, як і простих колгоспників, управлінців сільським господарством, сталінським тоталітарним режимом було зараховано до «ворогів народу», зрадників, шпигунів. Майже всі вони були звинувачені у зриві сталінських планів розвитку сільського господарства, підвищенні його продуктивності, виробленні продуктів харчування. Відомий американський дослідник Роберт Конквест писав, що за своєю суттю запроваджена Сталіним система була командно-адміністративною економікою і командно-адміністративним суспільством. Це можна було спостерігати на всіх рівнях. Колгоспи з усім своїм тракторним парком виробляли менше продукції, ніж простий селянин у 1914 році. Але тепер вони перебували під повним контролем. Дрібнобуржуазний селянин-одноосібник зник. Сталін далеко не найкращим чином використовував ресурси, наприклад, розв'язавши проблему надлишку сільського населення шляхом знищення найпродуктивнішого прошарку селянства та репресувавши велику частину старих висококваліфікованих кадрів за фальшивими звинуваченнями у шкідництві [2].

Разом з тим, за свідченнями архівних документів, учасників

сільськогосподарського виробництва та учених-аграріїв, інституалізація й академізація сільськогосподарської дослідної справи, всупереч сталінським репресіям щодо науковців-дослідників, певним чином сприяла позитивним зрушенням у науковому забезпеченні розвитку сільського господарства, в тому числі й тваринницької галузі. Це, у свою чергу, позитивно впливало на вдосконалення теоретико-методологічних засад ветеринарної, зоотехнічної науки. Важливими напрямками діяльності науково-дослідних установ було виконання державних замовлень щодо підвищення продуктивності тваринництва, покращення кормової бази, розгортання селекційно-племінної справи. Теоретико-практичні, методологічні напрацювання дослідників позитивно вплинули на порідне покращення, виведення нових порід цілої низки видів сільськогосподарських тварин.

Німецько-радянська війна перервала поступальний розвиток наукових досліджень, що сприяли підвищенню продуктивності сільськогосподарського виробництва, зокрема й тваринницької галузі. В даному контексті важливим є той чинник, що готуючись до наступальної війни Сталін та виплеканий ним тоталітарний режим не був готовий до оборонних, захисних дій на випадок нападу агресора на СРСР. Катастрофічні поразки збройних сил, швидке просування німецьких військ, захоплення значних територій змусило кремлівське керівництво вживати термінових заходів щодо евакуації у тиллові регіони країни матеріальних, людських ресурсів. Потрібно було забезпечити переміщення у тиллові райони сільськогосподарської техніки, запасів хліба, хлібопродуктів, продовольства, колгоспних тваринницьких стад. Окремо стояла проблема евакуації у безпечні тиллові райони племінних гуртів усіх видів сільськогосподарських тварин.

Згідно з надісланими з Кремля директивами і постановами, з регіонів України, яким загрожувала окупація німецькими військами, у радянський тил вирушили своїм ходом понад 6 млн. голів великої рогатої худоби, коней, свиней, овець. Племінне птахівництво намагалися вивезти транспортними засобами, що не завжди вдавалося.

Соціалістичне тваринництво. 1945. № 8–9. С. 35–37.

160. Лохін А. А. Силос і його виготовлення. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 28–30.

161. Рабінович В. М. Листя з сіна замінює концентрований корм. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 40–41.

162. Брюшинін І. Г. Коріандрова макуха в раціоні молочних корів. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 24–26.

163. Перевозіна К. А. Попіл, як мінеральний корм для годівлі корів. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № . С. 38–39.

164. Скороходько А. К. Увага питанням догляду і утримання сільськогосподарських тварин. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 1. С. 40–43.

165. ЦДАВО України ф. 27, оп.18, спр. 6275, арк. 4–5.

166. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 302.

167. Перехрест О. Г. Українське село 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 348.

168. ЦДАВО України ф. 27, оп.18, спр. 6275, арк. 9.

169. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 541.

170. ЦДАВО України ф. 27, оп. 18, спр. 6284, арк. 3.

171. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 259–261.

147. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 535.

148. Жованик П. М. Пасовишне утримання худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 30–34.

149. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 314–315.

150. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 681–683.

151а. ЦДАВО України ф. 27, оп. 18, спр. 6283, арк. 2–17.

151. Рабінович В. М., Власюк Й. І., Тимченко В. О. Відновити й поліпшити насінництво трав. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 42–46.

152. Куксін М. В. Луківництво України до Вітчизняної війни та його відбудова. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 1. С. 13–17.

153. Рогоза І. Д. Посіви на прифермерських ділянках та зелений конвеєр. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 39–44.

154. Рогоза І. Д. Як збирати і зберігати кормові коренеплоди та гарбузи. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 31–32.

155. Скиба Т. І. Підготовка грубих кормів до згодовування. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 33–34.

156. Соціалістичне тваринництво. 1945. № 5-6. С. 6–7.

157. Левицький Б. Г., Конюхова В. А. Дріжджування кормів. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 26–28.

158. Соціалістичне тваринництво. 1945. № 4. С. 16–17.

159. Бутко С. Д. Краще зберігати та обліковувати токові корми.

У цілому, за свідченнями архівних джерел і учасників подій, евакуація проходила хаотично, поспішно. В першу чергу прагнули виїхати та вивезти у радянський тил свої родини партійні, радянські функціонери, працівники господарських організацій, тиліві служби армії. Варто зазначити, що від народу було приховано вказівки щодо евакуації, про неї знало лише обмежене коло людей з партійно-урядових структур, поки не почалося масове вивезення підприємств, колгоспного майна, перегін худоби.

Український кінорежисер, письменник О. Довженко, як очевидець подій залишив свої правдиві свідчення про той трагічний час. Взяти хоча б факт приховування від населення евакуації, писав О. Довженко: «Заборонено було навіть говорити про евакуацію. Контрреволюція! А завтра драпають і залишають все і всіх напризволяще. А що евакуюють? Дивани, стільці, г...о всяке, всяку чепуховину. Гинуть машини, гинуть поранені на дорозі...

– Товариші! Братці! Прийміть поранених! Підвезіть! – кричали поранені на сумному шляху. Відступало військо. Пролітали вантажні машини різних снобів, воєнторгів, управлінь, поставчань.

– Товариші, пожалійте! – благали поранені.

– Ну що ж воно робиться! Скажіть мені, чому ми такі погані? – плакався поранений юнак з перебитою ногою. Підвезіть ранених, розтуди вашу матір! – і заплакав. Пролітали машини, як осінній лист.

– Вперед! – весело махали руками воєнторгівці. Вони були раді, що від'їжджають з небезпечного міста на схід.

– Гляньте, котяться сволочі! Ранених кидають!» [3].

Варто зазначити, нами наведено лише один з тих епізодів, що їх численну кількість описував у своїх щоденниках О. Довженко з історії трагічних днів початкового періоду німецько-радянської війни.

В умовах масового відступу армій і фронтів, військової техніки, переганяли мільйонні гурти сільськогосподарських тварин усіх видів, рухалися валки підвід з колгоспним майном, колгоспниками, які супроводжували стада. Вони потрапляли під бомбардування, гарматні обстріли, живність і люди

масово гинули, тварини розбігалися, частково передавалися відступаючим військовим частинам, захоплювалися наступаючими німецькими військами.

Варто зазначити, що працівники племінних ферм, племрозплідників, племрадгоспів, учені науково-дослідних установ докладали надзвичайних зусиль для збереження племінних стад. Загроза окупації районів розташування евакуйованих племінних гуртів змушувала повторно переганяти їх у нові регіони за сотні і тисячі кілометрів. Нелегко доводилося облаштовуватися на нових місцях, забезпечувати тварин приміщеннями, кормами, упереджувати хвороби і лікувати тварин від різних пошестей. У надзвичайно важких умовах учені намагалися налагоджувати селекційну роботу, поєднуючи її із завданнями щодо збереження племінного поголів'я, вирощування молодняку, доглядом, утриманням та ін.

По мірі визволення української території владні органи поставили перед ученими, працівниками тваринницьких племінних осередків і центрів завдання щодо відновлення діяльності мережі науково-дослідних інститутів, станцій, племрозплідників, інкубаторів, боротьби з хворобами тощо. Необхідно зауважити, що налагодження науково-дослідної роботи здійснювалось досить повільно внаслідок нестачі кадрів, недостатнього фінансування селекційних досліджень, руйнації приміщень, експериментальних баз. Перед ученими стояли важливі завдання щодо розроблення методів і способів інтенсивного відтворення стада колгоспних продуктивних тварин всіх видів, добитися поліпшення порідного поголів'я, впроваджувати в практику розведення тваринництва результатів досліджень, селекційних експериментів, застосування нових препаратів для боротьби з епізоотіями сільськогосподарських тварин і птиці, ліквідувати осередки поширення пошестей на території республіки.

Відомо, що виведення нових порід, розведення, утримання, догляд, виховання молодняку залежить значною мірою від наявності міцної кормової бази, яка забезпечує якісне і кількісне зростання поголів'я тварин, особливо елітних, продуктивних порід. Від науковців державні органи вимагали розгортання досліджень з метою удосконалення кормової бази, раціональної

О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 210.

136. Банніков М. А. Бджільництво в колгоспах УРСР. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 56.

137. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 318.

138. Банніков М. А. Бджільництво в колгоспах УРСР. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 56–57.

139. Банніков М. А. Бджільництво в колгоспах УРСР. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 58–59.

140. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 318.

141. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 210, 222.

142. Соціалістичне тваринництво. 1945. № 4. С. 1–6.

143. Ростовцев І. М. Відновлення ставкового господарства колгоспів і чергові роботи щодо дальшого його розвитку. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 39–40.

144. Таран М. К. Вирощування цьоголітки коропа. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 53–55.

145. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 306.

146. Соловійов А. В. Громадському тваринництву – міцну кормову базу. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 25–27.

Там само. С. 156–162.

126. Божко П. Ю. Досвід відновлення птахівництва (з практики роботи колгоспів Переяслав-Хмельницького району, Київської області). Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1945. С. 14.

127. Божко П. Ю. Досвід відновлення птахівництва (з практики роботи колгоспів Переяслав-Хмельницького району, Київської області). Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1945. С. 15.

128. Божко П. Ю. Досвід відновлення птахівництва (з практики роботи колгоспів Переяслав-Хмельницького району, Київської області). Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1945. С. 7.

129. Божко П. Ю. Досвід відновлення птахівництва (з практики роботи колгоспів Переяслав-Хмельницького району, Київської області). Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1945. С. 15.

130. Божко П. Ю. Розведення та утримання птиці. Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1947. 52 с.

131. Божко П. Ю. Розведення та утримання птиці. Київ-Харків : Держсільгоспвидав, 1947. С. 4.

132. Перехрест О. Г. Українське село 1941-1945 рр.: економічне та соціалістичне становище: монографія. Черкаси , ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 346.6 Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 209.

133. Подоба Г. Г. Кролівництво – високоприбуткова галузь тваринництва. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 18–22.

134. Подоба Г. Г., Вернигора Н. Г. Колгоспи Зміївського району відновлюють кролівництво. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 10. С. 22–24.

135. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов,

годовлі кормами насиченими білками, мінералами, вітамінами тощо. Безумовно, що в даному контексті не все залежало від учених, оскільки, як відомо з довоєнного досвіду, раціон колгоспних тварин був надзвичайно бідним. Влітку велику рогату худобу, дрібних тварин випасали на луках, взимку годівля складалася із сіна, соломи, субпродуктів із відходів після обмолоту, так званих токових або гуменних кормів. Особливо гостро проблема годівлі поставала в зимово-весняний період, коли грубих кормів не вистачало, в колгоспних стадах спостерігалось голодування, масовий падіж тварин.

У даній праці автор прагнув на основі доступних архівних, видрукованих джерел, звітів науково-дослідних інституцій, опублікованих праць фахівців-тваринників, які були безпосередніми учасниками подій, показати їхній внесок у збереження племінного поголів'я, виведення нових порід сільськогосподарських тварин у непростих умовах війни. Власне, у повоєнні роки були закладені умови для розвитку тваринницької галузі в Україні.

Розділ І. Евакуація сільськогосподарських тварин і збереження племінних ресурсів тваринництва у радянському тилу

Катастрофічні поразки радянських військ, втрата величезних територій, промислових, сільськогосподарських, людських ресурсів сталися внаслідок панування в СРСР сталінського тоталітарного режиму. Й. Сталінін, його найближчим оточенням у передвоєнні роки були допущені прорахунки, помилки і злочини. Одним з них, що кардинально негативно вплинув на стан збройних сил, були масові репресії, особливо командно-політичного складу армії, офіцерів різних рангів і звань. За свідченням італійського дослідника Джузеппе Боффа, прорахунки Й. Сталіна полягали в стратегічних концепціях щодо оборони СРСР. Після винищення всього керівного ядра збройних сил в 1937 р., радянська воєнна думка довгий час не мала розвитку. Визначальний прорахунок полягав у тому, що основну увагу звертали на наступальні операції. Питання оборони, маневрування військами, відступу з метою уникнення оточення дивізій, армій, фронтів не брали до уваги автори воєнної доктрини, що розроблялася під безпосереднім контролем Й. Сталіна. Воєнні стратегічні плани Кремля містили в собі гасла, міфи про непереможність Червоної армії, війна мовляв, буде вестися на території ворога, малою кров'ю, радянський народ закидає агресора шапками тощо [4].

Ці та подібні їм штампи, стереотипи, ярлики були характерні тоталітарній ідеології, яка була направлена на зомбування, одурманення радянських людей. Вона не слугувала морально-психологічній підготовці військовослужбовців і цивільного населення щодо тих справжніх, жаклих випробувань, які несла із собою війна.

Подальші події після нападу нацистської Німеччини на СРСР, як і висновки сучасних дослідників підтверджують, що невідповідність країни до війни негативно вплинула на мобілізаційну складову, боєздатність збройних сил, яка обернулася катастрофічними поразками, оточеннями ворогом цілих армій і фронтів, потрапляння в полон мільйонів рядових і командирів Червоної

О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 383.

122. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 313.

123. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 524–526.

124. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 521–523.

125. Дахновський М. В. До питань економіки й організації громадського птахівництва в колгоспах УРСР. *Наукові праці УНДСП. Звіт за 1941-1944 рр.* Харків : Держсільгоспвидав, 1945. Т. 3. С. 3–13.; Божко П. Ю. Використання курей для боротьби з буряковим довгонощиком. Там само. С. 13–42; Серапін С. В. Використання сільськогосподарської птиці (курей, індиків, качок) для боротьби з клопом-черепашкою. Там само. С. 42–73; Колоній В. П. Фізіологія і патофізіологія травлення сільськогосподарської птиці в рентгенівському відображенні. Там само. С. 74–113; Колоній В. П. Вплив різних кормових навантажень на моторноевакуаторну діяльність травного апарата птиці. Там само. С. 113–117; Колоній В. П. Вплив ультрафіолетових променів на розвиток (виводимість) курчат. Там само. С. 163–167; Колоніцький І. І. Селекція курей породи леггорн білий за зимовою яйцenesучістю та іншими ознаками. Там само. С. 118–135; Павлов А. О. До питання про методику селекційної роботи з сільськогосподарською птицею. Там само. С. 135–156; Плющ М. Г. Виводимість яєць та яйцenesучість курей порід род-айланд і суссекс у зв'язку із застосуванням моціону при їх утриманні.

птахівництва в колгоспах УРСР. *Наукові праці УНДСП. Звіт за 1941–1944 рр.* Харків : Держсільгоспвидав, 1945. Т. 3. С. 3, 4.

112. Дахновський М. В. До питань економіки й організації громадського птахівництва в колгоспах УРСР. *Наукові праці УНДСП. Звіт за 1941–1944 рр.* Харків: Держсільгоспвидав, 1945. Т. 3. С. 6.

113. Баранецький С. Ф. Виводоздатність яйця курей, як проблема селекції. *Птахівництво*. 1938. С. 198–205.

114. Беренштейн Ф. Н., Шкляр М. Н. Вплив годівлі та голодування на кров птиці. *Годівля та виховання птиці: зб. статей*. Київ : Держсільгоспвидав, 1936. С. 242–249.

115. Биховець А. І. Результати дослідної інкубації гусячих яєць. *Проблеми інкубації: зб. статей*. Київ : Держсільгоспвидав, 1935. Т. 2. С. 79–99; Биховець А. І. Експериментальні матеріали як доказ диференційованої техніки інкубації. *Птахівництво*. 1938. С. 5–32.

116. Божко П. Ю., Беренштейн Ф. Н., Кобренюк І. Д. та ін. Годівля та виховання сільськогосподарської птиці: зб. статей. Київ: Держсільгоспвидав, 1936. 249 с.; Божко П. Ю. Годівля та догляд птиці. Київ: Держсільгоспвидав, 1940. 36 с; Божко П. Ю. Продуктивність курей на колгоспних фермах УРСР і заходи до її підвищення. *Наукові праці УНДСП*. 1941. Т. 2. С. 30–48.

117. Павлов О. А. Гусівництво в колгоспах УРСР. *Наукові праці УНДСП*. 1941. Т. 2. С. 48–65.

118. Пеніонжкєвич Е. Е. Матеріали до вивчення патологічних явищ в ембріональному розвитку курчат у штучній інкубації. *Проблеми інкубації*. Київ : Держсільгоспвидав, 1934. С. 118–147.

119. Плющ М. Г. Перевірка норм годівлі качок пекінської породи. *Наукові праці УНДСП*. 1941. Т. 2. С. 86–97.

120. Філіпенко І. П. Виводжування з яєць гусей у зв'язку з мінеральною годівлею. *Наукові праці УНДСП*. 1941. Т. 2. С. 98–100.

121. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов,

армії. Безумовно, що хаос у командно-військових штабах, починаючи з генерального штабу і до низових штабних структур, безладний відступ мільйонних натовпів з військових частин, з'єднань, армій і фронтів, вигляд голодних, обірваних вояків усіх рангів і звань, викликами у селян паніку, страх, невпевненість і розгубленість. У працях радянських істориків звично подавався образ охопленого ура-патріотизмом народу, готового захищати сталінський тоталітарний режим. Сучасні вітчизняні автори цілком однозначно довели, що в роки війни не підтвердилися пафосні гасла більшовицької ідеології «про міцну, непорушну дружбу народів СРСР», «морально-політичну єдність партії і народу», «беззастережну відданість пролетарському інтернаціоналізму» тощо. Прагнучи видати бажане за дійсне, кремлівська владна верхівка намагалася перекласти відповідальність за катастрофічні поразки і втрати на міфічних «ворогів народу», зрадників, боягузів, запроданців. Особливо «каральний меч революції» безжально мстився військовим від рядових до генералів. У той же час, возвеличувалася роль комуністичної партії, Й. Сталіна, як єдиних творців перемоги над нацистським агресором.

Вище наведено лише окремі епізоди із довгого переліку сталінських прорахунків і злочинів, учинених проти народу задля утвердження «вождем народів» авторитарного владарювання. Поразки кадрової армії, швидкий наступ німецьких військ поставили перед урядуючими компартійно-радянськими органами питання щодо переміщення у радянський тил продуктивних сил, зокрема сільськогосподарських людських і матеріальних ресурсів. Евакуація стосувалася головним чином тракторного парку МТС і радгоспів, сільськогосподарських тварин господарств, державних і колгоспних продовольчих ресурсів та ін.

У зв'язку з неминучою окупацією територій СРСР німецькими військами ЦК ВКП(б) і Раднарком СРСР 27 червня 1941 р. видали постанову «Про порядок вивезення і розміщення людських контингентів і цінного майна». ЦК КП(б)У і Раднарком УРСР у відповідь на вимоги московського центру, 3 липня 1941 р. видали директиву секретарям обкомів комуністичної партії і головам

обласних виконавчих комітетів «Про евакуацію худоби та майна колгоспів, МТС і радгоспів». Цим документом регламентувався порядок організації вивезення сільськогосподарської техніки, худоби, колгоспних матеріальних цінностей. Усе майно, яке не могло бути вивезеним, хліби, що дозрівали на полях, за наказом Й. Сталіна знищувалося, згідно його плану «випаленої землі» в тилу німецьких військ [5].

Евакуація ресурсів сільського господарства мала свої особливості. Промислові підприємства, продовольство, частина сільськогосподарської техніки вивозили у радянський тил здебільшого залізничним транспортом. Основна маса тракторів, комбайнів, автомобілів, а головне, мільйони сільськогосподарських тварин усіх видів, мали переганяти так би мовити своїм ходом за сотні і тисячі кілометрів у тилі регіони СРСР. 1 серпня 1941 р. Наркомзем УРСР видав спеціальну постанову «Про організації перегону, розміщення та підготовку до зимівлі евакуйованої худоби». Згідно постанови, сільськогосподарських тварин мали переганяти у Сталінградську, Чкаловську, Саратовську, Ростовську області, а також у Калмицьку і Башкирську АРСР. Для ветеринарного обслуговування тварин, що переганялися на нові місця, у Сумській, Харківській, Ростовській і Сталінській областях були організовані ветеринарно-контрольні пункти. Для їх роботи Наркомат землеробства УРСР відрядив 100 професорів, доцентів, 200 ветеринарних лікарів, фельдшерів і студентів ветеринарних вузів. Відповідно до цієї ж постанови з метою організації перегону і підготовки до зимівлі, було виділено 24 працівника Наркомату землеробства УРСР. Обласним виконкомам урядом було рекомендовано послати в райони зимівлі худоби 190 зоотехніків і 95 ветеринарних лікарів [6].

Безумовно, що перед урядовими структурами і земельними органами постало складне завдання щодо збереження племінного поголів'я сільськогосподарських тварин усіх видів, як запоруки відродження і розвитку тваринництва у перспективі.

Варто зазначити, що у довоєнні роки завдяки зусиллям учених,

Соціалістичне тваринництво. 1945. № 4. С. 10–12.

101. Квасницький А. В. Молокопродукція свиномазки. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 27–32.

102. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 531–532.

103. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця : ТОВ «Твори», 2019. С. 310.

104. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 600.

105. Гребень Л. К. За найшвидше відновлення свинарства і тонкорунного вівчарства на півдні України. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 11–12. С. 12–13.

106. Гребень Л. К. Над чим працює Інститут гібридизації і акліматизації тварин Асканія-Нова. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 47.

107. Божко П. Ю. Досвід відновлення птахівництва (з практики роботи колгоспів Переяслав–Хмельницького району Київської області). Київ : Держсільгоспвидав, 1945. С. 15.

108. Збірник важливіших постанов по сільському господарству за 1942–1944 рр. Київ–Харків : Держсільгоспвидав, 1944. С. 212.

109. Збірник важливіших постанов по сільському господарству за 1942–1944 рр. Київ–Харків : Держсільгоспвидав, 1944. С. 217.

110. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 345.

111. Дахновський М. В. До питань економіки й організації громадського

87. Соціалістичне тваринництво. 1945. № 10. С. 2–3.
88. Волосков П. П. Причини стерилітету і заходи боротьби з ним. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 8–9. С. 44–48.
89. Непрош А. В. Про вік кобил, придатних до парування. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 48.
90. Цапенко Г. В. Організація правильної годівлі, догляду, утримання і експлуатації жеребних кобил. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 45–47.
91. Смалько І. Т. Відновити свинарські ферми у колгоспах, дати державі більше м'яса і сала. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 7–9.
92. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 530.
93. Омельченко П. І. Миргородська порода свиней і шляхи подальшого її поліпшення. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 33–37.
94. Білогуб Д. К. Готування кнурів і маток до парування. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 2–3. С. 33–37.
95. Білогуб Д. К. Промислове схрещування в свинарстві. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 13–14.
96. Білогуб Д. К. Спарювання свиноматок з двома кнурами в одну охоту. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 1. С. 21–22.
97. Гребень Л. К. Свині української степової білої породи. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 33–36.
98. Гребень Л. К. Видатний учений-селекціонер академік М. Ф. Іванов (До 10-річчя з дня смерті). *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 10. С. 14.
99. Гребень Л. К. За найшвидше відновлення свинарства і тонкорунного вівчарства на півдні України. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 11–12. С. 12–17.
100. Квасницький А. В. Рання підгодівля поросят-сисунів.

працівників тваринницьких племінних ферм, державних племінних розплідників у колгоспах і радгоспах було організовано 687 племінних ферм великої рогатої худоби, 699 племінних свиноферм, 204 племінних вівцеферм тощо. Під наглядом працівників ферм, учених там було зосереджено 108,1 тис. голів племінної великої рогатої худоби, 99,3 тис. племінних свиней, 117,3 тис. племінних овець. Станом на 1941 р. в Україні з метою розведення поліпшених порід працювали державні племінні розплідники (ДПР): з них 12 великої рогатої худоби, 4 свинарських і 5 вівчарських розплідників. Вони розташовувалися головним чином у районах найбільшого зосередження поширених у республіці порід тварин різних видів. На їх базі науковці проводили досить успішну селекційно-племінну роботу щодо вдосконалення порідних властивостей, виведення нових високопродуктивних порід тварин. Важливим було те, що учені, які працювали в ДПР, на експериментальних базах, в спеціалізованих науково-дослідних інститутах, науково-дослідних станціях займалися репродукцією племінних тварин для забезпечення племінним матеріалом колгоспів, радгоспів України, а також інших республік СРСР.

Варто зазначити, що з метою збереження документальних свідчень щодо порідного поголів'я, до державних племінних книг були внесені видатні плідники, матки, порідні лінії виведені на їх основі: 28 649 голів великої рогатої худоби, 3592 голови коней, 8334 голови свиней, 15766 овець. Крім того, до районних племінних книг внесено багато тисяч менш видатних порід сільськогосподарських тварин усіх видів. У цілому, до початку війни вчені, працівники племінних ферм та стаєнь працювали з метою порідного покращення тваринництва, виведення нових високопродуктивних порід. Для пришвидшеного виведення порідного поголів'я, масової репродукції тварин для колгоспів, радгоспів, спеціалізованих організацій в Україні широко застосовувалося штучне осіменіння тварин усіх видів. Зокрема, у 1940 р. працювало 1070 пунктів штучного осіменіння великої рогатої худоби, 1405 пунктів штучного осіменіння овець, на яких було запліднено 232,4 тис.

корів, 775,5 тис. овець [7].

Евакуація худоби продовжувалася з регіонів, яким загрозувала окупація ще і взимку 1941–1942 рр. у несприятливих природно-кліматичних умовах, часто без корму, належного догляду. Чимало тварин усіх видів і порід загинули в дорозі, було передано заготівельним органам Червоної армії на харчування. Під загрозою окупації регіонів, куди прибували евакуйовані, з України внаслідок наступу німецьких військ, відбувалася повторна евакуація худоби, сільськогосподарської техніки, колгоспників, фахівців різних професій до Азербайджану, Грузії, Казахстану, в Астраханську, Уральську, Саратовську, Тамбовську, Куйбишевську та інші області і республіки СРСР.

З метою збереження наукового потенціалу УРСР та наукового забезпечення розвитку усіх галузей сільськогосподарського виробництва, у радянський тил були евакуйовані колективи науково-дослідних установ, викладацький склад вищих навчальних закладів, технікумів аграрної галузі. Зокрема, були евакуйовані наукові установи, що займалися селекційно-племінною справою: Український науково-дослідний інститут тваринництва, Українська науково-дослідна станція птахівництва, Українська філія Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів, Український науково-дослідний інститут експериментальної ветеринарії, Українська науково-дослідна станція бджільництва до Саратовської області, Київська науково-дослідна станція тваринництва «Терезино» до Сталінградської області РРФСР [8].

Згідно рішень партійних і радянських органів влади у радянський тил переганяли племінних тварин також племінні радгоспи. Зокрема, племрадгосп «Тростянець» Чернігівської області перегнав гурт великої рогатої худоби симентальської породи у Поволжя. В Південний Урал евакуював конематок арабської породи Стрілецький кінний завод Луганської області.

Працівники племінного радгоспу «Комсомолец Полісся», Чорнобильського району, Київської області з наближенням лінії фронту вирушили у глибокий радянський тил. Державне племінне господарство було

Вип. 14. 52 с.

77. ЦДАВО України ф. 27, оп. 18, спр. 6308, арк. 4.

78. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 655.

78а. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 334–335.

79. Москальцов М. О. Чергові завдання в розвитку конярства. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 1. С. 33–35.

80. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 311.

81. Жадан І. І. Відновила свою роботу науково-дослідна станція конярства. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 11–12. С. 49.

82. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 339–341.

83. ЦДАВО України ф. 27, оп. 17, спр. 8882, арк. 28–30.

84. Про державний план розвитку тваринництва в колгоспах і радгоспах Української РСР на 1945 рік. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 6–10.

85. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 209.

86. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціалістичне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 341–342.

само. С. 90–92; Черняев М. Г. Селекционно-племенная работа с овцами цыгайской породы Мариупольского госплемрассадника. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 92–95.

70. Омельченко П. И. Селекционно-племенная работа с крупной белой породой свиней в районе деятельности Полтавского ГПР. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 110–114.

71. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 115.

72. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 117.

73. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 177.

74. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 177.

75. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 656.

76. Яценко А. Е. Результаты метизации крупного рогатого скота швицами. *Труды НИИ животноводства*. 1946. Вып. 11. 133 с.; Соловьев А. В. Экономическая оценка плановых пород крупного рогатого скота в связи с направлением скотоводства и племенной работы. *Труды НИИ животноводства*. 1946. Вып. 12. 127 с.; Вересенко К. І., Захарченко І. М. та ін. Годівля сільськогосподарських тварин. *Праці НДІ тваринництва*. 1945. Вып. 15. 64 с.; Чапенко Г. В. Результаты метизації червоною українською породою великої рогатої худоби в колгоспах Донецької області. *Праці НДІ тваринництва*. 1945.

організоване у 1930 р., вважалось одним з найбільших радгоспів великої рогатої худоби білоголової породи в Україні, воно нараховувало близько 2 тис. голів.

Очолований директором П. В. Черненком колектив фахівців склав план евакуації цінної племінної худоби, який був схвалений Наркоматом радгоспів УРСР. Передбачалося евакуювати у радянський тил 400 племінних корів, 13 бугаїв, 1,5 тис. голів племінного молодняка великої рогатої худоби і 350 свиней. Колона тракторів, валка з 50 возів у супроводі 205 робітників і фахівців 3 липня 1941 р. вирушила у радгосп «Ельтонський» Сталінградської області. Для обслуговування худоби у дорозі, було організовано три бригади очолювані М. В. Білоусом, М. М. Багалієм і Я. Г. Кулицьким. Ветеринарний лікар І. І. Храпко і зоотехнік О. С. Данилов доглядали тварин під час її перегону.

Шляхи, якими рухалася колона, були перевантажені військами, технікою. Велика рогата худоба плавом переправлялася через річки Прип'ять, Дніпро, Десну, Сіверський Донець, Дон та інші водні перешкоди. В дорозі худобу випасали, напували, жінки тричі на день доїли корів, годували телят, постійно проводився ветеринарний догляд. В Острі вимушені були здати державі 350 свиней, у Ніжині і Тростянці – 263 хворих телят. У радгоспі ім. Калініна Липоводолинського району Сумської області корови захворіли на ящур, довелося зачекати поки худоба видужала і зміцніла.

Перегін худоби зайняв 143 дні, рухалися по 25–30 км на добу. Гурт великої рогатої худоби з 1651 голови поромом переправили через Волгу в с. Дубова і в грудні 1941 р. прибули в радгосп «Ельтонський». У 1942 р. усі чоловіки, які супроводжували худобу, були призвані до Червоної армії, залишилися лише жінки і діти.

Прибулі з України тваринники з племінною худобою, поступово обживалися. Весною 1942 р. за результатами масового отелення, від 400 племінних корів одержано 380 телят приплоду. Високих виробничих показників досягли доярки А. П. Яблонська, Н. О. Саченок, К. М. Косинська,

П. О. Безугла та ін. У зв'язку з наближенням фронту у серпні 1942 р. Наркомат радгоспів СРСР дав розпорядження перегнати племінних тварин у радгосп «Камінський» Казахської РСР. Працівники радгоспу «Ельтонський» разом з працівниками радгоспу «Комсомолец Полісся» з України, долаючи 400 км шляху з величезними труднощами, прибули до нового місця призначення, перегнавши 400 племінних корів, бугаїв з майном радгоспів.

Українським тваринникам довелося облаштуватись на новому місці, налагодити належне ветеринарно-зоотехнічне обслуговування племінного поголів'я. На початку 1943 р. від гурту корів було отримано 328 телят. Телятниця М. К. Поліщук виростила 57 племінних телят. Доярка Г. Ф. Крамарєва одержала від 13 закріплених за нею корів 12 телят, надоювала від кожної корови по 2–3 тис. літрів молока в рік. Високих виробничих показників досягли доярки О. М. Багалій, Є. В. Ващенко, Н. О. Саченок та ін. Варто зазначити, що племінне поголів'я з України почали широко використовувати для покращення місцевих порідних груп. За розпорядженням Наркомату радгоспів СРСР, 220 племінних корів білоголової української породи і 328 голів молодняка було передано з радгоспу «Камінський» для комплектування племінних ферм у радгоспах Оренбурзької області. У 1942 р. радгоспу «Ельтонський» було залишено 1631 голову племінної худоби для розведення в радгоспах Заволжжя [9].

Евакуацію племрадгоспу «Хмельовик», що на Київщині, очолив зоотехнік, майбутній відомий селекціонер з тваринництва М. А. Кравченко. Згідно розпоряджень Наркомзему УРСР господарство мало перебазуватися у Тамбовську область. М. А. Кравченко, працівники племрадгоспу доклали неймовірних зусиль, щоб зберегти племінне ядро цінних порід великої рогатої худоби. Величезне стадо розділили на два гурти, щоб легше було переганяти худобу в умовах хаосу, що панував на шляхах відступаючих частин Червоної армії, нескінченного потоку біженців, що рухалися на схід. Обидві колони супроводжувались валками підвід з людьми, майном. У радянський тил евакуювали спеціалістів, скотарів, доярок, телятниць, інший обслуговуючий

О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 529.

62. Козенко Т. М. Широко використати метод штучного осіменіння. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 33–34.

63. Туркевич К. І. Основні шляхи боротьби за здоровий молодняк. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 5–6. С. 41–42.

64. Особливі розділи державних племінних книг великої рогатої худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 49.

65. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 207.

66. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940–1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 538.

67. Даниленко И. А. Предисловие. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 65.

68. Яценко А. Е. Результаты метизации крупного рогатого скота плановыми породами на Украине и методы дальнейшей племенной работы с метисами. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 г.г. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 8–15; Зозуля И. А. Результаты метизации крупного рогатого скота импортными шортгорнами. Там само. С. 24–25; Патров С. А. Основные линии красного степного украинского скота в УССР и племенная работа с ними. Там само. С. 49–54; Дзюбанов В. М., Клочко И. М. Закономерности роста и развития молодняка симментализированого скота на Украине. Там само. С. 81–83.

69. Михновский Д. К. Гетерогенное разведение сокольских овец. Там

О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 305.

53. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 304–305.

54. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 181–182.

55. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 318.

56. ЦДАВО України ф. 27, оп. 18, спр. 6272, арк. 138–140.

57. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 529.

58. Яценко А. Е., Кириченко Г. А. Лебединские швицы и методы селекционно-племенной работы с ними. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 9. С. 14.

59. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 527.

60. Яценко А. Ю. Худоба швіцької породи і методи племінної роботи з нею. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 4. С. 35–38.

61. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов,

персонал з родинами, домашнім скарбом, продовольством. 12 серпня 1941 р. вирушили в похід. Шлях до місця базування позначився неймовірними труднощами, пересувалися глухими, обхідними шляхами. Зморені, виснажені бугаї, корови, коні падали на ноги, лютували пошесті, гинув молодняк, елітні представники порід тварин. Іноді М. А. Кравченко давав вказівки знімати з возів людей, навіть дітей, речі першої необхідності, а на вози вантажили зморених чи хворих телят. П'ятирічна донька М. А. Кравченка разом з батьками йшла пішки долаючи кілометри шляху. Лише 17 грудня 1941 р. дісталися Ново-Покровського району Тамбовської області. Люди і тварини подолали спеку, дощі, негоду, морози, сніги. Завдяки неймовірним зусиллям вдалося зберегти близько 80 відсотків поголів'я племінного стада. Це був досить високий показник щодо збереження племінного поголів'я, яке переганялося з України у радянський тил.

У Новопокровському цукровому комбінаті, де мав розташуватися племрадгосп «Хмельовик» не вистачало приміщень, кормів, нормальних умов для утримання племінної худоби. М. А. Кравченко, відповідальні працівники, що супроводжували худобу та людей вимагали у дирекції комбінату вжити відповідних заходів, однак питання вирішувалося повільно, худоба утримувалася в незадовільних умовах, непристосованих приміщеннях і навіть надворі, при великих морозах. Виникали конфлікти з дирекцією комбінату. Справа ускладнювалася тим, що частину працівників, у тому числі й М. А. Кравченка призвали на військову службу. Однак через два тижні прийшло розпорядження щодо демобілізації. На той час Й. Сталін видав наказ не брати до діючої армії учених, потрібних для продовження наукової діяльності. Доля розпорядилася так, що М. А. Кравченко, інші спеціалісти вже не потрапили на попереднє місце роботи. Їх заслуга полягала в тому, що вони зберегли цінну елітну породу поголів'я сименталів швейцарської селекції племінного радгоспу «Хмельовик» [10].

Учені, науково-допоміжний, обслуговуючий персонал Всесоюзного інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова перегнали у

зернорадгосп імені Чапаєва Пугачовського району Саратовської області 3,8 тис. овець. У стаді нараховувалося 2 тис. голів американських мериносів, 400 голів напівгрубововняних мериносів та 1,4 тис. каракулевих порід овець. Київська державна племінна стайня конярства була евакуйована у Красноярський район Саратовської області [11].

Безумовно, що умови перегону, утримання тварин в непристосованих приміщеннях, холоди, нестача кормів призводили до масового захворювання, загибелі колгоспних й племінних тварин. З огляду на складну ситуацію Державний комітет оборони (ДКО) 8 грудня 1941 р. видав постанову «Про порядок передачі на тимчасове утримання евакуйованої худоби колгоспам». В умовах відсутності кормів, приміщень передача і утримання колгоспної худоби місцевими артілями, певною мірою сприяли її збереженню. Разом з тим, місцеві колгоспи внаслідок відсутності достатньої кількості кормів, приміщень з дозволу Ради по евакуації здавали виснажених і малопродуктивних тварин на м'ясо. В такий спосіб економилися корми завдяки чому зберігалася продуктивна худоба місцевих колгоспів та евакуйована з України [12].

У контексті розгляду питання щодо збереження і забезпечення розвитку тваринництва в роки війни, цілком очевидно, що дієвою була робота головної наукової установи – Українського науково-дослідного інституту тваринництва (УНДІ тваринництва) під керівництвом Й. А. Даниленка.

З початком війни колектив інституту разом з підсобним господарством, експериментальною базою та племінними тваринами був евакуйований до міста Енгельс Саратовської області РРФСР. Були перервані зв'язки з племінними розплідниками республіки, на базі яких учені проводили селекційно-племінну роботу. Зокрема, у звіті інституту наголошується, що у довоєнні роки науковою базою інституту, особливо з питань селекції і розведення сільськогосподарських тварин, були племінні гурти держплемрозплідників (ДПР) і племрадгоспів (ПР) УРСР. В більшості держплемрозплідників великої рогатої худоби, овець і свиней, у тому числі союзного значення, інститут керував методичною селекційно-племінною

41. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 303–304.

42. Мокеєв А. Є. Виведення нового типу худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 11–12. С. 19.

43. Мокеєв А. Є. Виведення нового типу худоби. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 11–12. С. 20-23.

44. Краснощокова М. А. Червоно-стєпова худоба Молочанського держплемрозплідника. *Соціалістичне тваринництво*. 1945. № 7. С. 14–17.

45. Канєвський О. П. Відбудова і розвиток сільського господарства УРСР. Київ-Харків : Держсільгоспвидав УРСР, 1947. С. 177–178.

46. Панченко П. П., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України: еволюція соціально-економічних відносин. Київ : Аграрна наука, 2014. С. 315.

47. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 451–454.

48. Зубець М. М., Бородай І. С. Київська дослідна станція тваринництва «Терезине»: історія, здобутки, вчені. Вінниця : ФОП Корзун Д.Ю., 2011. С. 53–54.

49. ЦДАВО України ф. 27, оп. 17, спр. 40, арк. 249.

50. ЦДАВО України ф. 27, оп. 18, спр. 6272, арк. 128.

51. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 213–215.

52. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов,

2012. С. 103.

31. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 104–105.

32. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 110.

33. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 105–106.

34. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця: ТОВ «Твори», 2019. С. 124.

35. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 327.

36. ЦДАВО України ф. 27, оп. 17, спр. 8866, арк. 7.

37. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 333.

38. Перехрест О. Г. Українське село 1941-1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 333.

39. Каневський О. П. Відбудова і розвиток сільського господарства УРСР. Київ-Харків : Держсільгоспвидав УРСР, 1947. С. 147–176.

40. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси : ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 334.

роботою і проводив інші наукові дослідження [13].

Колектив інституту на вимогу партійних і урядових кіл, а також прямих вказівок Наркозему УРСР, спрямовував свою діяльність на вирішення наступних проблем у тваринництві: порідне покращення сільськогосподарських тварин, виведення нових порід, відтворення поголів'я племінних тварин, розроблення техніки годівлі, відгодівлі, догляду, утримання тварин, опрацювання питань економіки, планування і організації в галузі тваринництва.

Основними структурними одиницями інституту, що давало можливість ученим проводити повномасштабні, ґрунтовні дослідження, були наступні: відділ розведення і селекції сільськогосподарських тварин, відділ кормів і годівлі, відділ економіки і організації тваринництва, хімічна лабораторія та експериментальна база «Українка» на Харківщині. Господарство мало 610 га землі, стадо племінного поголів'я великої рогатої худоби швіцької, симентальської і червоної степової української порід, а також свиней – миргородської великої білої і беркширської порід [14].

Впродовж 1939-1940 рр. учені інституту за участю працівників племінних розплідників за завданням Наркомату землеробства УРСР, розробили і після затвердження, розпочали впроваджувати в племрозплідниках перспективні плани селекційно-племінної роботи, спрямовані на розширене відтворення племінного стада і подальше покращення порід і порідних груп тварин.

У зв'язку з війною племінні гурти державних племінних розплідників і племінних радгоспів УРСР були евакуйовані у східні регіони СРСР, причому деякі з них евакуювалися двічі – тричі і точних даних про їх розташування, кількість тварин, умови утримання, годівлю Наркомат землеробства УРСР не мав. Багато з цих племінних гуртів мали союзне значення і являли собою золотий фонд племінного тваринництва СРСР, складали велику племінну цінність, як у кількісному, так і якісному відношенні.

З метою з'ясування дійсного становища племінного поголів'я УРСР, Наркомат землеробства УРСР зобов'язав дирекцію інституту тваринництва

обстежити східні області СРСР і подати результати на розгляд наркома Г. П. Бутенка. Згідно вказівок, до плану діяльності інституту на 1942 р. були внесені пункти: 1) Виявлення місцерозташування племінних стад великої рогатої худоби, овець і свиней евакуйованих племінними розплідниками УРСР; 2) Проведення організаційних заходів, направлених на збереження племінних гуртів і раціональне їх використання в племінній роботі; 3) Надання допомоги Наркомземам УРСР і СРСР у справі збереження племінного поголів'я тварин.

Науковим співробітникам, допоміжному технічному персоналу та фахівцям інституту впродовж першої половини 1942 р. вдалося виявити місцезнаходження більшості збережених евакуйованих племінних гуртів УРСР в районах Воронежської, Саратовської, Куйбишевської областей і в Ставропольському краї.

Зокрема, було встановлено, що велика рогата худоба швіцької породи Лебединського державного розплідника Сумської області знаходилася у Воронежській, Саратовській і Сталінградській областях. Племінне стадо великої рогатої худоби сірої української породи Градизького держплемрозплідника, Полтавської області перебувало в кількох районах Сталінградської області, а гурт цієї ж породи племрадгоспу «Поливанівка» з Дніпропетровщини, в Казахстані. Варто зауважити, що поголів'я Градизького розплідника і племрадгоспу «Поливанівка» були єдиним в СРСР племінним поголів'ям даної породи. Зусиллями працівників інституту було з'ясовано, що худоба червоної української степової породи Молочанського державного розплідника, Запорізької області після першої евакуації була розміщена у Ставропольському краї, а згодом, у зв'язку з військовими подіями, повторно евакуйована до Азербайджанської РСР.

Після довгих пошуків працівники інституту встановили, що частина поголів'я цього ж розплідника, знаходилося в Краснокутському районі Саратовської області, яке прибуло туди взимку 1941 р. Стадо було розміщено в трудовому господарстві колонії НКВС. Крім того, сюди було направлено поголів'я червоної української степової породи з Херсонського радгоспу НКВС

23. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 45.

24. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 110.

25. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 107–109.

26. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 96–97; 106–110.

27. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 88–92.

28. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 88–90.

29. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД, 2012. С. 101–102.

30. Сільське господарство УРСР та його наукове забезпечення у 1940-1946 роках: зб. док. і матеріалів / уклад.: М. В. Присяжнюк, В. А. Вергунов, О. О. Черниш, В. І. Кучер та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка. Київ : Нілан-ЛТД,

2019. С. 110.

12. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2011. С. 140.

13. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931-1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 198.

14. Центральний державний архів вищих органів України (далі ЦДАВО України) ф. 27, оп. 18, спр. 6265, арк. 52.

15. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931-1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 200.

16. Українська РСР у Великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. В 3-х т. Київ: Політвидав України, 1967. Т. 1. С. 295.

17. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 201.

18. Вергунов В. А. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні. Від зародження до академічного існування: організаційний аспект. Київ: Аграрна наука, 2012. С. 178.

19. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 202.

20. ЦДАВО України ф. 27, оп. 17, спр. 1045, арк. 22–23.

21. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931-1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 203.

22. Краткий отчет о научно-исследовательской работе Украинского научно-исследовательского института животноводства за 1931–1943 гг. *Труды УНИИ животноводства*. 1944. Вып. 10. С. 37.

та Мелітопольської трудової колонії НКВС [15].

На базі цього поголів'я учені інституту розгорнули селекційно-племінну роботу. З метою ефективної організації досліджень, в господарство було переведено 9 високопродуктивних плідників, у тому числі учасників Всесоюзної сільськогосподарської виставки (1939 р.), що належали Молочанському державному племінному розпліднику і тимчасово знаходилися в Балашовському районі Саратовської області. Учені інституту провели бонітування стада, склали селекційно-злучний план і керували методичною селекційно-племінною роботою з племінними тваринами.

Згідно розпоряджень Наркомзему УРСР, працівники інституту відряджалися для розшуків господарств і гуртів племінних овець і свиней. Їм вдалося з'ясувати, що вівці сокольської породи Кобелякського держплемрозплідника Полтавської області після першої евакуації були розміщені на території 8 районів Сталінградської області. З наближенням бойових дій, розпорядженням Наркомзему УРСР, за участі працівників інституту, вівці були переправлені в Єршовський район Саратовської області. Свині української степової породи Мелітопольського держплемрозплідника Запорізької області були виявлені працівниками інституту в Пугачовському районі Саратовської області. Стадо свиней великої англійської породи Полтавського державного розплідника знаходилося в Подбельському і Сизранському районах Куйбишевської області.

Заслуговує на увагу сумлінне відношення до дорученої справи зоотехніка-селекціонера з Полтавського ДПР В. О. Сальнікова. Він з колегами супроводжував у Подбельський район 160 племінних свиней, зберіг їх у дорозі. Прибувши на місце, В.О. Сальников доклав чимало зусиль для підготовки приміщення, заготівлі потрібної кількості кормів. Поголів'я почало зростати. Крім того, він виступив ініціатором розвитку племінної справи у Подбельському районі Куйбишевської області [16].

Працівники інституту тваринництва у Хвалинському радгоспі Саратовської області виявили гурт свиней миргородської породи, в тому числі

5 свиноматок, що експонувалися на Всесоюзній сільськогосподарській виставці 1939 р. Вони належали евакуйованим з України колгоспам, були передані Миргородському державному племінному розпліднику. Учені інституту розгорнули селекційно-племінну роботу з цим надзвичайно цінним миргородським порідним поголів'ям свиней у Хвалінському радгоспі. Рішенням Раднаркому СРСР від 9 лютого 1943 р. групи свиней миргородської породи було перевезено на тимчасову експериментальну базу Українського науково-дослідного інституту тваринництва в Ангельсівському навчальному господарстві Саратовського сільськогосподарського інституту для організації племінної роботи по відновленню породи [17].

Учені інституту тваринництва з метою збереження племінних порід, прискореного відтворення, організації племінної справи в нових природно-кліматичних, економічних і господарських умовах, провели цілий ряд зоотехнічних заходів, направлених на покращення годівлі, утримання племінних тварин, упорядкування селекційно-племінної документації. За рекомендаціями, підготовленими ученими інституту ще в першій половині 1942 р., виконавчими комітетами Воронежської, Сталінградської і Саратовської областей були ухвалені рішення щодо збереження евакуйованих з України племінних гуртів, покращення їх годівлі, догляду, утримання та ін.

З метою покращення зоотехнічного обслуговування планувалося племінні гурти тварин українських держрозплідників, що були розпорознені у різних регіонах, сконцентрувати в одному-двох районах. Однак, військові події змусили здійснювати повторну евакуацію племінного поголів'я до низки областей СРСР. Зокрема, за розробленими працівниками інституту маршрутами було перегнано гурти з Воронежської і Сталінградської областей у віддалені від фронту райони Саратовської області.

Після довгого перегону, в організації якого взяли активну участь працівники інституту тваринництва, у жовтні-листопаді 1942 р. значна частина племінного гурту великої рогатої худоби швіцької породи Лебединського держплемрозплідника була зосереджена у Вольському районі, поголів'я сірої

Джерела і література

1. Волкогонов Д. А. Триумф и трагедия : Политический портрет И. В. Сталина. В 2-х кн. : кн. 2. Кемерово: Кемеровское кн. изд.-во, 1991. С. 350, 363–365.
2. Конквест Роберт. Великий терор. Сталінські чистки тридцятих років / пер. Н. Волошинович, З. Корабліна. Луцьк : Терен, 2009. С. 769.
3. Довженко О. П. Україна в огні: Кіноповість, щоденник / упоряд. і автор передм. О. М. Підсуха. Київ : Рад. письменник, 1990. С. 36–37, 204–205.
4. Боффа Джузеппе. История Советского Союза. В 2-х т. Т. 2. От Отечественной войны до положения второй мировой державы. Сталин и Хрущов. 1941–1964. Москва : Междунар. отношения, 1990. С. 19.
5. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941–1945. В 3-х т. Киев : Наук. думка, 1980. Т. 1. С. 269.
6. Українська РСР у великій Вітчизняній війні Радянського Союзу 1941–1945 рр. В 3-х т. Київ: Політвидав України, 1967. Т. 1. С. 284.
7. Каневський О. П. Відбудова і розвиток сільського господарства УРСР. Київ-Харків : Держсільгоспвидав УРСР, 1947. С. 174–176.
8. Перехрест О. Г. Українське село 1941–1945 рр.: економічне та соціальне становище: монографія. Черкаси, ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2011. С. 138.
9. Панченко П. П., Кириленко І. Г., Вергунов В. А. Аграрна історія України: еволюція соціально-економічних відносин. Київ : Аграрна наука, 2014. С. 314.
10. Шульга В. П. Творча спадщина професора М. А. Кравченка у системі селекційно-племінної справи в тваринництві УСРР/УРСР (30-ті – перша половина 80-х років ХХ ст.): монографія. Суми : Фабрика друку, 2018. С. 139–140.
11. Корзун О. В. Сільськогосподарська дослідна справа в Україні в роки Другої світової війни (1939–1945): монографія. Вінниця : ТОВ «Твори»,

селекційно-племінній роботі. Активізувалося вивчення племінних і продуктивних якостей порідного поголів'я, кращих родинних груп та окремих тварин у районах діяльності держплемрозплідників усіх видів тварин.

Важливою складовою у справі відродження тваринницької галузі було налагодження ветеринарної протиепізоотичної служби. Під час окупації, в перші місяці після визволення територій України, широкого поширення набули інфекційні хвороби тварин. До місцевих хвороб добавилися інфекції, що їх занесли німецькі війська та тварини прибуваючі по реєвакуації з радянських регіонів. Намагання учених ветеринарних фахівців застосовувати протиепізоотичні і профілактичні заходи, нашттовхувалися на відсутність ветеринарних кадрів, лікувальних товарів, особливо біопрепаратів, дезінфікуючих засобів. Незважаючи на труднощі, ветеринарні працівники зробили все, що від них залежало щодо ліквідації масової захворюваності тварин, в тому числі й племінного поголів'я.

У цілому, в роки війни, а також із звільненням території України учені-тваринники, застосовуючи теоретико-методологічні і практичні напрацювання у довоєнний період, у роки війни, чимало зробили для збереження племінного поголів'я тварин. Крім науково-дослідних інституцій, важливу роль у відновленні елітного поголів'я сільськогосподарських тварин відігравали 9 державних племінних розплідників, які розгорнули свою активну діяльність. Науковці поступово відновлювали знищені записи з обліку продуктивності тварин, державні племінні книги, порідного районування, державного породовипробування. Відновлювалося планування племінної справи, удосконалювалася оцінка племінних та продуктивних якостей сільськогосподарських тварин, система бонітування. Все це позитивно вплинуло на відбудову тваринницької галузі, як важливої складової колективізованого сільського господарства УРСР.

української породи Градизького держплемрозплідника були розміщені в Єршовському районі Саратовської області.

Варто зазначити, що Саратовський виконком обласної ради депутатів трудящих і обласний земельний відділ надавали великої уваги питанням розміщення, збереження і утримання евакуйованого з України поголів'я державних племінних розплідників. Їх працівники були забезпечені житлом, продовольством, а тварини кормами, хоч це було непросто в умовах війни.

Довгі повторні перегони, несприятливі природно-кліматичні умови, відсутність достатньої кількості кормів, належних умов утримання, догляду, інфекційні хвороби, виснаження приводили до загибелі племінного поголів'я тварин. Ці чинники негативно впливали на проведення експериментів, а отже і на результати селекційно-племінної роботи. Наркомат землеробства СРСР у січні 1943 р. видав спеціальну постанову щодо виділення 120 т концентратів для племінних розплідників. З метою зоотехнічного обслуговування племрозплідників Саратовський обласний виконавчий комітет створив спеціальну групу зоотехніків-інструкторів [18].

На основі матеріалів, отриманих за результатами проведеної організаційно-зоотехнічної роботи з племінним поголів'ям держплемрозплідників, учені інституту тваринництва спільно з працівниками Наркомату землеробства УРСР розробили і надали урядовим органам проект постанови про заходи щодо збереження племінного поголів'я великої рогатої худоби, овець і свиней евакуйованих з України. В проекті містилися також пропозиції щодо забезпечення племінним поголів'ям звільнених від німецьких окупантів колгоспів і радгоспів УРСР.

Проект був схвалений урядами УРСР і СРСР, покладений в основу постанови РНК СРСР від 9 лютого 1943 р. «Про збереження племінного поголів'я худоби колгоспів, держплемрозплідників евакуйованих з районів, тимчасово окупованих німецькими загарбниками». Згідно постанови, було визначено цілий ряд важливих заходів щодо збереження і раціонального використання племінного поголів'я евакуйованих з Української РСР державних

племінних розплідників і племінних радгоспів. Уряд СРСР вважав за необхідне зобов'язати Раднарком, Наркомзем УРСР розгорнути племінну роботу і налагодити методичне керівництво племінною справою в цілому. Зокрема, було рекомендовано організувати в 1943 р. селекційну роботу щодо прискореного відновлення миргородської породи свиней на базі гурту, що експонувався на Всесоюзній сільськогосподарській виставці перед війною і був вивезений на базу Хвалінського радгоспу Саратовської області. Дещо пізніше гурт свиней миргородської породи було передано Українському науково-дослідному інституту тваринництва для проведення селекційно-племінної роботи згідно рішення Раднаркому СРСР [19].

Цілком очевидно, що в контексті збереження порідного поголів'я сільськогосподарських тварин республіки, перспектив щодо виведення нових покращених порід, підвищення їх продуктивності, велику роль відіграв наказ народного комісара земельних справ Г. П. Бутенка від 7 квітня 1943 р. «Про збереження племінного поголів'я худоби колгоспів, держплемрозплідників, евакуйованих з районів УРСР, тимчасово окупованих німецькими загарбниками». Цей наказ було підготовлено на основі згадуваної нами постанови Раднаркому СРСР від 9 лютого 1943 р. Остання, як відомо, базувалася на матеріалах обстеження, проведеного ученими Українського науково-дослідного інституту тваринництва.

Наказом регулювалося питання щодо розміщення евакуйованих племінних тварин з України до республік і областей, що знаходилися в глибокому тилу СРСР. Згідно вказівок Наркомзему УРСР, Український інститут тваринництва мав опікуватися вище згаданими та іншими держплемрозплідниками, дослідними станціями та ін. Зокрема, директор інституту Й. А. Даниленко спільно з директорами держплемрозплідників повинні були встановити суворий контроль за збереженням племінного поголів'я ДПР, дослідних станцій і організацій, що знаходилися в багатьох регіонах СРСР. Для забезпечення раціональної годівлі, правильного догляду, ветеринарно-зоотехнічного обслуговування племінних ферм, необхідно було

Необхідно зазначити, що всі працівники племінних центрів, осередків, як в цілому і все колгоспне селянство, як до війни, так і в роки війни, знаходилося під жорстким контролем адміністративно-командної системи, яка стояла на сторожі відбудови сталінського варіанту колективного господарювання. Очікування колгоспного селянства, суспільства загалом на відміну колгоспної системи господарювання на визволеній території не справилось. Масового поширення набувала безоплатна, ненормована праця на полях, на відбудові господарських приміщень, експериментальних баз, ремонту техніки, реманенту тощо.

З урахуванням відсутності матеріальних ресурсів для відновлення повноцінної експериментальної бази, недостатнього фінансування, низьких заробітних плат, напівголодного існування, про що замовчувала радянська історіографія, учені-аграрії налагоджували науково-дослідну роботу у галузі тваринництва. Поступово, застосовуючи набутий досвід у довоєнний період та у воєнні роки, учені відновлювали селекційно-племінну роботу, поліпшували племінну порідність тварин усіх видів, виводили нові породи, що сприяло поліпшенню стада колгоспного тваринництва в цілому. Чимало було зроблено щодо вдосконалення кормової бази тваринництва, раціональної годівлі, догляду, утримання тварин, вирощування молодняка. Учені займалися питаннями економіки, планування, організації тваринництва. В контексті розведення сільськогосподарських тварин, зусилля дослідників спрямовувалися на вивчення результатів метизації плановими породами усіх видів тварин, як одного з основних методів поліпшення племінних і, як наслідок, продуктивних якостей місцевих порід худоби. Крім дослідження питань метизації, вивчалися місцеві породні групи худоби з метою обґрунтування напрямів і методів племінної роботи з ними.

Учені-тваринники займалися питанням відновлення методів штучного осіменіння тварин у виробничих умовах колгоспів і радгоспів. Вивчалися біологічні методи щодо з'ясування спадкових ознак м'ясо-молочної продуктивності у великої рогатої худоби для практичного їх використання у

титанічні зусилля учених, працівників племінних колгоспних стад, племінне, колгоспне поголів'я тварин, яке розвивалося на основі результатів науково-дослідної роботи науковців, в період перегону й у радянському тилу потерпало від нестачі кормів, хвороб, холодів, масово гинуло.

Дослідники радянської доби недостатньо уваги надавали ученим-аграріям, в тому числі й тим, які займалися селекційно-племінною роботою у тваринництві, виведенням нових племінних порід у довоєнний, воєнний і повоєнний періоди, оперативному реагуванню на упередження й лікування тварин від інфекційних, інвазійних хвороб та іншим важливим питанням.

Варто зазначити, що сучасні вітчизняні учені, подолавши усталені стандарти так званої марксистсько-ленінської методології та партійно-класовий підхід, на доступній нині архівно-документальній базі вже чимало зробили у висвітленні проблем історії аграрної науки.

Необхідно зауважити, що без активної участі науковців, науково-допоміжного персоналу, робітників збереження племінного поголів'я, а отже й відтворення стада сільськогосподарських тварин республіки було проблематичним. На них лежав основний обов'язок щодо розроблення раціонів годівлі тварин поживними кормами, догляду, утримання цінних племінних порід тварин різних видів. Вони приймали участь у перегоні гуртів худоби у тиліві регіони СРСР, збереженні порідного поголів'я, займалися реєвакацією елітних тварин на місця постійного перебування в Україні.

Війна залишила руйнацію приміщень науково-дослідних установ, експериментальних баз, ферм, племрадгоспів, племінних розплідників, злучних пунктів, господарських будівель. Проблемним постало питання щодо кормового забезпечення племінного, а особливо колгоспного тваринництва. Для проведення експериментів на базах, в інститутах, племінних осередках не вистачало лабораторного обладнання, реактивів, робочого тягла, племінних тварин для експериментів тощо. Ці питання лягли на плечі учених-тваринників, чимало яких залишилося без житла, елементарних засобів до існування, вони працювали на ентузіазмі, отримуючи мізерні зарплати.

закріпити за ними фахівців, що прибули з України разом з племінними розплідниками. Усі заходи щодо збереження племінних тварин і покращення роботи племінних ферм, держплемрозсадників мало здійснюватися спільно з місцевими земельними органами.

Згідно директив Раднаркому СРСР на українські держплемрозплідники покладалося важливе завдання щодо вирощування і збереження племінного молодняка на 1943 р.: по Градизькому ДПР – бичків – 55, телиць – 65; по Лебединському відповідно 25 і 25, по Молочанському – 170 і 330; по Полтавському – кнурів 450, свиноматок - 450; по Мелітопольському відповідно 450 і 450; по Кобеляцькому – баранів – 750, ярок – 750. Інституту тваринництва встановлювалася норма вирощування племінного молодняка миргородської породи свиней на 1943 р. – кнурів – 25, свиноматок – 25.

Керівники держплемрозплідників, дирекція інституту тваринництва зобов'язувалися наказом наркома землеробства до кінця травня 1943 р. забезпечити готовність тваринницьких ферм до утримання, догляду і збереження племінного молодняка. Фахівці мали розробити норми вигодовування молоком молодняка, опрацювати інструкції для працівників щодо подальшої годівлі, встановити контроль за дотриманням правил по вирощуванню племінного молодняка.

Під час масового перегону тварин з України чимало племінних гуртів корів, коней, свиней, овець не потрапляли у визначені місця базування, були розпорошені по районах і областях радянського тилу. Згідно наказу для їх додаткового обстеження директори Градизького, Лебединського, Молочанського, Кобеляцького ДРП виділили фахівців для виявлення усього племінного поголів'я в колгоспах і радгоспах, племрозплідниках Воронезької, Куйбишевської, Саратовської та інших областей РРФСР. Спільно з місцевими районними і обласними земельними органами вони повинні були забезпечити тварин приміщеннями, кормами, необхідним доглядом і ветеринарним обслуговуванням. Матеріали про кількість виявлених тварин, місця їх розміщення, усі заходи щодо їх перегону в райони держплемрозсадників і

племінних радгоспів необхідно було надіслати до Наркомзему земельних справ СРСР до 10 травня 1943 р. Директори ДПР, керівництво інституту тваринництва зобов'язувалися наказом Г. П. Бутенка відновити племінну документацію на усіх племінних тварин, провести бонітування усього поголів'я тварин ДПР, племрадгоспів, забезпечити ефективне використання плідників. Вони мали контролювати забезпечення племінних стад кормами, налагодити раціональну годівлю, догляд і утримання тварин. Керівники племінних господарств повинні були надавати щомісячну звітність про свою роботу Наркомату земельних справ УРСР [20].

У процесі обстеження евакуйованого з України племінного поголів'я сільськогосподарських тварин, учені інституту тваринництва виявили племінне поголів'я великої рогатої худоби швіцької породи у Вольському районі Саратовської області. Згідно з розпорядженням Наркомату землеробства СРСР, учені цього інституту отримали завдання щодо виявлення і використання місцевих племінних ресурсів з метою розгортання селекційно-племінної роботи [21].

У план діяльності інституту тваринництва на 1943 р. була включена тема – «Велика рогата худоба швіцької породи Вольського району, Саратовської області». Як зазначається в обґрунтуванні теми дослідження, «завданням даної теми є вивчення худоби швіцької породи Вольського району Саратовської області і розроблення методів роботи з нею». Дана тема досліджувалася в порядку виконання наказу Наркомату землеробства СРСР від 25 листопада 1942 р. «Про включення в тематичний план усіх науково-дослідних установ з тваринництва для виявлення і використання місцевих племінних ресурсів» [22].

У процесі дослідження теми, учені інституту тваринництва з'ясували, що племінна худоба швіцької породи завозилася у місцеві поміщицькі господарства з-за кордону ще на початку ХХ століття. Основним джерелом розповсюдження швіцької худоби в господарствах району було учбове господарство Вольського агрономічного зоотехнічного технікуму, що комплектувалося впродовж років плідниками швіцької породи. З господарства

Післямова

Ученим-аграріям, які займалися проблемами племінного тваринництва в роки Другої світової війни, належить пріоритетна роль у його збереженні, відтворенні й розвитку у повоєнний період. Однозначним є висновок, що науково-дослідна діяльність науковців у надзвичайно складних умовах воєнного лихоліття, сприяла відродженню колгоспного стада тварин усіх видів. В екстремальних, кризових умовах першого, провального для радянського керівництва періоду війни, учені прийшли на допомогу колгоспному селянству у перегоні мільйонних гуртів тварин у радянський тил. У даному контексті, на наш погляд, необхідно зауважити, що радянська історіографія у пафосному, ура-патріотичному тоні подавала евакуацію сільськогосподарських ресурсів, племінного, колгоспного тваринництва у радянський тил. Замовчувалися, фальшувалися неймовірно важкі умови, в яких здійснювався перегін тварин. Широко пропагувалися ідеологічні штампи і міфи, возвеличувалася «керівна і спрямовуюча» роль комуністичної партії. В той же час, не надавалося належної уваги ролі українського селянства, як основної продуктивної сили у виробництві продуктів сільського господарства, збереженні й примноженні тваринництва у радянському тилу та на визвольній території України.

Прорахунки, помилки і злочини вчинені сталінським тоталітарним режимом у передвоєнні роки, невідповідність до оборони країни стали основним чинником поразок збройних сил, масового відступу армій і фронтів. Це вплинуло на неготовність владних структур щодо евакуації у радянський тил матеріальних цінностей, науково-дослідних інституцій аграрного спрямування. Особливо негативно військова криза, хаос, відсутність плановості вплинули на евакуацію у радянський тил племінного і колгоспного тваринництва. Було втрачено чимало порідного поголів'я, що його було виведено ученими шляхом селекційно-племінної роботи у довоєнний період. Порушились усталені зв'язки між науково-дослідними установами, експериментальними базами, племінними розплідниками, племінними радгоспами, племінними стайнями, фермами колгоспів. Не зважаючи на

технічний персонал, фахівці інституту експериментальної ветеринарії, інших ветеринарних установ чимало зробили для виявлення різних хвороб, лікування і запобігання їх розповсюдження. В умовах руйнації сільського господарства, недостатньої кількості лікувальних засобів, вони робили все від них залежне, щоб запобігти масовій загибелі тварин усіх видів і порід, розробляли комплекси найбільш ефективних оздоровчих заходів. Особливо важливо було запобігти загибелі племінного поголів'я як важливого чинника поліпшення порід продуктивних тварин усіх видів.

технікуму племінні бички швіцької породи щорічно реалізувалися навколишнім поміщицьким господарствам, а пізніше колгоспам і радгоспам.

Для вивчення племінної худоби швіцької породи Вольського району Саратовської області українські учені розгорнули дослідження з гуртами Вольського агрозоотехнікуму, радгоспу «Більшовик», двох колгоспів Терсинської сільради, одного колгоспу Тепловської сільради. Крім того, були обстежені бугаї-плідники державного племінного розплідника міста Вольська. В цих господарствах було обстежено 1163 голови великої рогатої худоби, з них віднесено до швіцької породи 698 голів, що складало 60 відсотків відносно всієї обстеженої худоби.

Учені з'ясували, що питома вага тварин швіцької породи по групі маточного поголів'я складала 45 відсотків, по групі молодняка 66,5 відсотків відносно всього поголів'я відповідних порідних груп. Більшість обстежених тварин швіцької породи являла собою метисів нижчих генерацій. Зокрема, серед порідних корів метиси першої і другої генерацій склали 70 відсотків. В цілому, на основі даних обстеження, на думку дослідників, тварин швіцької породи в господарствах Вольського району нараховувалося понад 1 тис. голів, що безумовно давало підстави для розгортання племінної роботи з цією порідною групою худоби в Саратовській області.

Відомо, що від годівлі, утримання тварин різних видів і порід залежала їх продуктивність, плідність, розмноження і збільшення поголів'я тварин в цілому. Для характеристики годівлі худоби швіцької породи, в обстежуваних господарствах, ученими були зібрані дані про годівлю дорослої худоби і вирощування молодняка. Вони дійшли висновку, що годівля корів, як у випасний, так і у стійловий періоди була недостатньою, це негативно впливало на продуктивність худоби швіцької породи. Дослідниками були рекомендовані норми раціональної годівлі з наборами різних кормів.

За результатами досліджень, учені інституту тваринництва розробили напрями і методики племінної роботи з групою тварин швіцької породи Вольського району. Дослідження показали, що природно-кліматичні умови її

розповсюдження і методи досліджень сформували худобу подвійної продуктивності – м'ясного і молочного типу. Тому необхідно дотримуватися відповідного напрямку в племінній роботі з цією групою великої рогатої худоби на перспективу. Учені інституту рекомендували місцевим фахівцям звернути увагу на покращення екстер'єрно-конституційних ознак і м'ясної якості цієї худоби, оскільки, цих ознак і м'ясної якості було мінімум не тільки в групі низької генерації, але навіть і у висококровного стада учбового господарства Вольського агрозоотехнікуму.

Науковці інституту вважали що у стаді учбового господарства, укомплектованому чистопорідними і висококровними тваринами, основним методом розведення повинно бути чистопорідне розведення з частковим застосуванням методу поглинального схрещування для безпорідних тварин і метисів нижчої генерації. Відбір і добір племінних тварин повинні проводитися систематично в кожній генерації, виходячи з направлення племінної роботи з даною породною групою, яке в основному зводиться до того, щоб отримати тварин м'ясо-молочного типу.

Що стосується стад колгоспів, радгоспів, худоби колгоспників Вольського району, де тварини швіцької породи були представлені в основному метисами нижчих генерацій і де була доволі велика кількість безпорідних тварин, на думку учених, в найближчі 5-6 років племінна робота в цих стадах повинна бути направлена на покращення порідності усього стада. Це мало здійснюватися шляхом розширення групи худоби швіцької породи на підвищення кровності, порідної типовості і продуктивності худоби методом подальшого поглинального схрещування.

З метою найбільш ефективного проведення племінної роботи, українські вчені радили місцевим фахівцям звернути серйозну увагу на якість плідників, які використовувалися у господарстві племрозплідника Вольського агрозоотехнікуму і поширювалися на усі господарства району. Оскільки в стадах району вже багато років працювали бугаї переважно заводу учгоспу, зокрема генеалогічних ліній Пітерського, Янича та інших, то в подальшому,

упередження, боротьби з інфекційними захворюваннями усіх видів тварин не лише України, а й СРСР, в цілому.

Важливим досягненням науковців інституту експериментальної ветеринарії було те, що результати своїх наукових пошуків вони широко обговорювали на наукових конференціях. В 1945 р. було проведено дві науково-практичні конференції. Зокрема, перша з них, мала місце 17–18 жовтня 1945 р. за участю колег з інших ветеринарних організацій і установ. Були присутні начальник Харківського обласного ветеринарного управління Мізгер, директор Харківської обласної ветеринарної бактеріологічної лабораторії Підгородецький, професор І. І. Лукашов з Харківського ветеринарного інституту. В роботі взяли участь 25 ветеринарних лікарів, що працювали в різних районах Харківської області.

З доповідями на конференції виступили: І. Й. Кулеско «Виробничий досвід вакцинації свиней проти чуми по методу Українського інституту експериментальної ветеринарії»; І. М. Дорошко «До питання про біологічні властивості вірусу чуми птиці»; І. П. Лисенко «Метод отримання високоактивної гемолітичної сироватки»; Ю. С. Коломієць «Експериментальний нуталіоз лоша́т».

Друга конференція в інституті відбулася 30 листопада 1945 р. В порядку денному конференції стояли питання: «Матеріали по імунологічному вивченню антигенних фракцій Brucella» – доповідач М. В. Рево; «Сучасний стан учення про імунітет і способи імунізації при бруцельозі» – доповідач П. М. Жованик. В конференції взяли участь викладачі, студенти, представники Харківського ветеринарного інституту професори Т. Г. Цимбал і В. І. Хударковський. Матеріали конференції були видрукованні в «Наукових працях» інституту.

Урядовим визнанням вкладу колективу інституту експериментальної ветеринарії у справу боротьби з інфекційними та інвазійними хворобами тварин було нагородження орденом «Знак пошани» директора інституту І. А. Артюха [204].

В умовах відбудови розвитку тваринницької галузі учені, допоміжно-

і пошуки засобів обеззараження яєць;

- Патоморфологічні зміни при чумі курей;
- Вивчення стійкості вірусу чуми птиці в засоленому і копченому м'ясі

і в органах хворих на чуму курей;

- Вивчення розповсюдження і сприйнятливості кіз до туберкульозу;
- Випробовування хлорвакцини при інфекційній анемії коней;
- Комплексне вивчення причин літньої загибелі бджіл;
- Порівняльні дослідження різних способів профілактичної вакцинації

проти бруцельозу;

- Порівняльне вивчення українського і північно-кавказького піроплазмів великої рогатої худоби;

- Дослідження дегельментизації овець розчином мідного купоросу з нікотинсульфатом при монієзії;

- Вивчення алергії при захворюванні чумою свиней та її вплив на щеплення [203].

Заплановані теми досліджувалися ученими інституту впродовж 1945 р., що дало можливість отримати позитивні результати з цілого ряду невивчених раніше хвороб. Ці результати широко впроваджувалися в практику боротьби з інфекційними та інвазійними хворобами тварин різних видів, які розповсюджувалися територією України після її визволення від німецької окупації.

З метою популяризації досягнень інституту експериментальної ветеринарії результати досліджень, їх практичне застосування ветеринарно-санітарною мережею не лише в Україні, а й Радянському Союзі, були опубліковані у періодичному виданні інституту «Наукові праці». Це видання почало регулярно виходити з 1944 р. у відповідності до наказу Наркомату землеробства УРСР від 8 травня 1944 р. Науковці інституту отримали можливість доносити до наукової громадськості, фахівців ветеринарії, зоотехнічної справи інформацію про результати наукових пошуків з метою

при завозі бугаїв з цього господарства для комплектування стад колгоспів і радгоспів, це необхідно враховувати, щоб уникнути родинного розведення. Для «освіження крові» необхідно придбати для Вольського району кілька класних бугаїв з племінних розплідників інших областей.

Українські учені рекомендували місцевим тваринникам-дослідникам з метою найповнішого використання кращих у районі плідників і прискорення якісного покращення поголів'я великої рогатої худоби, організувати 2-3 пункти штучного запліднення корів. Для упорядкування племінної і виробничо-зоотехнічної роботи з худобою, учені інституту тваринництва вважали, що необхідно терміново в усіх господарствах завести виробничо-зоотехнічний облік і племінні записи. Для того, щоб прищепити місцевому населенню певні традиції у племінній справі, необхідно щорічно практикувати у Вольському районі масові організаційно-зоотехнічні заходи, зокрема виставки, виводки, конкурси, показову годівлю тощо [23].

Евакуйовані з України у радянський тил наукові колективи, що обслуговували тваринницьку галузь спільно з місцевими фахівцями-тваринниками чимало зробили щодо збереження племінного поголів'я. В надзвичайно важких умовах учені максимально сприяли виробничникам у забезпеченні племінних ферм кормами, теплими приміщеннями, розгортали дослідну діяльність з метою підвищення продуктивності племінних тварин, що прибули з України, а також місцевих порід.

Важких поневірянь в період евакуації зазнали працівники Української науково-дослідної станції птахівництва, яку очолював М. В. Дахновський. Згідно розпорядження Наркомзему УРСР валки підвід з елітними птицями, дослідницьким обладнанням експериментальної бази «Борки», що на Харківщині, 28 листопада 1941 р. чотирма колонами (тракторна, тваринницька, кінна валка з молодняком племінної птиці, окрема, з елітною птицею) вирушили в евакуацію. Кінцевим пунктом прибуття було визначено Краснокутський район Саратовської області в Росії. Довгий шлях господарства позначився неприсними пригодами через воєнні дії, кліматично-природні

чинники незалежних від людей. Тракторний парк вимушено зупинився на зимівлю у Воронцовському районі Воронежської області. Племінна птиця була розміщена 15 грудня 1941 р. в Поворинському птахорадгоспі. Худоба, на 25 грудня 1941 р. прибула в село Єлань Сталінградської області, кінна валка 25 січня 1942 р. в Краснокутський район Саратовської області. Однак через відсутність умов, Наркомзем УРСР дав вказівку повернутися в село Єлань, куди прибули 1 квітня 1942 р. [24].

Розташувавшись на нових місцях колектив науково-дослідної станції розгорнув експерименти з метою вдосконалення порідних якостей племінної птиці – курей, качок, гусей, які б стали основою розвитку племінного птахівництва в колгоспах російського Заволжжя.

Варто зауважити, що далекі маршрути, зимові умови, відсутність теплих приміщень, нестача якісних кормів, приводили до виснаження і загибелі елітної птиці, худоби, коней. Лише племінної птиці було втрачено понад 50 відсотків із загальної кількості евакуйованої з Харківської області.

Дослідна робота розгорнулася на базі птахорадгоспу «Павлівка» Велико-Грибалівського району Воронежської області. Досліди ставилися з двох тем: 1) селекція сільськогосподарської птиці на експериментальній базі станції; 2) вивчення особливостей вигодовування та утримання курей універсальних порід. Порідна група нараховувала 282 голови птиці: 8 порід курей, 2 – качок, 3 – гусей. Колектив станції поставив завдання щодо збільшення несучості, ваги яйця, виведення м'ясних курей. В результаті досліджень було зафіксовано наступні результати щодо несучості по породах: Леггорн – 36,5 відсотків, Род-айланд – 48, Суссекс – 30, Ушанки – 21,4, Плімут-рок – 64,1, Віандот – 67,1 відсотків. Високу заплідненість продемонстрували породи: Род-айланд – 96,1 відсоток, Суссекс – 93, Ювілейний – 93,6, Леггорн – 90,3, Віандот – 50, Плімут-рок – 24,3, Ушанки – 70,4. Високу виводимість яєць дала порода Род-айланд – близько 75 відсотків від закладених яєць. Це дало підстави колективу активізувати селекційну роботу з цією породою курей, як найбільш перспективною.

В інструкції наголошувалося, що боротьба з перипневмонією великої рогатої худоби полягає в наступному: а) в запобіганні занесення перипневмонії в благополучні господарства; б) в ліквідації хвороби в господарствах, районах її розповсюдження. В інструкції були деталізовані чинники щодо ознак хвороби, приписи ветеринарним працівникам щодо клінічних досліджень на перипневмонію худоби в неблагополучних районах, карантинні заходи щодо лікування, догляду, утримання хворих тварин і запобігання розповсюдження цієї хвороби [201].

Працівники інституту експериментальної ветеринарії взяли активну участь в обстеженні і виявленні небезпечних хвороб, зокрема чуми та рожі свиней. Першу було виявлено в 163 і другу в 1 587 населених пунктах. Крім того, працівники інституту чимало зробили у виявленні, лікуванні і упередженні багатьох інфекційних та інвазійних хвороб, що завдали величезних збитків тваринницькій галузі України.

На основі зібраних і систематизованих матеріалів співробітники інституту склали таблиці, в яких відобразили розповсюдження різних інфекційних і інвазійних хвороб сільськогосподарських тварин в районах і областях України. Також були складені таблиці порівняльного протікання заразних хвороб у різних регіонах республіки, показана динаміка їх появи, лікування і закінчення карантинно-санітарних термінів [202].

Одночасно з обстеженням і виявленням хвороб, їх локалізацію, науковці інституту вирішували завдання щодо призупинення розповсюдження епізоотій з метою запобігання масової загибелі тварин, розробляли комплекси найбільш ефективних оздоровчих заходів. Відповідно до цих запитів, учені інституту напрацьовували проблематику досліджень на 1945 р. Були започатковані дослідження наступних тем:

- Вивчення імунологічних властивостей вірусу чуми птиці;
- Вивчення вірусоносіїв і вірусовиділення при природному і експериментальному зараженні птиці чумою;
- Про роль яєць, води і зернового фуражу в розповсюдженні чуми птиці

що для цього потрібно володіти методикою акушерсько-гінекологічного дослідження. Вміти також правильно аналізувати умови зовнішнього оточення – зоотехнічно-зоогігієнічний і господарський режим, враховувати кваліфікацію працівників тваринницьких ферм. Саме від останніх залежало виявлення і лікування яловості, яка виникла здебільшого з наступних причин: невиконання плану парування; безконтрольну і неуважну роботу пунктів штучного осіменіння; відсутність профілактичної роботи по охороні вагітних тварин; антигігієнічне проведення родів; порушення ветеринарного режиму в після – родовий період, мінеральне і вітамінне голодування тварин.

К. І. Туркевич у своїй публікації надав фахівцям, господарникам колгоспних ферм та власникам тварин рекомендації щодо дотримання перерахованих та ще цілого ряду правил щодо поводження, лікування ялових корів. На наш погляд, виконання усіх приписів, що були напрацьовані ученими впродовж довгих років, було досить непростою справою в умовах воєнного і повоєнного часу. Відсутність, в першу чергу якісних кормів, необхідних лікувальних препаратів, фахівців, які б володіли знаннями ранньої діагностики яловості, техніки ректального визначення патології статевого органу, методикою клінічно-гінекологічного дослідження і лікування ялових тварин.

Яловими необхідно вважати корів, що мали сервіс період довший трьох місяців, потрібно обліковувати їх та вживати заходів щодо їхнього лікування. Для працівників ферм необхідно влаштовувати спеціальні семінари по оволодінню знаннями і навиками поводження і лікування ялових корів [200].

В 1945 р. науковці інституту експериментальної ветеринарії виявили захворювання великої рогатої худоби на перипневмонію (масове запалення легень). За їх рекомендацією, Ветеринарне управління НКЗС УРСР перевидало інструкцію Головного ветеринарного управління Наркомзему СРСР «Про боротьбу з перипневмонією великої рогатої худоби». Інструкція тиражем понад 500 екземплярів була розіслана в мережу ветеринарних організацій, фахівцям земельних відділів усіх рівнів, керівникам державних племінних розплідників, племінних радгоспів, колгоспів та інших організацій і установ.

Важливою темою для дослідження стала проблема заплідненості і виводимості яєць курей універсальних порід. Науковцями було опрацьовано методики, згідно яких проводилися експерименти. Частково застосовувалися методики випробувані раніше в Україні. Крім того, були застосовані особливі підходи щодо вигодовування і утримання курей: двічі на день вигул по 15 хв., максимальне використання природної інсоляції у весняно-літній період, ненормоване поїдання кормів (досхочу). Високих показників учені добивалися за рахунок годівлі курей якісними кормами: зеленню, застосуванням передової техніки підготовки кормів, зокрема замішаних на молочній сироватці, пророщеному зерні, різних мішанок. В результаті цих експериментів було виведено і прийнято на вирощування 3,6 тис. голів селекційного молодняку птиці, в тому числі 2,2 тис. голів курей на вирощування від маточного ядра [25].

У липні 1942 р. у зв'язку з наближенням фронту господарство птахівничої дослідної станції вирушило у місце постійного базування птахівничий колгосп «Красный Октябрь», села Раскатове Красноярського району Саратовської області. Майже через два місяці господарство станції прибуло до місця призначення. У жовтні 1942 р. наказом Наркомату землеробства директором станції було перепризначено М. В. Дахновського, директором експериментальної станції птахівництва став І. О. Давидов.

В нових умовах працівники дослідної станції продовжували дослідну діяльність. Зокрема керівництво станції запланувало тему щодо розведення в колгоспах Саратовської області пекінських качок та курей універсального типу (Род-айланд, Суссекс, Майскке). З цією метою впродовж 1943 р. за рахунок племінних ресурсів станції планувалося утворити 5-7 племінних ферм пекінських качок і по одній курячій фермі з тим, щоб племінні птахоферми зробити розплідниками цих птиць для колгоспів Заволжжя. Крім того, ферми племінних качок створювалися в колгоспах, розташованих по річці Караман. Одночасно з передачею колгоспам молодняку птиці, співробітники станції надавали колгоспам допомогу у справі вирощування молодняку птиці, формуванню стада, методиці, техніки ведення племінної роботи, з питань

годівлі і утримання качок і курей: вітамінні і білкові корма, зернові відходи у період виведення молодняка, літнє утримання, зимівля птиці.

Варто зазначити, що дослідну роботу, проведення експериментів фахівцям, технічному персоналу станції доводилося здійснювати в надзвичайно важких умовах, частих переїздів, в непристосованих приміщеннях. Племінне стадо птиць, худобу, коней утримували в люті морози у випадкових холодних приміщеннях, під навісами, стіни яких обкладалися снігом і гноєм.

Чимало тварин загинули через виснаження, хвороби, деяких довелося прирізати. Необхідно було вирішувати проблему щодо кадрового забезпечення станції. Деяких працівників мобілізували до армії, окремі звільнялися, не витримавши суворих випробувань. На наш погляд, варто назвати персонал станції, який супроводжував господарство в евакуацію, забезпечував збереження елітного поголів'я птиці, робочої сили, експериментальних матеріалів тощо. Директор станції М. В. Дахновський, директор експериментальної бази «Борки» І. О. Давидов, старший агроном Кирнікін, старші зоотехніки Скрипник, Фридолін, учені П. Ю. Божко, М. Г. Плющ, головний бухгалтер Нестеренко. Ці, та інші працівники дослідної станції птахівництва ділилися досвідом виведення племінного поголів'я, птиці з місцевими фахівцями, брали активну участь у збиранні урожаю, заготівлі кормів. Важливою заслугою колективу було збереження елітного поголів'я, птиці, повернення її в Україну по реевакуації, налагодження ефективних досліджень [26].

Відомо, що як у мирний час, а особливо в умовах природно-кліматичних катастроф, у період війни загострювалася проблема, щодо масового поширення захворювань тваринництва інфекційними та інвазійними хворобами. В цьому контексті важливою була діяльність учених Українського інституту експериментальної ветеринарії (УІЕВ) Наркомзему України. Варто зазначити, що у довоєнні роки колектив інституту вів ефективну боротьбу з епізоотіями на території України. Учені власними силами виготовляли вакцини, від ефективності яких залежали результати упередження захворювань і лікування

якості, що безпосередньо впливало на репродукцію стада. Максимальний приріст поголів'я худоби, збереження приплоду був показником якості науково-дослідної роботи учених [199].

Разом з тим, К. І. Туркевич зазначав, що однією з перешкод в репродукції худоби була яловість тварин, особливо у корів. Обстеженнями було встановлено, що серед маточного поголів'я великої рогатої худоби, яловість корів набувала такого поширення, що була дошкульнішою за найтяжчі епізоотії, такі як ящур, сибірка та інші. З епізоотіями енергійно боролися, застосовували профілактичні й обмежувальні заходи, внаслідок яких ліквідовувалися їх вогнища. Між тим, на яловість працівники ферм мало звертали уваги, бо тварина не мала ознак хвороби, від яловості не гинула. Але яловість завдавала господарствам значних збитків: недобір приплоду, зниження продуктивності худоби, витрати кормів, енергії плідників тощо.

Учені шляхом досліджень встановили причини яловості. Яловість не вважалася хворобою, це лише симптом і не тільки захворювання статевої сфери, а наслідок цілого ряду хиб в господарській і спеціальній роботі. В колгоспах іноді намагалися боротися з яловістю, але в більшості випадків ялових корів зараховували до «фуражних», залишали в стаді виділяючи для них корм.

Учені шляхом досліджень встановили причини яловості, методи і засоби лікування ялових тварин. Причини яловості вони поділили на дві групи: інтрагенітальні і екстрагенітальні. В основі перших лежать вроджені патолого-анатомічні зміни статевих органів, таких тварин вибраковують. Причиною других, були патолого-анатомічні зміни в статевих органах тварин внаслідок дії фізичних і біологічних подразників – травм під час парування, родів, післяродових ускладнень, специфічної інфекції та інвазії. Також цьому сприяли порушення зоотехнічних і зоогігієнічних нормативів: спаровування близьких родичів, неправильна годівля, мінеральне і вітамінне голодування, відсутність моціону, надмірна експлуатація.

Автор у своїй статті торкався питання лікування яловості, наголошував,

анемії коней» [197].

Повертаючись до статті М. К. Олійника, варто зауважити, що цінними були його рекомендації щодо дотримання працівниками конеферм, конюшень загальних профілактичних заходів. Автор подав фахівцям правила догляду, утримання, годівлі хворих на анемію коней. Разом з тим, цих правил необхідно було дотримуватися також і в господарствах, де ще не було цієї хвороби. Необхідно було виконувати також карантинні заходи, особливо для коней, які поступали в господарства з інших місцевостей. З метою убезпечення захворювань на інфекційну анемію коней, розповсюдження цієї небезпечної хвороби, М. К. Олійник висловив думку, щодо необхідності організувати при облуправліннях постійні комісії по боротьбі з цією хворобою. Останні мали систематично контролювати проведення заходів і рекомендацій напрацьованих науковцями [198].

Відтворення поголів'я великої рогатої худоби, особливо маточного складу значною мірою залежало від здоров'я корів, їх здатності до розплоду. Перед працівниками тваринницької галузі, державні органи вимагали вести боротьбу із захворюванням тварин, зокрема з яловістю корів. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У у постанові від 10 квітня 1945 р. «Про державний план розвитку тваринництва в колгоспах і радгоспах України РСР на 1945 р.» наголошували на необхідності ліквідації яловості корів і телиць. З цією метою потрібно забезпечити плідниками всього маточного поголів'я худоби колгоспів, радгоспів та худоби особистого користування. Ставилося завдання щодо вирощування плідників, комісіям у складі зоотехніків, ветлікарів і земельних працівників перевірити якість бугаїв, організувати правильне їх використання для племінних цілей, поліпшити годівлю, догляд і утримання.

Цілком очевидно, що на учених покладалося завдання щодо напрацювання рекомендацій, правил поведження з яловим маточним поголів'ям, лікуванням яловості. Як зауважив завідувач кафедри акушерства Київського ветеринарного інституту К. І. Туркевич, від учених значною мірою залежали успіхи щодо швидкого збільшення поголів'я худоби, поліпшення її

тварин. Зокрема для боротьби з ящуром, що масово вражав велику рогату худобу в 1940-1941 рр. науковці організували виробництво понад 1 тис. літрів гідроокис-алюмінієвої вакцини проти ящура за методом учених Вельдмана і Кобе. Щеплення проти ящура в 1941 р. масово проводилися в Полтавській, Харківській, Сталінській, Ворошиловградській областях. Результати цих щеплень учені не встигли до кінця вивчити у зв'язку з війною та евакуацією колективу у тиллові райони СРСР.

Згідно розпоряджень Наркомзему УРСР працівники інституту з 1 січня до 10 липня 1942 р. проводили протиепізоотичні заходи на неокупованих територіях Ворошиловградської, Сталінської і Харківської областей до захоплення їх німецькими військами у липні 1942 р. У протиящурній лабораторії у м. Ворошиловграді співробітники інституту організували виробництво гідроокис-алюмінієвої вакцини проти ящура. Було приготовлено 4 серії протиящурної вакцини в кількості 254 літрів, які під час евакуації були передані Сталінградському обласному ветеринарному управлінню.

За завданням Наркомзему УРСР працівники інституту опрацювали проект інструкції, в якій були викладені обов'язкові ветеринарні правила щодо утримання, догляду за тягловою і продуктивною худобою. У газеті «Ворошиловградська правда» публікувалися інструктивні матеріали, пам'ятки з питань боротьби із епізоотіями. На нараді працівників тваринницької галузі Старобільського району наукові працівники УІЕВ прочитали 2 доповіді з питань збереження молодняка [27].

Згідно звіту про діяльність інституту в м. Саратові куди було евакуйоване майно, худоба, співробітники не мали своєї експериментальної бази, змушені були проводити дослідження на базі Харківської біофабрики, що розмістилася в приміщенні Саратовської ветеринарної дослідної станції.

У січні 1942 р. за завданням Головного ветеринарного управління Наркомзему СРСР, працівники інституту приступили до вивчення досвіду щеплень худоби проти ящура в Саратовській області. Щеплення гідроокисно-алюмінієвою вакциною проводилися восени 1941 році в 27 районах

Саратовської області, щепленням було охоплено 75213 голів великої рогатої худоби. Було заплановано тему: «Вивчення результатів широкого досвіду вакцинації великої рогатої худоби проти ящура». Виконавцями теми були учені І. А. Артюх, І. І. Лукашов, І. Й. Кулеско, І. П. Лисенко. Окрім аналізу звітних матеріалів, що надходили з районів, дослідники розробили і розіслали на місця спеціальну анкету, самі виїздили в райони з метою обстеження результатів вакцинування. Учені з'ясували, що позитивний результат щеплення був зафіксований лише в одному Кистендейському районі, вакцинована худоба набула сталого імунітету. В 26 районах серед щепленої худоби спостерігалось захворювання ящуром впродовж 5-90 днів після щеплень, в ряді районів було помічено легкі форми хвороби, або лише часткове захворювання щепленої худоби.

Важливим було з'ясування українськими ученими причин поширення ящуру після щеплення худоби. Виявлено, що порушувалися терміни зберігання вакцини, під час щеплення зменшували дози, щеплення проводилося без дотримання п'ятиденного інтервалу між підшкірними і внутрішньошкірними ін'єкціями, недотримувалися методики щеплення за Вельдманом і Кобе [28].

Вивчення причин невдалих результатів вакцинації великої рогатої худоби проти ящура в Саратовській області змусили українських учених до складання вдосконалених інструкцій. Наголошувалося на дотриманні методик щеплення, термінів зберігання і доз вакцинації. Дослідження вносили ясність щодо практичної ефективності протиящурної вакцинації в комплексі заходів боротьби з цим захворюванням. Кожна серія дослідів мала проводитися на 608 тваринах, при цьому 25 відсотків тварин залишалися контрольними. Вакцина мала вводитися під шкіру у зростаючих дозах, дрібній рогатій худобі від 5 к.с. до 30 к.с., великій рогатій худобі від 5 к.с. до 60 к.с. Перевірка імунітету у вакцинованих тварин проводилася у 50 відсотків тварин через 15 днів, у решти – через 30 днів після вакцинації. Активність вірусу мала попередньо випробуватися на морських свинках, клінічне спостереження проводилося впродовж 2 тижнів.

досліджень загиблих коней, хворих на інфекційну анемію. Підозрілі або характерні для інфекційної анемії зміни, дають підстави для негайного і старанного епізоотичного обслідування господарства, що утримувало кінське поголів'я,

Для працівників конеферм, в першу чергу ветеринарних лікарів, зоотехніків важливо було знати, що постановка клінічного діагнозу на інфекційну анемію, базується на обліку клінічних симптомів захворювання і даних гематологічного дослідження взятих у динаміці. Гематологічне дослідження потребувало певних практичних навиків у лабораторній роботі, а це не завжди могло бути доступним дільничному ветлікару. В цьому випадку, йому необхідно було звертатися за допомогою до працівників науково-дослідних установ, обласних і міжрайонних ветбаклабораторій. Поставало питання щодо необхідності підвищення кваліфікації ветлікарів, зоотехніків, працівників ветлабораторій на курсах і семінарах.

На наш погляд, цілком слушними були рекомендації М. К. Олійника щодо забезпечення зооветдільниць, особливо в районах неблагополучних щодо інфекційної анемії. Укомплектувати ветеринарними працівниками, забезпечити матеріальним устаткуванням, транспортними і дезінфікуючими засобами, розробити за участю облветуправлінь календарний план заходів боротьби з інфекційною анемією, розробити і надіслати на місця відповідну анкету.

Автор публікації зауважував, що у виборі деззасобів при інфекційній анемії ветпрацівники були обмежені, а такі з них, як натрій-гідроксид і формалін були в дефіциті. Завдяки дослідженням працівників інституту експериментальної ветеринарії вже в 1944-1945 рр. було доведено, що при інфекційній анемії ефективним дезінфікуючим засобом виявилось хлорне вапно [196].

Директор інституту І. А. Артюх підтвердив, що хлор, як хімічна речовина ослаблював вірус інфекційної анемії при певних дозуваннях, а це давало можливість виготовити вакцину. Щоб з'ясувати цю можливість, інститутом розроблялася тема: «Випробування хлор-вакцини при інфекційній

177. Хвороба й надалі поширювалася, приводила до загибелі кінського поголів'я.

Співробітник української науково-дослідної ветеринарної станції К. І. Плотников оприлюднив ґрунтовну статтю, присвячену даній хворобі. Автор зауважив, що лімфангоїт (сап), це специфічна за своїм перебігом і тривалістю хвороба, потребувала відповідних умов для лікування з дотриманням суворої ізоляції хворих тварин. Він подав досить складну динаміку досліджень хвороби українськими ученими, описав ознаки появи хвороби на тваринах, її перебіг, умови зараження тварин збудником хвороби. Чимало місця в статті відведено питанням лікування, застосування препаратів, утримання хворих тварин в ізоляторах, годівлі, ролі обслуговуючого персоналу тощо. Ветпресонал районів, де виявили захворювання тварин на лімфангоїт, повинен був вживати суворох заходів щодо локалізації вогнищ і ліквідації захворювання. Чим раніше виявляли захворювання, ізолювали хворих коней, тим швидше і легше проходило їх лікування, збереження кінського поголів'я в сільському господарстві та в господарствах сільських власників [195].

В Україні значного поширення набрала інфекційна анемія коней, тому в інституті експериментальної ветеринарії учені працювали над визначенням методів і засобів специфічного лікування і профілактики щодо цього захворювання. Як з'ясували дослідники шляхом експериментів, інфекційна анемія за своїм перебігом характеризувалася ензоотичністю, повільним наростанням і затуханням хвороби переважно в літньо-осінні сезони. Це була повільно тліюча інфекція, яка поступово завдавала шкоди господарствам. У свіжих вогнищах інфекційної анемії відсоток загибелі тварин був досить високим. Кандидат ветеринарних наук М. К. Олійник, спираючись на результати досліджень, у своїй публікації торкнувся питання щодо боротьби учених у довоєнний період з цією хворою коней. Свої висновки і положення він рекомендував ветлікарям, зоотехнікам, працівникам, які доглядали за кіньми в господарствах. Зокрема він зауважив, що при встановленні первинного діагнозу велике значення мають результати патолого-анатомічного і гістологічного

Для того, щоб мати обґрунтовані результати щодо зберігання вакцини при кімнатній температурі поставилися досліди повторної перевірки імуногенної сили однієї серії гідроокис-алюмінієвої вакцини, після 2 тижнів зберігання при температурі – 3°C. Ці досліди дозволили визначити мінімальну дозу вакцини, яка викликала стійкий імунітет, а також стійкість препарату у звичайних умовах транспортування вакцини. В пояснювальній записці складеній виконавцями теми І. Й. Кулеском, І. М. Дорошком, І. П. Лисенком подавався обґрунтований календарний план досліджень до кінця 1942 р. Згідно завдань щодо виконання теми і отримання позитивних результатів, експерименти ставилися на морських свинках, з наступним проведенням дослідів на тваринах [29].

Учені УІЕВ чимало зробили у справі упередження захворювань і лікування свиней проти чуми. В лабораторних умовах був розроблений і апробований у виробничих дослідженнях метод упереджуючих щеплень свиней проти чуми. Цей метод мав значну перевагу у порівнянні із вживаними на практиці методами щеплень проти цього захворювання. Впровадження українського методу вакцинації свиней проти чуми дозволяло відмовитися від небезпечних в епізоотичному відношенні симультанних щеплень, а також давало можливість значного зниження витрат на обробку свиней проти цієї хвороби. Вакцинація свиней мала проводитися двічі: перший раз вводилася формал-вакцина, другий раз – кристал-віолет. Перевірка імунітету у вакцинованих свиней проводилася шляхом введення під шкіру 1 к.с. вірусу щепленим тваринам через 15-30-60 і 90 днів після вакцинації. Після отримання успішних результатів щеплень в умовах широкого виробничого досліду, учені розробили інструкцію щодо приготування вакцини і методики її застосування [30].

Однією з небезпечних пошестей, що масово вражала тварин, особливо свиней у довоєнні роки, була хвороба вірусу Ауескі. Учені не могли до кінця з'ясувати походження і стійкість вірусу, не було інструкцій, правил, настанов, методів ветеринарно-санітарних заходів щодо її упередження, обробки м'яса

вимушено забитих тварин тощо.

Учені УІЕВ впродовж 1940-1941 рр. досліджували походження вірусу та з'ясовували усі складові цієї небезпечної хвороби на 300 дослідних тваринах. В результаті дослідження були отримані позитивні дані, на основі яких була розроблена інструкція щодо запобігання і лікування інфекційної хвороби. Війна перервала дослідження теми, при евакуації інституту матеріали дослідження були направлені на зберігання до Киргизького сільськогосподарського інституту у м. Фрунзе. Для того, щоб продовжити дослід в 1942 р. колектив інституту дав запит щодо повернення матеріалів, в яких містилися дані досліджень вірусу Ауескі [31].

Варто зауважити, що як і більшість науково-дослідних установ в умовах переміщення, облаштування на нових місцях інституту відчував нестачу наукових співробітників, допоміжного персоналу. Була втрачена значна частина майна, експериментально-лабораторного обладнання. Частина устаткування інститут передав ветеринарно-санітарній службі Південно-Західного фронту. Понад 40 ящиків з лабораторним обладнання з початком евакуації були відправлені до м. Свердловська, але на шляху до місця призначення були втрачені. Частину працівників мобілізували до армії, деякі з них очолили військову ветеринарно-санітарну службу. Зокрема І. М. Гладенко очолив ветеринарний лазарет дивізії у м. Самарканд Узбецької РСР. Пізніше він повернувся до УІЕВ, виконував планові завдання. У 1942 р. співробітники інституту І. Й. Кулеско, І. П. Лисенко, М. Й. Середа були відряджені до Всесоюзного науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії (ВНДІЕВ), що знаходився у містечку Кузьмінки Ухтомського району Московської області [32].

Наказами наркома землеробства УРСР Г. П. Бутенка від 16 жовтня і 2 листопада 1942 р. Український інститут експериментальної ветеринарії поступово перебазувався із Саратовської області на площі ВНДІЕВ в містечку Кузьмінки. Українські учені включилися у виконання важливих наукових досліджень. Директор інституту І. А. Артюх та І. І. Лукашов

Викладач Київського ветеринарного інституту, професор Ф. М. Пономаренко до війни займався дослідженням щодо з'ясування збудника хвороби, етологію іктерогемоглобінурії. Збудником захворювання вважали представника спірохет – «лептоспиру», одну з варіаційних лептоспир. Головним ветеринарним управлінням Наркомзему СРСР було прийнято назву для цього захворювання «лептоспироз великої рогатої худоби».

Автор публікації застерігав фахівців тваринницької галузі, що діагностика хвороби досить складна. Здебільшого випадки лептоспирозу на худобі плутають з гемоспоридіозами (піроплазмозом), паратифом, характерними ознаками хвороби жовтяниці. Появилися некрози на шкірі і слизових оболонках, спостерігалось кривава сеча у тварин, схуднення, атонія шлунково-кишкового тракту, припинення лактації, прогресивний розвиток загальної і серцевої кволості, змертвіння шкіри, особливо на носовому дзеркалі.

Ф. М. Пономаренко досить детально описував перебіг хвороби на тваринах, зміни у внутрішніх органах. При тяжкій формі хвороби в господарстві загибель тварин може досягати 60 відсотків. Він зауважив, що на той час, не було засобів специфічної терапії лептоспирозу великої рогатої худоби. Рекомендував випробувані деякі ліки, способи напрацьовані дослідниками, комплекс профілактичних заходів: ізоляція тварин, дезінфекція приміщень, дворів, зміна водопою, заборона вживати м'ясо, молоко [194].

Однією з поширених, складних, довговиліковних інфекційних хвороб тварин був епізоотичний лімфангоїт (африканський сап, бластомікоз) або просто сап. Хвороба характеризувалася гнійним запаленням підшкірних лімфатичних судин і сусідніх лімфатичних вузлів. Цією хворобою хворіли коні, осли, мули, велика рогата худоба, іноді заражалися люди. За результатами вивчення цієї хвороби учені дійшли висновку, що її збудником був грибок – криптококк, відкритий ученим Ривольтом у 1973 р. в Алжирі. В Україні, на визволеній території було виявлено масове захворювання сапом коней, хвороба набула значного поширення. Зокрема, у грудні 1944 р. захворювання коней сапом мало місце в 180 населених пунктах, у січні 1945 р. – у 176, у березні –

пустування значних посівних площ, поява бур'янів утворили сприятливе середовище для кліщів – збудників. В бур'янах розвелось багато гризунів, якими живляться лялечки та німфи кліщів. В Україні значно поширився нуталіоз серед коней в районах, де його не спостерігалося до війни. На великій рогатій худобі з'явилися такі захворювання як франсаїєллез і піроплазмоз.

Для боротьби з гемоспоридіозами сільськогосподарських тварин Ю. С. Коломієць у своїй публікації надав практичні рекомендації працівникам тваринництва, напрацьовані ученим. Попередження гемоспоридіозів, як і інших захворювань було доцільнішим, ніж боротьба із спалахом хвороби. Необхідно з'ясувати райони поширення хвороби, скласти карти існування вогнищ кліщів – збудників. При завезенні тварин у господарства необхідно виявляти вірусносії, утримувати їх окремо, боротися з кліщами спеціальними розчинами, систематично оглядати тварин. На пасовищах виявляти вогнища кліщів, розорювати толоки, випалювати бур'яни, змінювати пасовища.

Чимало уваги Ю. С. Коломієць надав розгляду питання щодо боротьби з вірусами. Ця боротьба проводилася засобами, що діяли безпосередньо на збудників гемоспоридіозу, допомагали організму тварин у боротьбі з ним. До таких засобів належали: хіміоімунізація при гемоспоридіозах, специфічне й симптоматичне лікування, своєчасне виділення хворих тварин в окремі групи, точне визначення виду гемоспоридіозу, звільнення хворих тварин від роботи. Автор публікації детально розписав застосування лікувальних засобів, годівлю, догляд, утримання тварин хворих на гемоспоридіози [193].

У довоєнні роки в деяких районах СРСР, в тому числі й в Україні виявили гострозаразне захворювання на великій рогатій худобі. Продовж років воно поширилося, стало відоме під назвою «інфекційної жовтяниці», «кривавої сечі» (іктерогемоглобінурія). Після визволення України окремі випадки захворювання на інфекційну жовтяницю великої рогатої худоби були зареєстровані в деяких районах. Тому учені вважали за потрібне своєчасно і доцільно подати на сторінках часописів відомості про це захворювання та заходи боротьби з ним.

опрацьовували тему «Розробка системи ветеринарних заходів з реєвакуації худоби». Передбачалося вивчення ветеринарно-санітарного стану евакуйованої худоби в місцях її тимчасового розміщення та планування заходів з ветеринарно-санітарної обробки до її реєвакуації в Україну. Здійснювалося також опрацювання комплексу ветеринарно-санітарних заходів для визволених від ворога районів УРСР. Проекти заходів розроблених науковцями інституту були передані Наркомату землеробства Української РСР для вивчення і затвердження.

Співробітники УІЕВ М. Й. Серєда і І. М. Гладенко розробляли важливу тему в умовах війни «Дослідження засобів захисту сільськогосподарських тварин в умовах протиповітряної і протихімічної оборони». Методика, робочий і календарний плани розроблені виконавцями теми були затверджені спеціальною нарадою Всесоюзного НДІЕВ і прийняті до реалізації [33].

Починаючи з серпня 1943 р. інститут експериментальної ветеринарії згідно рішення Наркомзему УРСР почав реєвакуацію до м. Харкова, на постійне місце розташування. Учені почали розгортати науково-дослідну та практичну діяльність з метою боротьби з інфекційними та інвазійними хворобами тваринництва на визволеній території УРСР.

Українська філія Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів імені В. Р. Вільямса з міста Полтави евакуювалася до Краснокутського району, Саратовської області. З огляду на складну ситуацію з кормами, учені здійснювали роботу щодо створення сортових насінницьких фондів багаторічних та однорічних трав у нових ґрунтово-кліматичних умовах, відновлювали селекцію і насінництво для кормовиробництва після звільнення території УРСР. Вивезеним з України насінням трав було засіяно посівні площі в Балашовському і Краснокутському районах Саратовської області, Старо-Полтавському районі Сталінградської області, Митрофанівському дослідному полі Воронезької області. В результаті було зібрано 8,5 центнерів насіння різних трав.

Учені української філії кормів розробили рекомендації для Державної

комісії по сортовипробуванню зернових культур при Наркомземі СРСР. Зокрема рекомендувалося пересаджувати коріннями трави висіяні ще в 1940 р. для розмноження цінних районованих сортів люцерни Грім-Зайкевич і Українка-256, у наступних 1942 і 1943 роках із заборобою переорювати експериментальні площі висіяних сортових трав. У співпраці з ученими УНДІ тваринництва та УНДІ експериментальної ветеринарії дослідники української філії кормів вивчали питання організації кормової бази, відгодівлі, збереження поголів'я продуктивної худоби державних племінних розсадників, колгоспів, племрадгоспів евакуйованих з території України окупованої німецькими військами у радянський тил [34].

Евакуація племінного порідного поголів'я тварин шляхом перегону у радянський тил, без перебільшення була заслугою учених-тваринників, допоміжного персоналу науково-дослідних установ, працівників племрозплідників, племрадгоспів, колгоспних племінних ферм. Варто зауважити, що швидкий наступ ворога, нерозпорядливість владних органів, які запізнило вдалися до евакуаційних заходів, спричинили втрати обладнання науково-дослідних установ, племінних книг, архівів з результатами багаторічних досліджень у тваринницькій галузі. До армії було мобілізовано чимало науковців, багато їх загинуло на фронтах війни.

Евакуйовані у радянський тил науковці докладали зусилля щодо збереження порідного поголів'я тварин у надзвичайно тяжких умовах, побутового невлаштування, нестачі житла, харчів тощо. Однак вони включилися у наукову діяльність, спільно з місцевими фахівцями забезпечували племінних тварин приміщеннями, кормами, розгортали селекційно-племінну роботу з метою поліпшення порідного поголів'я тварин усіх видів. Своєю самовідданою працею дослідники зробили неабиякий внесок у поліпшення продовольчої безпеки СРСР у роки війни.

автора статті щодо виявлення відмінностей між вищезначеними хворобами та особливостями застосування лікувальних засобів. Відповідно до біологічних відмінностей кліщів необхідно особливо старанно виконувати встановлені правила напрацьовані ученими в процесі лікування кожної з цих хвороб. Шляхом досліджень учені встановили, що з трьох виявлених хвороб, найпоширенішою була псороптоз (нашкірна хвороба). Велика рогата худоба і вівці хворіли найчастіше на псороптоз, у коней він часто траплявся самостійно або в комбінації з акарозом. М. А. Палімпсестов акцентував увагу ветеринарів і зоотехніків на необхідності відзрізняти специфічну терапію, яка полягала в застосуванні акарицидних засобів, згубно діючих на кліщів і симптоматичну терапію, яка має на меті швидке усунення наслідків захворювання і відновлення нормального стану епідермосу. В публікації подавався перелік ліків випробуваних ученими при лікуванні цих хвороб в залежності від виявлених видів кліщів. При цьому, необхідно було дотримуватися правил годівлі, догляду, утримання тварин в теплих, чистих приміщеннях. Проводити профілактичні заходи, регулярний ветеринарний огляд, слідкувати за чистотою в конюшнях, вчасно годувати поживними кормами тощо [192].

Висновок може бути однозначним: фахівці тваринницької галузі, широке коло обслуговуючого персоналу, отримали досить поглиблені знання щодо лікування поширеної хвороби, якою була короста. Це був новий досвід напрацьований ученими продовж років, який вивів на новий рівень боротьби з хворобами тварин, що завдавали великих втрат тваринницькій галузі.

За свідченням наукових співробітників інституту експериментальної ветеринарії, на території України набрали поширення гемоспоридіозні захворювання тварин. На думку кандидата ветеринарних наук Ю. С. Коломійця, для виникнення гемоспоридіозних захворювань тварин були необхідні певні умови: наявність вірусу, кліщів-збудників і сприйнятливих до цього захворювання тварин. Війна, окупація певною мірою вплинули на кожну з перелічених ланок.

Ученими було з'ясовано, що занепад сільського господарства,

НКЗС СРСР від 29 вересня 1944 р. щодо проведення заходів боротьби з коростою коней.

В рекомендаціях містилися приписи напрацьовані ученими щодо лікування коней, виконання ветеринарно-санітарних правил і норм утримання, годівлі, наведення чистоти в приміщеннях для коней тощо. М. І. Горбань наголошував, що зоотехніки, ветеринари при виявленні корости у коней були зобов'язані забезпечити проведення лікувальної обробки хворих коней із застосуванням комплексу протикоростяних заходів у господарствах не пізніше третьої доби та проводити повний курс лікувально-профілактичних заходів впродовж 8-16 діб. Особливо необхідно було дотримуватися карантинних правил у господарствах та населених пунктах, за це мали відповідати місцеві органи влади. На порушників ветеринарно-санітарних та зоотехнічних правил у боротьбі з коростою потрібно накладати штрафи, а голів колгоспів, директорів радгоспів, а також власників коней притягати до кримінальної відповідальності [191].

В контексті розглядуваного вище питання, цілком очевидно, що у порівнянні з досить поверховим оглядом М. І. Горбаня, щодо лікування корости на конях, своєю обґрунтованістю, побудованою на результатах наукових досліджень, виокремлюється стаття професора М. О. Палімпсестова, працівника Українського інституту експериментальної ветеринарії.

Учений розглядав питання захворювання коростою не лише коней, але й інших тварин, зокрема великої рогатої худоби і овець. Він наголосив, що для практиків – ветеринарних лікарів, зоотехніків важливо знати, що кожний випадок захворювання на коросту, крім клінічних даних, має бути підкріплений акарологічними дослідженнями. Він вважав, що слід відмовитися від застарілої назви «короста» і дотримуватися сучасних наукових діагнозів хвороби: псороптоз (нашкірна хвороба), акароз (свербіжна хвороба), хоріоптоз (шкіроїдна хвороба).

М. О. Палімпсестов подав причини походження кожної з цих хвороб, що викликалися збудниками – різновидами кліщів. Цінними були рекомендації

Розділ II. Відродження й розвиток племінної справи на визволеній території України

1. Внесок учених у відновлення племінного поголів'я великої рогатої худоби

З визволенням окупованої німецькими військами території Української РСР партійні і радянські органи влади особливу увагу звертали на відродження тваринницької галузі, оскільки особовий склад армії, міське населення, робітники промислових центрів потребували м'ясої та молочної продукції. Також необхідно було покращити харчування сільського населення, яке за часів окупації було обмежене у споживанні м'ясо-молочної продукції, яку під примусом здавало окупаційній німецькій владі. Потрібно було відновити тяглову робочу силу – волів та коней, потрібних для сільськогосподарських робіт.

Необхідно нагадати, що у передвоєнні роки Українська РСР мала досить розвинену тваринницьку галузь. Безумовно існувало чимало проблем щодо розвитку порідних якостей, підвищення продуктивності усіх видів тварин. На 1941 р. у республіці фактично була створена база для подальшого розвитку тваринництва, покращення порідності шляхом селекції. У цьому неабияка заслуга належала ученим, які шляхом наукового пошуку чимало зробили для виведення елітних порід тварин усіх видів. Важливих результатів було досягнуто у справі покращення кормової бази, зокрема за рахунок запровадження травопільних сівозмін, зростання врожайності зернових, технічних культур, коренеплодів, а отже, упровадження раціональної годівлі, догляду, утримання тварин, тощо.

За результатами перепису великої рогатої і дрібної худоби на 1 січня 1941 р. лише у 15 східних районах УРСР нараховувалось: великої рогатої худоби – 7741,4 тис. голів, коней – 3256,9 тис., свиней – 7335,7 тис., овець – 4748, тис. по всіх категоріях господарств. Війна перервала поступальний розвиток тваринництва в Українській РСР. На час звільнення території

республіки і започаткування відбудовних процесів, колгоспне тваринництво унаслідок завданих війною втрат, знаходилося у занепаді. На середину 1944 р. суттєвого збільшення поголів'я у громадському тваринництві, зокрема у східних областях УРСР майже не спостерігалось. Порівняно з довоєнною, кількість великої рогатої худоби досягла лише 61,1 відсотка, свиней – 16,1, овець – 28,6, коней – 28,9 відсотків [35].

Значних збитків зазнала тваринницька галузь у підсобних господарствах колгоспників, робітників, службовців. На середину 1944 р. у господарствах колгоспників залишилося корів – 83,2 відсотки, свиней – 25,8, овець і кіз – 94,3 відсотки до довоєнної кількості [36].

При відступі німецьких військ була вщент зруйнована матеріально-технічна база колгоспів, радгоспів, машинно-тракторних станцій. Спеціальні команди так званих «факельників» методично підпалювали ферми, конюшні, склади із збіжжям, адміністративні будівлі, приміщення науково-дослідних установ. Мінери підривали сільськогосподарську техніку, об'єкти сільськогосподарського призначення, що їх не встигли підпалити «факельники». Все це здійснювалося за планом німецького командування про «спалену землю».

Важких втрат зазнало технічне оснащення ферм, зокрема доїльні апарати, механізми для прибирання тваринницьких приміщень, подачі корму, яких і до війни було недостатньо, знищені. Величезною проблемою для відновлення розвитку тварин була нестача поголів'я породистих тварин. Якщо в цілому кількість рядової продуктивної худоби, коней, свиней, овець, кіз, птиці поступово відновлювалася, то елітних тварин для розмноження шляхом селекції залишилося надзвичайно мало. Були зруйновані ферми науково-дослідних інститутів, дослідних станцій, опорних пунктів, племінні розплідники в колгоспах і радгоспах.

За даними останнього довоєнного перепису 1939–1940 рр. у колгоспах, радгоспах, у господарствах селян, робітників, службовців породисте поголів'я тварин нараховувало: великої рогатої худоби – 2341,4 тис. голів, свиней –

умовою забезпечення тварин від захворювання бруцельозом було проведення знезараження неблагополучних на бруцельоз ферм, господарств, навколишньої місцевості. Були рекомендовані дезинфікаційні засоби та способи їх застосування [190].

Цілком зрозуміло, що окупаційна влада, населення недотримувалися ветеринарно-санітарних правил, не застосовували профілактичних заходів щодо упередження захворювань тварин. Колгоспні двори, ферми, конюшні знаходилися в антисанітарному стані, повсюди лежали купи гною, сміття, бруду, позаростали бур'янами. В таких умовах масового поширення набула небезпечна хвороба коней-короста. З метою наведення порядку, лікування коней Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У 9 серпня 1944 р. ухвалили постанову «Про заходи боротьби з коростою на конях». В документі передбачалися заходи і строки ліквідації корости в лівобережних областях УРСР – до 15 вересня в правобережних – до 1 жовтня 1944 р.

Відповідні урядові, земельні органи за участі учених провели обстеження в колгоспах, що утримували кінське поголів'я. Начальник Ветеринарного управління Наркомзему УРСР М. І. Горбань на основі матеріалів обстеження оприлюднив причини поширення захворювання коней на коросту: невиконання в господарствах ветеринарно-санітарних і профілактичних заходів; утримання коней в забруднених, сирих, холодних і темних приміщеннях; знеосібка в догляді за кіньми, неповноцінна годівля, неправильна експлуатація коней; порушення карантинних правил в господарствах неблагополучних на коросту коней, роз'їзди на коростявих конях, використання їх на господарських роботах; недостатній ветеринарно-санітарний нагляд за хворими на коросту кіньми, яких завозили в господарства, в місцях їх скупчення; не проводили вчасної дезактивації приміщень, збруї тощо.

Ветеринарне управління Наркомзему України рекомендувало земельним органам, виконкомам місцевих органів влади, керівникам колгоспів, радгоспів, організацій дотримуватися інструкції Головного ветеринарного управління

«Матеріали по імунологічному вивченню антигенних фракцій *Brucella*»; П. М. Жованик «Сучасний стан вчення про імунітет і способи імунізації при бруцельозі».

З метою ознайомлення працівників тваринницької галузі з результатами боротьби з бруцельозом тварин П. М. Жованик опублікував розлогу статтю. Зокрема, автор зауважив, що умови ліквідації хвороби відрізняються від довоєнних своєю складністю. Тоді учені, ветеринарні працівники шляхом обстежень виявили усі вогнища інфекцій бруцельозу, що давало можливість зосередити увагу фахівців на ліквідації цих вогнищ та на скороченні їх кількості. В період евакуації, тимчасово окупованої території України відбулися суттєві зміни в складі тваринницького поголів'я. В колишніх неблагополучних районах, пунктах, господарствах майже вся худоба була новопридбаною, зокрема із східних районів СРСР, передана армією відбитою у ворога, повернутою з країн, які воювали проти СРСР.

За даними обстежень здійснених особисто автором статті з'ясувалося, що деякі райони, в яких відбулися спалахи бруцельозу були розташовані на шляхах евакуації худоби, перегону стад по визволеній території з інших місцевостей в постійні пункти утримання. Тому, на думку П. М. Жованика, першочерговим завданням учених, працівників ферм, ветеринарів, зоотехніків було з'ясування ступеню поширення бруцельозу, виявлення існуючих і потенційних вогнищ та їх локалізація. Потрібно було провести поголовне обстеження на бруцельоз великої рогатої худоби, коней, свиней, овець, застосувати напрацьовані дослідниками лікувальні методи і способи. Важливо було поряд з діагностичними, проводити також і клініко-епізоотологічне обстеження. Це сприяло б локалізації вогнищ хвороби. При цьому, фахівці тваринництва повинні були застосовувати цілий комплекс так званих закріплювальних, упереджувальних заходів.

П. М. Жованик чимало уваги надав висвітленню заходів, що їх проводили дослідники на предмет виявлення збудників, походження, протікання хвороби, ефективності лікувальних засобів тощо. Важливою

2217,0 тис. голів, овець -2522,4 тис., коней – 254,4 тис. голів [37].

Безумовно, у процесі досліджень у довоєнні роки над покращенням порідності тварин, підвищення їх продуктивності велику роль відігравали науково-дослідні установи, що займалися племінною селекційною роботою. Результати їх досліджень упроваджувалися у тваринницьку галузь, що давало можливість удосконалити племінну справу у колгоспному виробництві, у селянських господарствах. Варто зазначити, що у довоєнний період у колгоспах було організовано 687 племінних ферм великої рогатої худоби, 699 племінних свиноферми, 204 племінні вівцеферми. В них утримувалося відповідно 108,1 тис голів племінної рогатої худоби, 99,3 тис. племінних свиней і 117,3 тис. племінних овець. У районах найбільшого зосередження поширеного в Україні порідного поголів'я тварин були організовані державні племінні розплідники (ДПР) зокрема, 12 великої рогатої худоби, 4 свинарських, 5 вівчарських. На їх базі учені проводили селекційно – племінну роботу на основі наукових досягнень з метою вдосконалення вже існуючих в Україні порід та репродукції племінних тварин усіх видів, для постачання племінним матеріалом колгоспів, радгоспів, селянських господарств не лише в Україні, а й інших республік Радянського Союзу [38].

Завдяки зусиль учених-селекціонерів було досягнуто значних результатів у справі підвищення продуктивності порід великої рогатої худоби, зокрема української сірої, швіцької, червоної степової, української білоголової. Були виведені нові високопродуктивні породи свиней – великої білої, української білої степової, миргородської, овець – асканійський рамбуль'є, сокольська, смушкова та ін. З метою збереження порід, їх розмноження у державні племінні книги було записано 3592 голови коней, 28649 голів великої рогатої худоби, 8334 голови свиней, 15766 овець [39].

Зусиллями науковців, фахівців ветеринарної, зоотехнічної справи, керівників колективних господарств за сприяння Наркомату земельних справ УРСР була утворена база племінного тваринництва, що забезпечувала перспективне покращення порідності усіх видів тварин, птиці, подальше

підвищення їх продуктивності. З метою прискореного розмноження порідних тварин, учені почали застосовувати метод штучного запліднення тварин. У 1940 р. в Україні діяло 1070 пунктів штучного запліднення великої рогатої худоби, 1405 пунктів овець, на яких було запліднено 232,4 тис. корів і 775,5 тис. овець.

З метою збереження породистого поголів'я тварин з початком війни і загрозою окупації України німецькими військами, радянська влада вживала заходів щодо його евакуації у радянський тил. Була збережена певна кількість чистопорідних плідників, з якими продовжувалася селекційна робота. В часи окупації, масового забою тварин, в тому числі й елітних порід, вивезення їх до Німеччини, породистому поголів'ю було завдано величезної шкоди. Були знищені результати копіткої праці українських селекціонерів, спалені державні племінні книги, інша документація на племінних тварин.

Яскравим свідченням варварської політики нацистських окупантів була їх діяльність щодо Градизького державного розплідника сірої української породи. Під час відступу окупанти, не маючи можливості вивезти племінну худобу до Німеччини, потопили в Дніпрі й розстріляли 3594 голови великої рогатої худоби. У Валківському державному розпліднику симентальської породи усі 59 ферм, в яких утримувалося 15917 голів племінної великої рогатої худоби, у тому числі 10856 корів і 128 племінних породистих плідників, були знищені окупантами. У цьому ж районі було знищено 7105 породистих коней, 5599 голів овець, 21143 голови свиней. В районах діяльності Канівського, Ново-Георгіївського, Красноокнянського державних племінних розплідників на час визволення не залишилося жодної породистої вівцематки і барана.

Одне з питань, від вирішення якого залежало відновлення племінної справи була нестача чистопородистих плідників. У довоєнні роки колгоспи УРСР мали, зокрема племінних бугаїв-плідників 58,5 тис. голів, кнурів – 44,9 тис., баранів 74,6 тис. голів. На 1 липня 1944 р., коли ще йшли бої на території України, їх нараховувалося відповідно 13,1 тис., 5,5 тис., 8,6 тис. голів [40].

препаратів, розробленню заходів щодо запобігання розповсюдженню хвороб, написанню рекомендацій, інструкцій, положень по боротьбі з пошестями. Як зазначається у звіті інституту за 1945 р. перед працівниками інституту «постало невідкладне завдання – з'ясувати епізоотичну ситуацію, вивчити інфекційну природу епізоотій, їх вогнища і розповсюдження в межах УРСР. Це найважливіше для нас завдання диктувалося необхідністю організації широких оздоровчих заходів» [189].

Внаслідок обстеження областей і районів України науковці з'ясували, що широкого розповсюдження набула небезпечна хвороба – енцефаломієліт коней. Було встановлено 1 144 вогнища в 252 районах, 11 областей України. У січні – березні 1945 рр. цією хворобою захворіло 2,4 відсотки коней, у квітні – червні 30,6 відсотків, у жовтні – грудні перехворіло 13,8 % відсотків коней.

В цей період широкою хвилею прокотилася епізоотія ящура, яким була охоплена уся територія України. Науковці інституту лише в лівобережних областях встановили 2 270 населених пунктів, в яких захворіло понад 1 млн. голів тварин, 10 тисяч тварин загинуло від цієї інфекції.

В Українському інституті експериментальної ветеринарії учені надавали великої уваги щодо боротьби з бруцельозом. Впродовж довоєнних років дослідниками було напрацьовано методи, способи, схеми щодо упередження і лікування тварин. Відомий учений, кандидат ветеринарних наук П. М. Жованик з цього приводу зазначав, що в процесі цих випробувань було вивчено ефективність методів масової діагностики та інших протиєпізоотичних заходів. Були вироблені найдосконаліші лікувальні комплекси і, що дуже важливо, повному розвинуто вчення про самовидужування тварин хворих на бруцельоз.

Урядові, земельні органи звертали увагу учених, працівників науково-дослідних установ, фахівців-тваринників на активізацію боротьби з бруцельозом. В інституті експериментальної ветеринарії розроблялася тема: «Порівняльні дослідження різних способів профілактичної вакцинації проти бруцельозу». Працівники інституту оприлюднили результати досліджень з даної проблеми на науковій конференції в листопаді 1945 р. : М. В. Рево

становило 50 відсотків недоукомплектування [188].

Впродовж 1945 р. зусиллями колективу інституту вже працювали 15 відділів і лабораторій, хоч і неповністю укомплектованих науковими і технічними працівниками: відділи: хвороб великої рогатої худоби; хвороб коней; дрібних тварин і птиці; вивчення хвороб свиней; мікробіології; зоогігієни; фармакології і хіміотерапії; протозоології; патофізіології; гельмінтології; діагностичний; відділ по виробництву біопрепаратів; лабораторії – ветхім захисту тварин та вивченню хвороб бджіл.

Як можна пересвідчитись з переліку відділів, учені інституту експериментальної ветеринарії своїми дослідженнями охоплювали майже увесь спектр хвороб і пошестей, якими хворіли усі види тварин, вивчали імунологічні властивості вірусів, проводили спостереження за патоморфологічними, біофізіологічними змінами у тварин внаслідок захворюваності тими чи іншими хворобами, діагностували на захворювання тварин тощо.

Варто зазначити, що з урахуванням цих та інших чинників в інституті значно розширилась тематика досліджень. Якщо в 1944 р. проводились досліді з 4 тем то в 1945 р. колектив був зайнятий над виконанням 12 тем. При виконанні науково-дослідної роботи працівникам інституту доводилося долати чимало різних труднощів і перешкод. Виникали проблеми з придбанням експериментальних тварин, їх годівлею, утриманням, відсутністю хімічних реактивів, лабораторних приладів, різноманітного обладнання. Крім науково-дослідної роботи, працівники установи чимало уваги надавали господарським, відбудовно-ремонтним роботам, будівництву експериментальної бази, Путивльського опорного пункту.

У зв'язку з ускладненням, що виникали на шляху боротьби з епізоотіями в республіці, масовим розповсюдженням інфекційних, інвазійних хвороб, загибеллю десятків і сотень тисяч тварин, птиці працівники інституту експериментальної ветеринарії продовжували розпочаті у 1944 р. обстеження території України на предмет виявлення вогнищ хвороб, їх локалізації. Чимало уваги надавалося закладанню дослідів, виготовленню необхідних ліків,

Земельні органи спільно з науковцями, які до війни займалися виведенням і розмноженням елітного поголів'я, прагнули відродити племінну справу. Вони проводили обстеження районів і областей з метою виявлення породистих тварин у колгоспах, радгоспах, селянських господарствах, повертали їх на племінні колгоспні ферми, експериментальні бази науково-дослідних установ.

З визволенням території України почали повертати племінних тварин із східних районів СРСР. Раднарком СРСР 4 квітня 1944 р. ухвалив спеціальну постанову «Про повернення евакуйованої худоби колгоспів, звільнених від німецької окупації районів Української РСР». Постанова в цілому стосувалася завдань партійних, радянських, земельних органів щодо відбудови усіх видів тваринництва. Особливо зверталася увага на відбудову колгоспних тваринницьких приміщень, заповнення їх тваринами, забезпечення кормами тощо. Головним змістом урядового документу було акцентування на необхідності виробництва продуктів тваринництва – м'яса, сала, молока, жирів необхідних в умовах війни, в першу чергу для особового складу діючої армії, робітників промислових центрів, населення міст.

Постановою Раднаркому УРСР «Про відновлення діяльності науково-дослідних установ НКЗС УРСР» від 13 грудня 1943р., поновлювалася науково-дослідна діяльність учених аграрної галузі на визволеній території УРСР. Подібні постанови уряду УРСР приймалися 18 березня 1944 р., 15 травня 1944 р., 17 червня 1944 р., згідно яких відновлювали свою діяльність науково-дослідні установи по мірі визволення території республіки.

Варто зауважити, що відновленню й розвитку тваринництва як однієї з найважливіших галузей сільськогосподарського виробництва, урядові, земельні органи надавали важливого значення. Безумовно, що ученим ставилися завдання про розширення досліджень з метою якісних та кількісних показників у відродженні племінного поголів'я, надання допомоги рекомендаціями, консультаціями працівникам колгоспних тваринницьких ферм, конюшень, стаєнь щодо швидкого розвитку колгоспно-радгоспного тваринництва усіх

видів. Однозначно можна стверджувати, спираючись на архівні документальні свідчення, що розгортання науково-дослідної роботи, практичного упровадження результатів досліджень у сільськогосподарське виробництво було досить проблематичним. В першу чергу, не вистачало учених-аграріїв, в тому числі й у тваринницькій галузі. Велика їх кількість знаходилася в діючій армії, значна частина ще залишалася у тилових районах в евакуації, чимало учених виїхало на захід, з відступом німецьких армій, боячись помсти радянської влади за співпрацю з окупаційною адміністрацією.

Відступаючи німецькі війська завдали величезних руйнувань, в тому числі й науково-дослідній мережі. Грунтовно постраждали або були повністю зруйновані тваринницькі ферми, конюшні, стайні, адміністративні будівлі, експериментальні бази. Майже повністю було винищене племінне тваринництво, яке не відправили у східні регіони СРСР, а залишилося на окупованій території. Учені, які поверталися з радянського тилу або були демобілізовані згідно радянського законодавства, змушені були займатися питаннями забезпечення установ лабораторним обладнанням, реактивами, мікроскопами, спеціальними терезами, всього необхідного для проведення експериментів у селекційно-племінній роботі. Не вистачало також найголовнішого, племінного поголів'я тварин усіх видів на племінних фермах і у держаних племрозплідниках.

Для прикладу можна навести свідчення директора Українського науково-дослідного інституту тваринництва Й. А. Даниленка. Виступаючи на засіданні колеги Наркомзему УРСР 30 серпня 1944 р. він звітував про становище, що склалося після відступу німців: все було зруйновано, приміщення, обладнання, меблі, лабораторії. Довелося все відбудовувати, діставати обладнання, після повернення працівники інституту облаштували дві лабораторії – біохімічну і штучного осіменіння сільськогосподарських тварин. Паралельно розгорталася науково-дослідна діяльність, було досягнуто певних успіхів у селекційно-племінній роботі, надавалася допомога працівникам колгоспних ферм щодо поповнення племінним тваринництвом усіх видів [41].

Зазвичай поширенню пошестей сприяла неоперативність тих, хто боровся з хворобами, недостатня кількість ліків і ветпрепаратів, внаслідок порушення карантинних і ветеринарно-санітарних правил.

Значного поширення на визволеній території набула захворюваність великої рогатої худоби бруцельозом. У грудні 1944 р. були зафіксовані спалахи хвороби – у 307, у січні 1945 р. – у 338, у березні – у 404 населених пунктах. Захворювання тварин туберкульозом спостерігалось відповідно по місяцях у 326, 368 і 415 населених пунктах, коростою – у 294, 684, 469, ящуром – у 30, 40 і 12 населених пунктах, стригучим лишаем – у 1897, 3421 і 2 686 селах і селищах України. Внаслідок поширення цих хвороб загинуло і було вимушено забито десятки тисяч голів тварин різних видів.

Великої шкоди птиці у 1945 р. завдала чума, що масово поширювалася по усіх регіонах республіки. Лише в колгоспах загинуло 135 198 голів і було вимушено забито 169 202 голови, втрати становили 304 400 голів птиці. За 1944–1945 рр. у колгоспах птахівнича галузь втратила понад 1 млн. 426 голів птиці. Харчова промисловість зазнала збитків внаслідок хвороб птиці, різних видів тварин на мільйони карбованців.

Варто зауважити, що в 1945 р. значний внесок у справу боротьби з епізоотіями в УРСР зробили науковці, які працювали у спеціалізованих наукових ветеринарно-зоотехнічних установах, а також у мережі ветеринарно-санітарних лабораторіях лікарень, дільниць, в тому числі учені Українського інституту експериментальної ветеринарії. Важливим чинником успішної діяльності було те, що поступово колектив з допомогою наркомземівських організацій та управлінь відбудував виробничі, житлові площі, відновлював діяльність лабораторій, укомплектовував їх необхідними науковими кадрами та допоміжним технічним персоналом.

Разом з тим, це питання вирішувалося недостатньо швидко. На кінець 1945 р. в інституті працювали 3 доктори, 14 кандидатів ветеринарних наук, 14 старших і наукових співробітників, 4 аспіранти, крім того 17 чоловік лабораторного і технічного персоналу, проти 35 по штатному розкладу, що

підсобних господарствах селян [186].

Після повного визволення території України від окупантів протиепізоотична робота значно активізувалася. На початку 1945 р. були відновлені і працювали більшість із наявних до війни ветеринарних дільниць з амбулаторіями і лікарнями, ветеринарні пункти, лабораторії, м'ясоконтрольні станції й пункти, тваринницькі перегонні контрольні пункти, збільшилася чисельність ветеринарних кадрів, більше надходило ліків і вакцин для щеплення усіх видів тварин.

Проте епізоотичний стан в УРСР наприкінці 1944 р. й упродовж усього 1945 р. залишався надзвичайно складним. Як відомо із звітів Ветеринарного управління Наркомату землеробства УРСР, впродовж грудня 1944 р. – березня 1945 р. у східних областях України спостерігалось масове захворювання великої рогатої худоби 18 інфекційними хворобами, коней – 16. Незважаючи на вживані заходи з метою локалізації інфекційних хвороб, кількість вогнищ, що охопили десятки і сотні населених пунктів з хворими тваринами упродовж указаних місяців залишалася загрозливою. Для прикладу, у грудні 1944 р. хворих коней на сап було виявлено у 180 населених пунктах, у січні 1945 р. – 176, у березні – 177. На захворювання митом, відповідно за ці місяці в 279, 278 і 269 населених пунктах. Масово поширювалося захворювання коней коростою – у грудні 1944 р. цю хворобу виявили у 3 414 населених пунктах, у січні 1945 р. – 7 274, у березні – 8 989. Кількість тварин, що захворіли на цю хворобу за ці місяці була наступною: 31 449, 76 861 і 76 173 голови. Упродовж цих місяців від названих хвороб, від енцефаломієліту та гемоскоридіозу загинуло та вимушено забито майже 1 800 коней [187].

Складне становище спостерігалось із захворюваністю великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз, птиці на різноманітні хвороби, що охопили майже усю територію України. Часто ліквідовані зусиллями фахівців хвороби в одних місцевостях, спалахували в інших, поширюючись на значні території. Зокрема у грудні 1944 р. виявлена сибірська язва в 19 населених пунктах, поширилась на 30 сіл і селищ. У січні – лютому 1945 р. вона охопила ще 74 населених пункти.

Подібне становище спостерігалось з усіма науково-дослідними установами, що відбудовувалися власними силами їх співробітників. При цьому, влада виділяла мізерні кошти на відбудовчі роботи, закупівлю обладнання, тяглової сили, великої рогатої худоби, коней, реманенту, будівельних матеріалів тощо.

Наркомзем УРСР, Сектор науки, який власне переймався питаннями відбудови мережі науково-дослідних установ, розгортанням їх діяльності, ставили перед дослідниками-тваринниками завдання щодо максимальної концентрації зусиль по відновленню і розвитку селекційно-племінної справи. Важливо було відновити й напрацювати нові методи покращення племінних якостей існуючого поголів'я, вивести нові породи елітних тварин. Потрібно було вирішити питання годівлі тварин особливо колгоспного стада – великої рогатої худоби, коней, свиней, овець, птиці. В умовах війни це питання набирало особливої ваги у зв'язку з необхідністю виробництва м'ясо-молочної продукції, жирів. Кормів не вистачало навіть для племінного тваринництва. В колгоспах, радгоспах корів, коней, овець годували здебільшого грубими кормами, переважно соломою, половиною, сіна не вистачало у зв'язку із занедбаністю лугових пасовищ та площ сіяних трав. Поширення інфекційних, інвазійних хвороб вимагало від учених, ветеринарів, зоотехніків напрацювання ефективних вакцин, особливо для тих хвороб, що вперше появились на території України, занесених окупаційними військами.

Учені інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова після повернення з евакуації на постійне місце базування, подовжили дослідження щодо виведення нового порідного типу молочно-м'ясної худоби. Експерименти з даної теми були започатковані ще у довоєнні роки. Виведення цієї породи проводилося шляхом відновлювального схрещування червоної степової худоби з молочними шортгорнами. Основою для продовження наукових досліджень з даного напрямку було збережене в роки війни ядро шортгорнізованої асканійської худоби. Завідувач відділом великої рогатої худоби інституту А. Є. Мокеєв писав, що основне завдання полягає в тому, щоб вивести такий

тип худоби, який сполучав би в собі високомолочність і пристосованість до умов півдня, властиві червоній степовій худобі, з м'ясністю, скороспілістю, крупністю і доброю будовою тіла молочних шортгорнів. Нововиведений тип худоби повинен відрізнятися більшою життєстійкістю та конституційною міцністю від сучасної червоної степової худоби [42].

У результаті багаторічних селекційних досліджень учені інституту зібрали досить велике стадо метисів отриманих шляхом схрещування корів червоної степової породи з шортгорнами. Результати досліджень показали, що вихідні породи, являючи продукт тривалого штучного відбору в різних умовах існування, вдало поєдналися між собою і дозволяв розглядати дане схрещування як перспективне. В результаті проведеного схрещування червоної степової породи з молочними шортгорнами вже в першому поколінні було одержано тварин, які відрізнялися високими продуктивними якостями. Науково-дослідна робота над поліпшенням порідних якостей виведеного типу худоби залишалася перспективною для тваринництва півдня України, зокрема для Херсонської, Запорізької, Дніпропетровської, Сталінської областей. Учені інституту отримали державне розпорядження щодо продовження наукових досліджень з даними породами худоби. Планувалося вирощування бичків і теличок для колгоспів, з метою масового розмноження та поповнення колгоспних ферм племінними тваринами [43].

Важливим репродуктором червоної степової породи великої рогатої худоби залишався Молочанський державний племінний розплідник Запорізької області. В районі діяльності цього держрозплідника знаходилася племінна худоба на колгоспних фермах та в особистому користуванні колгоспників. Худоба даного розплідника відрізнялася від худоби цієї породи інших держрозплідників вищою молочною продуктивністю при більш виявлених м'ясних формах тулубу і з більшою живою вагою. За період окупації значна кількість племінної худоби була знищена. Племінні колгоспі ферми після звільнення від німецьких військ, почали комплектуватися за рахунок контракції молодняку у колгоспників та реєвакуйованого племінного

В процесі досліджень ученим вдалося виявити збудників чуми птиці, причини і шляхи зараження, ознаки чуми хворої птиці. В роботі І. М. Дорошка містився окремий розділ «Заходи боротьби з чумою». Як зауважував автор, небезпека розповсюдження чуми птиці полягає в тому, що на час проведення досліджень, ще не існувало надійних засобів лікування птиці, а також не існувало профілактичної вакцинації. Тому, головним завданням у боротьбі з чумою було недопущення інфекції в птахівничі господарства і ліквідація виявлених вогнищ. Величезна заразливість чумного вірусу потребувала швидких і рішучих заходів, щоб не допустити поширення епізоотії на нові території, де розводили, утримували і розмножували птицю, особливо порідних видів.

В розділі містилися широкі ветеринарно-санітарні профілактичні рекомендації, що вже були напрацьовані ученими на прикладах боротьби з інфекційними, інвазійними та іншими хворобами. Автор радив застосовувати усі заходи згідно вимог ветеринарних статутів, інструкцій і правил, що діяли на території РСР, в тому числі в Українській РСР [184].

Важливим кроком у боротьбі з інфекційними захворюваннями овець, науковцями інституту експериментальної ветеринарії досліджувалася тема: «Досвід застосування антиретікулярної цитотоксичності сироватки для отримання високоактивної гемолітичної сироватки в умовах серійного виготовлення». Керівництво даною темою було покладено на наукового співробітника інституту І. П. Лисенка [185].

Згідно робочого плану, шляхом копітких експериментів працівникам інституту вдалося отримати антиретікулярну цитотоксичну сироватку високого титру, шляхом внутрішньовенного введення вівцям антигена в зростаючих дозах від 10 до 120 куб. см. З огляду на труднощі з придбанням піддослідних тварин, дослідження були проведені дещо в обмеженому обсязі. Однак дослідникам вдалося напрацювати ефективні методи подальших наукових пошуків щодо виробництва необхідних лікувальних засобів, завдяки яким запобігли загибелі десятків тисяч овець у колгоспах і радгоспах УРСР,

захворювання, що завдає великих економічних втрат птахівництву нашої республіки, наголошувалося в інструкції, Ветуправління НКЗ УРСР зобов'язує усіх ветеринарних спеціалістів Української РСР негайно проробити інструкцію по боротьбі з чумою птиці в усіх колгоспах, радгоспах, населених пунктах, заготівельних організаціях і терміново вжити рішучих заходів до повного оздоровлення від чуми усього поголів'я птиці» [182].

Інструкція була надіслана на адреси начальників ветуправлінь обласних земельних відділів, директорів обласних і міжрайонних ветеринарних лабораторій, старшим ветлікарям районних і міських земельних відділів, ветеринарним інспекторам виконкомів міських рад депутатів трудящих.

В інструкції містилась інформація про чуму, як небезпечну, вразливу хворобу для усіх видів і порід свійської і дикої птиці. В документі йшлося також про перебіг інфекції і клінічних ознаках, патолого-анатомічних змінах, діагностику, заходи щодо попередження розповсюдження чуми, боротьбу з чумою в заражених населених пунктах.

З метою досконалого і ґрунтового вивчення невідомої у довоєнні роки в Україні чуми птиці, в інституті експериментальної ветеринарії досліджувалася тема «Вивчення біологічних та імунологічних властивостей чуми птиці». Колектив дослідників очолював кандидат ветеринарних наук І. М. Дорошко. В інституті була організована спеціальна лабораторія, віварій, розроблена методика дослідження. Домовлено з відповідними організаціями щодо виділення необхідної кількості птиці для проведення експериментів. Паралельно проводилися дослідження з теми «Сприятливість курчат до вірусу чуми птиці». Дослідження довели, що курчата значно вразливіші до чуми ніж доросла птиця, хворий молодняк гине майже на 100 відсотків.

За результатами досліджень була видрукувана п'ятитисячним тиражем брошура І. М. Дорошка «Чума птиці та боротьба з нею». В доступній формі автор розповідав про чуму птиці і засоби боротьби з нею для широкого кола фахівців, пересічних громадян, які займалися розведенням свійської птиці усіх видів і порід [183].

поголів'я.

За станом на 1 квітня 1945 р. Молочанський ДПР в районах своєї діяльності: Мелітопольському, Ново-Василівському, Велико-Токмаківському і Чернігівському районах Запорізької області мав 36 племінних колгоспних ферм із загальним поголів'ям 2470 голів, в тому числі 38 плідників і 413 племінних корів. Науковці шляхом обстеження колгоспних племінних ферм ще в 1944 р. виявили лише 4 чистопородних плідника за відомим походженням: Перик № 4320, лінії Дерксина № 151-Н; Томик № 614, лінії Вихря № 461-Н; Волошок № 333, лінії Поликопа № ДН-11; Нептун без номера, лінії Поликопа № ДН-11. Походження решти плідників дослідники продовжували виявляти в районах діяльності Молчанського ДРП. Вони надавали суттєву допомогу впродовж 1944-1945 рр. щодо організації колгоспних племінних ферм, комплектуванні їх племінним поголів'ям, працювали над підвищенням продуктивності шляхом проведення селекційно-племінної роботи, уточненню порідності і кровності, з'ясуванню продуктивних властивостей.

Проведеним обліком порідної худоби на 123 фермах було охоплено 6264 голови, в тому числі 914 корів. Крім того, обліком охоплено 14870 голів худоби особистого користування колгоспників району діяльності держплемрозплідника. Складеними планами парування по кожній племінній фермі, дослідники передбачали не тільки підвищення кровності тварин, але й добір тварин бажаного типу. Були розроблені методики селекційно-племінних досліджень, що передбачали чистопорідне, споріднене розведення тварин, поглинання кращими генотипами гірших шляхом добору тварин при лінійному розведенні, а також і шляхом міжлінійних кросів семи ліній плідників. Планувалося створення нових високоцінних щодо продуктивності ліній червоної степової худоби шляхом міжлінійних кросів провідних за продуктивністю ліній.

Основним завданням дослідників було розгортання селекційно-племінної роботи з відновлення і поліпшення червоної степової худоби з одночасним добром за жирномолочністю, збільшення живої ваги з добре

виявленими м'ясними якостями, при гармонійних і здорових формах будови тіла і міцної конструкції. Вважалося, що добором забезпечується не тільки підвищення чистопородності тварин, але й підвищення їх класності при комплексній оцінці.

З найчисельніших нащадків 12 ліній плідників, що існували до війни, дослідники відновлювали сім провідних ліній. Відновлення колгоспних тваринницьких ферм, спарювання корів з високоцінними плідниками впливало на їх продуктивність. В районах діяльності Молочанського ДРП від кожної фуражної корови в окремих колгоспах отримували в середньому від 394 до 592 літрів молока, враховуючи той чинник, що не вистачало якісних кормів, неналежним чином худоба утримувалася, доглядалася. Дослідники в перспективі планували заходи щодо поліпшення великої рогатої худоби червоної степової породи, підвищення її продуктивності. [44].

Вагомий внесок у відновлення племінної справи, породистого поголів'я зробили працівники Градизького державного племрозплідника, які зберегли і повернули в Україну стадо великої рогатої худоби сірої української породи. Спеціалісти Лебединського держплемрозплідника Сумської області зберегли худобу швіцької породи. Полтавський держплемрозплідник реєвакувався з радянського тилу, зберігши поголів'я свиней великої білої породи, Мелітопольський держплемрозплідник повернувся у свій район з гуртом степових білих свиней, Кобелякський держплемрозплідник Полтавської області зберіг сокольську породу овець. Українська науково-дослідна станція птахівництва повернулася в Україну з цінним елітним поголів'ям птиці [45].

Ми згадували про евакуацію у радянський тил племінного радгоспу з Київщини «Комсомолец Полісся», працівники якого доклали величезних зусиль щодо збереження племінного поголів'я білоголової породи великої рогатої худоби. Після розгрому німецьких військ під Сталінградом і наступу збройних сил СРСР на захід, Наркомат радгоспів СРСР видав розпорядження про повернення поголів'я великої рогатої худоби в Україну. За маршрутним планом розробленим директором радгоспу П. В. Черненком і спеціалістами

інфекційних і неінфекційних хвороб, підвищення продуктивності птахівництва, бджільництва, рибництва. Важливим було розробляти питання ветеринарної експертизи харчових продуктів птахівництва та дрібних сільськогосподарських тварин.

Структурою науково-дослідної ветеринарної станції передбачався відділ по виготовленню діагностичних, лікувальних біопрепаратів, розробленню методів масової профілактики хвороб. Відділи патології і епізоотології мали досліджувати питання патогенезу, патанатомії різних захворювань, закономірності виникнення, розвитку і протікання епізоотій, розробляти питання організації масових протиепізоотичних заходів [179].

З метою прискорення організації та розгортання діяльності ветеринарної лабораторії в умовах масового поширення чуми птиці, нарком землеробства Г. П. Бутенко направив листа 18 листопада 1944 р. заступнику голови Раднаркому УРСР В. Ф. Старченку з проханням поклопотатися перед Державною штатною комісією при Раднаркомі СРСР щодо затвердження штатного розкладу для станції [180].

Для забезпечення науково-дослідної ветеринарної станції приміщеннями, нарком Г. П. Бутенко 25 грудня 1944 р. видав наказ, який зобов'язував директора Київської обласної ветеринарної лабораторії передати у тимчасове користування ветеринарної станції одне з приміщень. Директору станції І. В. Лебедю доручалося негайно прийняти приміщення і зайнятися обладнанням лабораторії і відділів першочергового значення для розгортання наукових досліджень з визначеної проблематики. Наприкінці 1944 р. у штаті станції працювало 10 співробітників, з них 3 наукових працівника [181].

Масове поширення чуми птиці, загибель десятків і сотень тисяч голів, змушували Наркомат землеробства УРСР, науковців інституту експериментальної ветеринарії вдаватися до рішучих кроків щодо застосування протиепідемічних заходів. У червні 1944 р. Ветеринарне управління наркомату за активної участі учених розробило і випустило інструкцію по боротьбі з чумою птиці. «Враховуючи надзвичайну контагіозність і небезпеку даного

7. Виконання спеціальних доручень Раднаркому УРСР і Наркомзему УРСР.

Для вирішення завдань поставлених перед науково-дослідною ветеринарною станцією, її працівники згідно положення мали: узагальнювати досвід лабораторій, наукових і господарських організацій республіки; здійснювати методичне керівництво ветеринарними дослідницькими лабораторіями, ветбаклабораторіями, діагностичними кабінетами пов'язаними з вивченням хвороб птиці, дрібних тварин, риб і бджіл; встановити наукові зв'язки з Всесоюзним інститутом експериментальної ветеринарії, з Всесоюзною академією сільськогосподарських наук ім. В. І. Леніна (ВАСГНІЛ); з усіма науково-дослідними установами з ветеринарії СРСР; скласти єдину республіканську програму і тематику, розробити методику науково-дослідної роботи. Після їх схвалення Наркоматом землеробства УРСР, надіслати на затвердження до Головного ветеринарного управління НКЗ СРСР.

За постановою, керівництво станції було зобов'язане щорічно звітуватися про результати науково-дослідної роботи з досліджуваної тематики. Направляти звіти на затвердження Наркоматом земельних справ УРСР, а в копіях, Головному ветеринарному управлінню Наркомату землеробства СРСР та до ВАСГНІЛ СРСР. З метою пропаганди результатів наукових досліджень, впровадження їх у практику діагностування, виявлення і лікування тварин, науковці повинні були друкувати свої праці у наукових збірниках, бюлетенях, засобах масової інформації.

Цілком очевидно, що завдання учених дослідної станції визначалися структурою, затвердженою Наркоматом землеробства УРСР. Так відділ з вивчення хвороб птиці мав займатися діагностикою хвороб курей, індиків, качок, гусей, опрацюванням методів профілактики і лікування протозойних та інвазійних хвороб [178].

На працівників санітарно-гігієнічного відділу покладалося завдання щодо вивчення і розроблення ветеринарно-гігієнічних нормативів утримання, годівлі, вирощування і відтворення поголів'я птиці та дрібних тварин. Також вони мали розробляти заходи щодо ветеринарного забезпечення їх від

господарства, 9 серпня 1943 р. бригада, очолювана завідувачкою племінної ферми М. Ф. Пузько вирушила в Україну. Колона складалася з гурту племінної худоби понад 180 голів, валкою підвід з майном і продовольством, радгоспниками, фахівцями, що супроводжували худобу і колону. В Ростовській області 47 племінних корів передали радгоспу «Мігулинський» для розведення білоголової породи. Пізньої осені 1943 р. колона прибула у Сватівський район Ворошиловградської області, де розташувалася у радгоспі. Працівники радгоспів зберегли 133 племінних корів і плідників, почали налагоджувати господарську діяльність для продуктивного розвитку племінної худоби. Досягли високих показників з приплоду телят доярки З. М. Демиденко, Г. П. Вакуленко, Н. І. Ярошевич та ін.

У серпні 1944 р. тваринницька бригада очолювана М. Ф. Пузько у складі стада 56 племінних корів, 19 телиць і плідників у супроводі двох парокінних підвід запряжених волами вирушила в радгосп «Комсомолец Полісся». За місяць радгоспники подолали понад тисячу кілометрів, 20 вересня прибули в рідний радгосп, повернули 75 племінних тварин – корів, плідників, перспективного племінного молодняка.

Працівники радгоспу застали зруйноване господарство, збитки якого становили 5180 тис. крб. Вони включилися у відбудовні роботи, відновлювали племінну справу. Збереження цінної племінної худоби було належно оцінено Наркоматом радгоспів УРСР, який видав спеціальний наказ від 15 жовтня 1944 р. «Про преміювання робітників радгоспу «Комсомолец Полісся». За успішне виконання завдань щодо збереження племінної худоби 12 кращих доярок одержали грошові премії і цінні подарунки. Указом Президії Верховної Ради СРСР від 10 вересня 1945 р. завідувачка племінної ферми М. Ф. Пузько була нагороджена орденом «Трудового Червоного Прапора», директор радгоспу П. В. Черненко – орденом «Знак Пошани», доярка П. О. Безугла – медаллю «За трудову доблесть».

Збереження працівниками племінного радгоспу «Комсомолец Полісся» в надзвичайно тяжких умовах війни, подолання кількох тисяч кілометрів шляху

в евакуацію і повернення племінної худоби, заслуговує на повагу до цих патріотів України. За роки війни тваринники радгоспу виростили понад 2 тис. голів племінного молодняка, здали державі сотні центнерів м'ясо-молочної продукції, тваринницької сировини [46].

На визволеній території України, вкрай важких умовах руйнації сільського господарства, перед ученими галузевої науки уряд УРСР, Наркомат землеробства поставили завдання щодо відбудови науково-дослідних установ, експериментальних баз, посівних площ для розгортання досліджень. Стояло також важливе завдання щодо поліпшення порідного складу тварин шляхом селекції на відновлювальних експериментальних базах, злучних пунктах, покращення кормової бази, раціональної годівлі, утримання елітних порід, тощо.

Виконання урядових завдань, щодо відбудови зруйнованих війною науково-дослідних інститутів, науково-дослідних станцій, експериментальних баз, дослідних полів, опорних пунктів було не під силу колективам жодної науково-дослідної установи. Однак по мірі їх повернення з евакуації на попередні місця розташування, учені, технічний допоміжний персонал з допомогою держави докладали зусиль з тим, щоб налагодити наукові дослідження у тваринницькій галузі.

Повернувшись з евакуації, керівники Чернігівської обласної дослідної станції тваринництва, у своєму звіті надісланому на початку 1944 р. до Наркомзему УРСР доповідали про те, що на центральній садибі спалені скотний двір, конюшня, клуня, житловий будинок. На другій садибі також спалені усі будівлі, залишився житловий будинок, конюшня і клуня, які потребували капітального ремонту. Обладнання хімічної лабораторії, реманент, трактори, молотарки, сівалки, зерноочисні машини, транспортні засоби знищені. Не відновили своєї діяльності Борзненський і Конотопський опорні пункти. Працівникам станції вдалося зібрати лише 12 корів, 7 свиней, 4 коня і 2 волів. Залишилося обмаль грубих кормів, а концентровані корми зовсім відсутні. Стаціонарні дослідні ділянки – лувівництва, з селекції насінництва

З метою застосування рішучих заходів для боротьби з цією небезпечною хворобою, Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У 5 серпня 1944 р. ухвалила постанову «Про заходи боротьби з чумою птиці». В останній наголошувалося, що з метою ліквідації чуми птиці занесеної німецькими окупантами в УРСР і попередження її розповсюдження, дозволити Наркомзему УРСР організувати спеціальну науково-дослідну ветеринарну станцію з метою вивчення причин захворювання птиці і дрібних сільськогосподарських тварин. Згідно постанови Наркомату фінансів УРСР на організацію станції мав виділити 200 тис. крб. [176].

Наказом наркома землеробства Г. П. Бутенка від 7 жовтня 1944 р. директором станції призначено І. В. Лебеда, з одночасним звільненням його з посади директора Біловодської науково-дослідної ветеринарної лабораторії і директора Біловодської ветфельдшерської школи [177].

Варто зазначити, що організація спеціалізованої ветеринарної науково-дослідної станції надзвичайно затягувалася. Лише 18 листопада 1944 р. заступник наркома земельних справ УРСР Ф. Г. Луценко затвердив «Положення про Українську республіканську науково-дослідну ветеринарну станцію». В положенні наголошувалося, що станція знаходиться у віданні НКЗ УРСР, вона є провідною науковою установою в республіці з питань ветеринарії птахівництва, дрібного сільськогосподарського тваринництва, рибальства і бджільництва. До основних завдань станції належали наступні:

1. Вивчення епізоотичних факторів, що сприяли розповсюдженню заразних захворювань птиці, дрібних тварин, риб, бджіл на теренах УРСР;
2. Вивчення і розроблення методів масових профілактичних і лікувальних заходів щодо боротьби із заразними і незаразними хворобами птиці, дрібних тварин, риб і бджіл;
3. Розроблення ветеринарних, санітарно-гігієнічних вказаних заходів щодо вирощування і утримання тварин;
4. Розроблення методики наукової діагностики інфекційних хвороб птиці, дрібних тварин, риби і бджіл;
5. Використання винаходів, досягнень вітчизняної і світової науки і упровадження їх у практику лікування заразних хвороб тварин;
6. Виготовлення біопрепаратів для діагностики і лікування тварин;

свиней Всесоюзного інституту експериментальної ветеринарії професор П. М. Андреев, старший науковий співробітник Науково-контрольного інституту по виробництву біопрепаратів НКЗ СРСР В. О. Ковиліна, головний ветеринарний лікар Головного управління свинарських радгоспів Народного комісаріату місцевої промисловості СРСР Б. О. Богдановський.

Програма дослідження на 1944 р. передбачала організацію серійного виробництва протичумної вакцини на біофабриці і масове щеплення свиней у свинарському відгодівельному радгоспі. Для цього необхідно було виробити майже 100 літрів вірусу чуми.

У квітні і травні 1944 р. на Куйбишевській біофабриці було виготовлено для даного дослідження 6 серій фосфатної кристалвіолет вакцини. Через відсутність на біофабриці стабільного термостату, вакцину було доправлено в Науково-контрольний інститут НКЗ СРСР, де проведена інкубація вакцини при температурі 37,5⁰С. Біологічний контроль вакцини, її перевірка на мишах, кролях і свинях були проведені в Харкові, в Українському інституті експериментальної ветеринарії.

Дослідження проведені українськими і російськими ученими, контрольна вакцинація свиней проведена на території Російської Федерації, а також в Україні, дали підстави державній комісії зробити висновок про безпеку і ефективність методу вакцинації свиней проти чуми [174].

Після визволення території України склалася загрозлива ситуація з масовими захворюваннями чумою птиці. Ця хвороба потрапила сюди разом з курми, що їх возили за собою у клітках німецькі офіцери для харчування. Вона була широко розповсюджена в Німеччині у довоєнний період. Учені припускали, що під час відступу з України, німецькі окупанти розповсюджували хворобу курей – чуму. У 1944 р. в колгоспах і радгоспах республіки загинуло 783121 голова птиці, а під час локалізації її вогнищ було передчасно забито 339 096 голів, загальні втрати становили понад 1 млн. 122 тис. голів птиці. Спостерігалася масова загибель птиці у приватних господарствах селян [175].

трав, польового кормозабезпечення збереглися, але потрібно було налагодити їх діяльність. Робочу силу складали одні жінки, лише 20 відсотків від потреб. Наукові працівники могли забезпечити проведення досліджень лише в галузі рослинництва.

Надаючи план досліджень на 1944 р. на розгляд Наркомату землеробства УРСР, директор Чернігівської дослідної станції тваринництва П. Д. Логинов зазначав, що дослідження почали проводити О. М. Смирнов, фахівець з насінництва та селекції трав, П. М. Путников займався польовим кормовиробництвом, він же по сумісництву завідувач експериментальною базою, Г. М. Мокей – завідувач групою колгоспного дослідництва, Є. О. Кирей займався селекцією трав.

Дослідження з племінною худобою не проводилися через відсутність фахівців. Мали повернутися з евакуації завідувач відділом годівлі сільськогосподарських тварин Є. Г. Шматок, фахівець з селекції тварин Д. К. Барабанов і завідувач хімічною лабораторією М. Є. Прихоценко.

П. Д. Логинов доповідав, що враховуючи стан дослідної станції, наявність наукових і науково-технічних кадрів, необхідно направити максимум зусиль колективу на її відбудову. В 1944 р. планували дослідження з наукових тем:

1. Розроблення системи агротехнічних заходів щодо підвищення продуктивності природних луків.
2. Розроблення способів поверхневого покращення луків посівом мішанок з бобових трав.

Для проведення досліджень необхідно було придбати насіння, добрива, реманент, робочу тяглову силу, будівельні матеріали. До плану додавався кошторис витрат на ці та інші заходи в сумі 265256 крб., з них на заробітну платню 98092 крб. [47].

На наш погляд, а умовах катастрофічної нестачі кормів не лише для тварин станції, але в цілому в Україні, розгортання досліджень з кормозабезпечення мало важливе значення. Цим питанням займалися

спеціалізовані дослідні інститути, станції, експерименти закладалися з перспективою. Вирішувати проблему кормів для тварин було вкрай необхідно, особливо у важкий повоєнний період. Нестача кормів була однією з причин масової загибелі тварин усіх видів.

У Київську область реєвакуювався колектив науково-дослідної станції тваринництва «Терезине». Фактично лише з червня 1944 р. почався відновлюваний період в діяльності науковців, які приступили в першу чергу, до відбудови зруйнованих виробничих будівель, тваринницьких ферм, розгортання науково-дослідної роботи. Однак для повноцінних досліджень не вистачало племінного матеріалу. Зокрема, з 254 голови евакуйованої у 1944 р. у радянський тил, в Україну повернули 9 корів і одного бугая білоголової української породи, а симентальської породи 21 корову і два бугая. Значна кількість тварин загинула під час перегону у Сталінградську область з червня по грудень 1941 р. Найбільш цінна частина порідного поголів'я за розпорядженням Наркомату землеробства СРСР, була залишена з метою поліпшення продуктивності місцевих порід.

Для розгортання досліджень керівництво станції «Терезине» вирішувало питання щодо поповнення племінного поголів'я. Науковці за допомогою фахівців, займалися обстеженням господарств колгоспників навколишніх районів. Було виявлено і закуплено чимало порідного поголів'я, що сприяло проведенню селекційно-племінної роботи. Зусиллями працівників станції, особливо головного зоотехніка, заступника директора О. К. Булаха, племінне поголів'я було забезпечене необхідними кормами, що дало можливість організувати раціональну годівлю тварин. Це, у свою чергу, сприяло підвищенню продуктивності племінного стада, що поповнювалося видатними плідниками [48].

Вище ми згадували про те, що непростя ситуація склалася з відновленням науково-дослідної роботи ученими Українського науково-дослідного інституту тваринництва. Колектив науковців, з огляду на важливість відновлення і розвитку тваринницької галузі в усьому комплексі

інституту експериментальної ветеринарії і затверджується Народним комісаріатом земельних справ УРСР. Постійна експериментальна база вважається окремою госпрозрахунковою одиницею інституту, який виділяє на її діяльність потрібну суму коштів необхідних для виконання експериментально-дослідних завдань. Продукція вироблена працівниками бази має використовуватися для вирощування і утримування експериментальних тварин і робочої худоби, а також для харчування робітників і службовців бази.

Згідно положення, директор інституту експериментальної ветеринарії мав право призначати і звільняти директора бази, його заступника, головного бухгалтера, головного спеціаліста бази. Робітників, службовців призначає і звільняє директор експериментальної бази. Останній безпосередньо керує виробничою і господарською діяльністю, здійснює фінансові операції, представляє базу в усіх установах і організаціях Союзу РСР.

Директор експериментальної бази мав контролювати виконання річних планів діяльності, наглядати за піддослідними тваринами, виконанням доручень щодо постановки наукових експериментів, складанням виробничої і фінансової звітності з наступним поданням на затвердженням директором інституту експериментальної ветеринарії. Директор бази відповідав за підбір кадрів, дотримання фінансової дисципліни, особливо за виконання затвердженого інститутом виробничого плану, від чого залежало успішне проведення науковцями досліджень, направлених на попередження і розповсюдження інфекційних захворювань та лікування вражених хворобами тварин усіх видів [173].

Завдяки наявності власної експериментальної бази ученими інституту спільно з російськими дослідниками, була виконана важлива проблема: «Виробничий досвід вакцинації свиней проти чуми за методом УІЕВ». Керівником теми було призначено кандидата ветеринарних робіт І. Й. Кулеска. Дослідження вважалися апробаційними, проводилися під контролем комісії призначеної у березні 1944 р. Головним ветеринарним Управлінням Наркомату СРСР. До складу комісії входив завідувач лабораторією по вивченню хвороб

ветеринарії [172].

Положення до певної міри конкретизувало діяльність наукових працівників, які зосереджували увагу на необхідності першочергових наукових пошуків для упередження, розповсюдження інфекційних хвороб і лікування тварин.

Необхідно зазначити, що ефективному і результативному проведенню наукових досліджень ученими інституту заважала відсутність постійної експериментальної бази. Питання про надання приміщень, території, облаштування бази неодноразово піднімалося директором інституту І. А. Артюхом перед Наркоматом земельних справ УРСР. Врешті, 7 жовтня 1943 р. постановою Раднаркому УРСР в переданому інституту господарстві «Журавлівка», на Харківщині, була обладнана експериментальна база. Згідно положення розробленого Вченою радою інституту і затвердженого 19 серпня 1944 р. Наркоматом землеробства, перед працівниками бази ставилися наступні завдання:

1. Виконання науково-дослідних робіт за тематичним планом наукових досліджень інституту експериментальної ветеринарії;
2. Розведення, вирощування і утримування експериментальних тварин різних видів і порід;
3. Вирощування фуражних культур на земельних угіддях з метою утримання тварин;
4. Проведення досліджень і упровадження їх результатів у виробничу практику з метою запобігання хворобам і лікування сільськогосподарських тварин;
5. Створення умов для успішної науково-дослідної роботи учених, забезпечення інституту приміщеннями, господарськими і спеціальними будівлями для утримування експериментальних тварин, робочої худоби, житлом наукових співробітників і робітників працюючих на базі;
6. Раціональне використання земельних угідь, переданих Раднаркомом УРСР в користування експериментальної бази, згідно науково-дослідної діяльності інституту.

Положення регламентувало діяльність експериментальної бази. Зокрема вказувалося, що робота бази планується згідно тематичного дослідного плану

сільськогосподарського виробництва, посідав чільне місце в науковому забезпеченні розвитку тваринництва.

Зусиллями науковців інституту з евакуації повернули 77 голів порідної худоби, з них 42 корови, 124 свині, в тому числі 14 порідних свиноматок. Для годівлі тварин необхідно було засівати посівні площі, однак не було посівного матеріалу зернових, однорічних і багаторічних трав. Науковці спільно з працівниками експериментального господарства самотужки вишукували можливість для посіву площ хоча б кукурудзою на зерно, силос, зелений корм.

У зв'язку з відсутністю живої тяглової сили постала проблема з обробітком посівних площ. В господарстві було 8 розбитих тракторів, але через відсутність запасних частин ремонт затягувався, відсутнє пальне до тракторів, навіть на нафтобазах. В експериментальному господарстві не вистачало кваліфікованих спеціалістів для проведення експериментів, а також масових професій – трактористів, комбайнерів, механіків, слюсарів та ін.

Варто зауважити, що колектив учених, за допомогою технічного персоналу поступово налагоджував дослідну діяльність, чимало зусиль віддаючи власне, відбудові інститутських приміщень, господарської експериментальної бази, лабораторій, тощо. Зокрема, у протоколі наради Колегії Наркомзему УРСР 29-30 серпня 1944 р. зазначається, що «колектив Українського науково-дослідного інституту тваринництва, де директором тов. Даниленко Й. А., успішно відбудував свою експериментальну базу, без втрат повернув поголів'я племінної великої рогатої худоби та свиней. Одночасно з виконанням тематичного плану, наукові працівники інституту надають велику допомогу по відновленню тваринництва в колгоспах і беруть безпосередню участь у поверненні поголів'я худоби із східних областей до визволених районів» [49].

В умовах складного відбудовного періоду усього комплексу сільськогосподарського виробництва, зокрема і тваринницької галузі, Сектором науково-дослідних установ Наркомзему УРСР було ініційовано підготовку і затвердження «Положення про Український науково-дослідний інститут

тваринництва». Шостого червня 1944 р. відбулася нарада за участю начальника Сектора науково-дослідних установ Наркомзему УРСР О. Т. Калачикова, виконуючого обов'язки начальника управління тваринництва, головного зоотехніка Наркомзему Є. Г. Шматка, начальника відділу племінного тваринництва Наркомзему Д. К. Міхновського, директора науково-дослідного інституту тваринництва Й. А. Даниленка, ученого секретаря інституту тваринництва А. В. Соловйова.

По обговоренню проекту положення і внесення деяких уточнень і редакції окремих пунктів, рішенням наради останнє було затверджено. Згідно положення, основними завданнями інституту спрямованими на відновлення і розвиток племінного тваринництва була науково-дослідна робота щодо вирішення наступних питань: 1. Порідне покращення сільськогосподарських тварин, виведення нових порід і прискорення відтворення поголів'я сільськогосподарських тварин; 2. Вивчення кормів, розробка питань кормовиробництва та годівлі сільськогосподарських тварин; 3. Економіка і організація соціалістичного тваринництва; 4. Вивчення властивостей первинної обробки і збереження продуктів тваринництва; 5. Механізація тваринництва.

Варто зауважити, що ці засадничі положення, фактично визначали всю структуру інституту тваринництва, завдання його окремих підрозділів. Положенням Наркомзему УРСР передбачалася діяльність відділів, які мали займатися селекційно-племінною справою з усіма видами тварин – великої рогатої худоби, свинарства, вівчарства, конярства, козівництва, бджільництва, шовківництва, рибництва. Також необхідно було утворити відділи годівлі і фізіології сільськогосподарських тварин, кормовиробництва, механізації тваринництва, економіки і організації тваринництва.

Важлива роль у проведенні наукових досліджень відводилась лабораторіям: штучного запліднення сільськогосподарських тварин, біохімічній, вивчення, первинної обробки і збереження продуктів тваринництва, фотографічній. Для підготовки праць за результатами досліджень до друку – монографій, збірників статей, альбомів, плакатів,

експериментальній базі, опорних пунктах, а також у колгоспах, радгоспах, різних приватних і державних господарствах за погодженням з керівниками цих господарств. З метою розширення своєї діяльності інститут мав право утворювати потрібні для досліджень лабораторії, опорні пункти, дослідні поля, інші дослідні організації і установи.

Структура інституту експериментальної ветеринарії складалася відповідно до запитів щодо упередження і лікування тварин від інфекційних та інвазійних хвороб. Існували відділи: захворювання коней, великої рогатої худоби, свиней, дрібних тварин; мікробіології, патологіології, протозоології, гельмінтології, зоогієни, фармакології, діагностичний відділ. Діяло ряд спеціалізованих лабораторій: по контролю біопрепаратів, ветхімзахисту тварин, захворювання бджіл. Працювали: рентгенкабінет, фотокабінет, наукова бібліотека, лабораторна кухня, віварій, холодильник, експериментальна база. Функціонували управлінські структури: дирекція, господарська частина, секретаріат, бухгалтерія.

Варто зазначити, що важливим науковим підрозділом була Вчена рада, до компетенції якої належало: затвердження тематичних планів досліджень, розгляд різних наукових питань, підготовка наукових кадрів та підвищення кваліфікації ветеринарних лікарів, розроблення і затвердження правил роботи інституту і визначення перспектив його діяльності, обговорення наукових доповідей з питань ветеринарії, розгляду і рекомендації кандидатур на посади працівників інституту, аспірантуру, керівників баз та опорних пунктів.

На засіданнях Вченої ради заслуховувалися і обговорювалися звіти за результатами наукових досліджень, виносилися рішення щодо їх апробації і впровадження у практику тваринницької галузі. Розглядалися питання на представлення до захисту кандидатських і докторських дисертацій, затверджувалися інститутські індивідуальні плани працівників, аспірантів та виробничі плани експериментальної бази.

У положенні знайшли відображення питання фінансування, можливої реорганізації, вдосконалення структури інституту експериментальної

свідчили, що деякі інфекційні хвороби ліквідовані в Україні у довоєнний час, набули масового поширення у роки війни і повоєнний період [171].

З метою регламентації діяльності колективу, дирекція інституту спільно з Вченою радою розробили «Положення про Український інститут експериментальної ветеринарії», що діяв у складі Народного комісаріату земельних справ УРСР. Після попереднього розгляду Сектором наукових установ Наркомзему УРСР, положення було затверджене 5 серпня 1944 р. Згідно положення до завдань інституту належало: 1. Розроблення науково-дослідних проблем в галузі ветеринарії; 2. Надання наукових консультацій, проведення експертиз, досліджень і обстежень за розпорядженнями Наркомзему УРСР та на запрошення інших установ і організацій СРСР; 3. Проведення наукових експедицій фахівцями інституту з метою вивчення епізоотичного стану регіонів України; 4. Підготовка наукових кадрів, підвищення кваліфікації ветлікарів через аспірантуру, організацію курсів, семінарів, інших форм навчання; 5. Популяризація ветеринарних знань серед широких мас населення шляхом видання відповідної літератури: книг, брошур, плакатів, листівок, а також проведення лекцій, бесід тощо; 6. Налагодження зв'язків учених з обласними та міжрайонними ветеринарними лабораторіями республіки з метою надання їм допомоги в організації наукових досліджень та упровадження в практику результатів наукових досягнень інституту; 7. Обмін досвідом, встановлення наукових зв'язків з усіма науково-дослідними установами СРСР з питань ветеринарії; 8. Скликання конференцій, нарад за участі наукових і науково-практичних працівників ветеринарної справи з метою обговорення і популяризації важливих питань з ветеринарії, а також для упровадження в практику результатів наукових напрацювань з охорони тваринництва; 9. Видання наукових праць з результатами досліджень у ветеринарії; 10. Виготовлення біопрепаратів для профілактики і боротьби з інфекційними хворобами тварин.

За положенням, свою науково-дослідну роботу учені інституту мали право проводити в інститутських лабораторіях, кабінетах, манежах, на

листівок, радіолекцій, інструкцій, пам'яток, звернень, мав бути організований редакційно-видавничий відділ. Мали існувати також відділ кадрів і аспірантури та адміністративно-господарський підрозділ.

Варто зазначити, що відділи, які мали вести науково-дослідну селекційно-племінну роботу працюватимуть за певною схемою. Для прикладу, відділ великої рогатої худоби мав працювати за схемою:

1. Методичне керівництво селекційно-племінною роботою в держплемрозплідниках з окремих порід (швіци, симентали, сіра українська).

2. Вивчення і упровадження у виробництво методів селекції і розведення великої рогатої худоби з метою якісного покращення і прискореного відтворення.

3. Розроблення і упровадження у виробництво методів прискореної оцінки племінних тварин.

4. Вивчення питань метизації з метою встановлення напрямку селекційно-племінної роботи з метисними тваринами, покращення і порівняльної оцінки окремих порід та обґрунтування порідного районування великої рогатої худоби.

5. Виведення нових порід великої рогатої худоби.

6. Розроблення і впровадження у виробництво методів і техніки годівлі, відгодівлі, догляду і утримання великої рогатої худоби.

7. Розроблення за завданням партійних і радянських органів окремих питань в галузі тваринництва [50].

Відділи інституту тваринництва, що не мали прямого відношення до селекційно-племінної роботи, але забезпечували її успішну діяльність мали працювати за своїми спеціальними схемами і програмами.

У положенні були сформульовані форми і методи роботи інституту тваринництва:

1. Проводити свою науково-дослідну роботу на основі марксистсько-ленінської науки і дарвінської теорії, вести боротьбу із шкідниками, установками і теоріями в галузі зоотехнічної науки.

2. Вести науково-дослідну роботу шляхом постановки досліджень, експериментів, науково-господарських спостережень, як на своїй експериментальній базі, так і в гуртах держплемрозсадників, на фермах колгоспів і племрадгоспів УРСР, шляхом збору і розробки звітних та оперативних даних різних планових і господарських систем, установ і організацій, шляхом експедицій для вивчення порідних груп сільськогосподарських тварин і стану організації господарств у колгоспах.

3. Здійснювати методичне керівництво і консультації усім науково-дослідним і оперативним установам, що працюють в галузі тваринництва на території УРСР (обласні тваринницькі станції, опорні пункти, держплемрозплідники, земельні органи).

4. Розробляти плани і програми своїх робіт і подавати їх на затвердження Наркомзему УРСР, а також надавати висновки на плани дослідницьких робіт обласних зоотехнічних станцій, затверджувати плани опорних пунктів, що працюють в галузі тваринництва.

5. Організовувати наради, конференції з питань тваринництва в межах встановлених для інституту асигнувань і згідно планів затверджених Наркомземом УРСР.

6. Вивчати, узагальнювати і використовувати досягнення радянської зоотехнічної науки, а також узагальнювати методи, форми і способи роботи стахановців – виробників соціалістичного тваринництва в колгоспах і радгоспах, сприяти розвитку колгоспного дослідництва, винахідництва і раціоналізаторських пропозицій, надавати методичну допомогу колгоспникам-дослідникам і хатам-лабораторіям у роботі в галузі тваринництва.

7. Проводити роботу з підготовки кадрів (аспірантура, підвищення кваліфікації наукових працівників, організація курсів).

8. Вести свою діяльність в тісному методичному зв'язку із Всесоюзнаю сільськогосподарською академією імені Леніна (ВАСГНІЛ), Всесоюзним науково-дослідним інститутом тваринництва та іншими науковими установами і організаціями СРСР.

Сталінська, Сумська, Запорізька, Дніпропетровська, Миколаївська, Кіровоградська, Чернігівська і Херсонська області. За кожною областю було прикріплено наукового співробітника інституту. Крім цих виконавців, наказом наркома землеробства УРСР Г. П. Бутенка до проведення обстежень і виконання теми досліджень в цілому, була залучена вся ветеринарна мережа областей від дільниць до обласного ветеринарного управління.

До обов'язків прикріпленого до області науковця належало керівництво і контроль за виконанням ветеринарною мережею методичних вимог УІЕВ, а також спостереження за епізоотичним становищем районів, систематизація, аналіз поступаючих даних, консультативна допомога, вивчення клініко-анатомічних ознак при появі нових епізоотій.

Згідно звіту інституту експериментальної ветеринарії за перше півріччя 1944 р. було здійснено 60 виїздів працівників в області і райони. Проведена організаційна робота по доведенню завдань по темі і методиці профілактичних робіт до низової ветеринарної мережі щодо збору статистичного матеріалу із занесенням даних до спеціальних анкет. За час виїздів науковцями інституту проведено 194 обстежень, надано 112 консультацій, пояснень з різних питань місцевим ветпрацівникам.

За наслідками роботи були зібрані матеріали за перше півріччя 1944 р., що дали можливість прийти науковцям до наступних висновків: 1. В результаті обстежень згідно з досліджуваною темою виявлена на території України нова хвороба – чума птиці, що охоплювала багато районів Запорізької, Сталінської і Харківської областей. З питань діагностики і боротьби з цією інфекційною хворобою науковці інституту опрацювали і видали за допомогою Наркомзему тимчасову інструкцію, розіславши по всіх областях республіки; 2. Виявлена досить рідкісна інфекція – епізоотичний лімфангоїт у Запорізькій, Полтавській і Херсонській областях; 3. Вдалося з'ясувати клініку фасціольозу виявленого у кіз, завезених з Вірменії у Харківську область; 4. Дослідники встановили географію розповсюдження ящуру, інфекційного сапу коней завезених німецькими окупантами в Україну. Матеріали зібрані науковцями інституту

патанатомії цих захворювань, а також для з'ясування причин виникнення епізоотій; 7. Виїзди працівників інституту плануються з метою перевірки зібраних даних, а також надання допомоги в організації заходів по боротьбі із захворюваннями сільськогосподарських тварин; 8. Увесь зібраний ветеринарними установами України матеріал мав передаватися в інститут експериментальної ветеринарії, де він буде аналізуватися фахівцями. За результатами досліджень учені складатимуть нові статистичні зведені таблиці, описуватимуть райони концентрації захворювань з нанесенням на географічну мапу; 9. Після опрацювання і вивчення матеріалів про нові епізоотії і локалізації хвороб, працівники інституту надаватимуть їх до відповідних організацій з метою перегляду застарілих правил і інструкцій про боротьбу з інфекційними та інвазійними хворобами, їх доповнення, внесення змін, а також складання нових; 10. Опрацьовані в остаточному варіанті матеріали передаватимуться до Наркомземів СРСР і УРСР для затвердження [170].

З метою дослідження запланованої теми «З'ясування епізоотичного становища УРСР у 1944-1946 рр.» в інституті експериментальної ветеринарії було сформовано групу дослідників з 10 науковців очолювану заступником директора з наукової роботи, професором П. О. Івановим. До складу групи входили кандидати ветеринарних наук І. М. Дорошко, І. Й. Кулеско, З. О. Кучеренко, К. М. Язикова, та ін. Перед дослідниками стояло завдання зібрати дані про епізоотії до початку війни, періоду окупації і розповсюдження заразних захворювань тварин після визволення території України. На основі зібраних матеріалів необхідно було проаналізувати причини виникнення, встановити вогнища інфекційних та інвазійних захворювань. Результати досліджень мали стати підставою для обґрунтування державного плану протиепізоотичних заходів в УРСР.

За свідченням архівних матеріалів, вивченням епізоотичного становища охоплювалися окремі області по мірі їх звільнення від окупації німецькими військами. Спочатку робота велася у Харківській, Ворошиловградській і Полтавській областях. Згодом в зону обстеження поступово були включені

9. Видавати праці інституту і приймати участь у відповідних періодичних виданнях, як республіканських, так і союзних.

У положенні були прописаний штат керівництва інституту, склад і завдання вченої ради, кошторис, порядок звітності інституту тваринництва. Зокрема, директор мав двох заступників: одного з наукової роботи, другого з адміністративно – господарської роботи.

Вчена рада інституту тваринництва мала складатися з наукових співробітників, які працювали в інституті або за сумісництвом і мали учені ступені і звання, а також з представників Наркомзему УРСР. До завдань Вченої ради входило:

1. Розгляд тематичних планів, методик і звітів про науково-дослідну роботу інституту тваринництва і представлення їх на затвердження Наркоматом землеробства УРСР.

2. Обговорення наукових питань напрацювання наукових висновків в галузі тваринництва і організації кормової бази.

3. Обговорення доповідей, книг, підручників, програм підготовлених до друку, дисертацій, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, що належали до компетенції інституту тваринництва.

4. Затвердження тем дисертаційних робіт з питань тваринництва.

5. Присвоєння звання молодшого наукового співробітника.

6. Клопотання перед Вищою атестаційною комісією (ВАК) про присвоєння ученого звання професора і старшого наукового співробітника.

7. Прийняття з дозволу ВАК до захисту дисертаційних робіт поданих спеціалістами, які працювали в галузі тваринництва.

Вчена рада мала призначати із свого складу постійну методичну комісію для розгляду тематики досліджень і постійну редакційну колегію для розгляду підготовлених для друку праць [51].

На наш погляд, про певні успіхи колективу науково-дослідного інституту тваринництва в контексті розгортання наукових досліджень свідчить звіт директора Й. А. Даниленка на засіданні Колегії Народного комісаріату

землеробства УРСР, що мало місце 29 серпня 1944 р. Зокрема останній зазначив, що працівники інституту доклали чимало зусиль щодо відбудови матеріальної бази та розгортання наукових досліджень у тваринництві. Значно покращилося становище з науковими кадрами, всього в інституті працювало 27 науковців, з них 5 докторів і 3 кандидати наук, решта без наукових ступенів та допоміжний науковий персонал.

Й. А. Даниленко повідомив членів Колегії, що в умовах руйнації племінних розплідників науковці займаються виявленням і реєстрацією по всій Україні порідної худоби, зокрема симентальської і швіцької порід. Справа ускладнювалася тим, що німці завезли в Україну чимало закордонних плідників, внаслідок чого дещо змінилися породи виведені в Україні у довоєнні роки. Українські симентали були м'ясомолочними, завезені тварини такими якостями володіли значно меншою мірою. Тому, колективу інституту доводиться займатися обстеженням кожної голови, щоб відібрати необхідні екземпляри для подальшої селекційно-племінної роботи.

У своєму виступі Й. А. Даниленко зупинився на питаннях перспективи наукового забезпечення розвитку свинарства. Внаслідок руйнації державних регіональних племінних розплідників, селекційна робота у свинарстві лише планується. За наслідками обстеження з'ясувалося, що миргородської породи залишилося на всю Україну приблизно 9-10 тис. голів. Ця порода фактично за роки німецької окупації виродилася, перетворилася на «мопсовидну». Необхідно провести ретельний відбір у місцевого населення порідних свиней з подальшим удосконаленням племінних властивостей та масовим розмноженням даної породи [52].

За свідченням Й. А. Даниленка, науковці інституту докладали зусилля щодо розгортання досліджень з покращення породи овець. У довоєнний період в цьому плані було досягнуто значних успіхів, тому необхідно не тільки вийти на той рівень, але й удосконалювати породи овець. Селекційна робота дещо призупинилася тому, що цілий ряд науковців були мобілізовані урядом до армії та на перегін худоби у радянський тил та знову в Україну, вони по 5-6 місяців

пересування величезної кількості тварин впродовж майже 3 років у зв'язку з війною, привело до розповсюдження інфекційних та інвазійних захворювань на значній території Української РСР. Крім існуючих раніше, деякі хвороби були занесені окупаційними військами.

Автори доповідної цілком обґрунтовано доводили, що дані зібрані у довоєнні роки про райони розповсюдження хвороб, статистика їх локалізації в сучасних умовах, малопридатні для розроблення ефективних планових ветеринарних заходів. Крім обстеження і збору інформації про поширення інфекцій потрібно надавати практичну допомогу місцевим ветеринарним лікарям щодо організації боротьби з епізоотіями в республіці [169].

Учені інституту розробили методіку обстеження, згідно якої мали проводитися дослідження із запланованої теми. Зокрема, були визначені першочергові заходи по ліквідації інфекційних, інвазійних та інших хвороб: 1. Для з'ясування епізоотичного становища в республіці необхідно визначити прикордонні райони, з метою обстеження тварин, що поверталися із східних регіонів СРСР; 2. Перевірка старих вогнищ заразних хвороб, встановлення нових і збирання даних про трьохрічний розвиток епізоотій з таких хвороб: сибірська язва, сап, інфекційна анемія коней, ящур великої рогатої худоби, нуталіоз, бабезієлоз, диктіокаульоз молодяку, телязіоз, енцефаломієліт, та інших; 3. Для обліку виникнення і розповсюдження вище означених епізоотій розроблена спеціальна анкета; 4. Для збирання даних про хід і розвиток епізоотій на дільницях і в районах, розроблені декадні і місячні картки, що їх мали заповнювати ветлікарі та відправляти в обласні ветуправління, де на їх основі будуть заповнені обласні анкети; 5. Для допомоги дільничним, обласним і міжрайонним лабораторним ветлікарям при інституті організовані контрольні діагностичні лабораторії. Фахівці мають направляти туди зібраний патологічний матеріал для бактеріологічного, патморфологічного, мікроскопічного, гематологічного, біохімічного, копрологічного і ентомологічного досліджень; 6. У випадках виникнення нових епізоотій співробітники інституту мали виїжджати на місця для вивчення клініки,

працівників у районах і областях республіки. Зокрема, на території 10 лівобережних областей у 1944 р. працювало всього 315 ветлікарів, проти 958 у 1941 р., 740 ветфельдшерів проти 8 661 у 1941 р. У багатьох районах працювали один – три фельдшери. На роботі ветеринарного і зоотехнічного персоналу з проведення протиепізоотичних та профілактичних заходів негативно позначилося те, що більшість їх перебували на окупованій території. Вони вважалися ворогами радянської влади, підозрювалися у співпраці з окупантами, притягувалися до карної відповідальності тощо.

Вкрай складним було становище з колгоспними ветеринарними і зоотехнічними кадрами. У багатьох колгоспах були відсутні ветеринарні санітари, їх обов'язки часто виконували рядові колгоспники без будь яких знань. Підготовка фахівців затягувалася в результаті відсутності спеціальної літератури, навчальних посібників, кваліфікованих викладачів на місцях.

Негативно позначалася на здійснюваних протиепізоотичних та профілактичних заходах незадовільна забезпеченість ветеринарними товарами, в першу чергу ліками, вакцинами для щеплень, біопрепаратами, дезінфікуючими засобами. Використовувалися товари і ліки, які залишилися з часів окупації, частина їх іноді постачалася централізованим чином. Однак в умовах масового поширення інфекцій потреби в ліках, препаратах зростали в усіх районах і областях України. Зокрема, у Кам'янець-Подільській області за 8 місяців 1944 р. фахівці отримали веттоварів і ліків на 221,3 тис. крб. при плані 2017 тис. крб., що становило лише 11 відсотків від річного плану постачання, що не відповідало реальним потребам [168].

У відповідь на вимогу уряду щодо розгортання боротьби з епізоотіями на початку 1944 р., начальник Ветеринарного управління Наркомату землеробства України М. І. Горбань та директор Українського науково-дослідного інституту експериментальної ветеринарії І. А. Артюх звернулися з доповідною запискою до наркома земельних справ Г. П. Бутенка з проханням про затвердження теми дослідження «З'ясування епізоотичного становища УРСР у 1944-1946 рр.». Зокрема, у доповідній записці зазначалося, що

були відсутні.

Колектив науковців поставив своїм завданням добитися від порідних овець багатопліддя і високої якості вовни, необхідної для легкої промисловості, як цього вимагали урядові замовлення. Для цього необхідно було розробити на науковій основі раціони кормів, що сприяли б покращенню вовни і багатоплідності овець, відновивши їх довоєнну порідність. Значною мірою ці показники залежали від круглорічної раціональної годівлі овець. На практиці цей цикл постійно переривався. Здебільшого вівці впродовж весни-осені нагулювали вагу, взимку внаслідок недостатньої і неякісної годівлі, вагу втрачали. Це негативно позначалося на плідності і шерстності овець усіх порід і видів.

Науковці інституту тваринництва, за твердженням Й. А. Даниленка, прагнуть сприяти усуненню цього негативного явища. Ними розробляються плани і раціони годівлі великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці, переслідуючи мету щодо удосконалення порідності цих видів тварин.

Й. А. Даниленко у своєму виступі торкнувся важливого питання щодо покращення експериментальної бази інституту. Проведення щорічно 250-300 експериментів, вимагало забезпечення лабораторій необхідним обладнанням, реактивами, виробниче господарство – технікою, реманентом, робочою силою. Управління Наркомзему УРСР, що займається постачанням, мало цікавиться цими справами. З будь-якого питання доводиться відряджати фахівців до Москви, а це не так просто. Й. А. Даниленко вважав, що Наркомат землеробства має утворити спеціальний орган, який би займався постачанням науково-дослідні інститути реактивами, приладами, лабораторним обладнанням, матеріалами.

Для успішної роботи інституту, на думку Й. А. Даниленка, необхідно запросити фахівців, з огляду на те, що наукові дослідження планувалися проводити на більш високому рівні, ніж це було у довоєнний період. Для цього потрібно створити працівникам необхідні побутові умови, надати житло, тощо. Для вирішення поставлених питань колектив науковців інституту тваринництва

чекає допомоги від Наркомату землеробства УРСР [53].

Плануючи дослідження з надзвичайно важливих питань, колектив учених інституту тваринництва намагався самотужки придбати необхідне лабораторне обладнання, хімічні препарати, спеціальне устаткування, тощо. Однак це питання вирішувалось досить проблематично, тому, що не було налагоджено централізованого постачання необхідними матеріалами лабораторій, експериментальної бази, виробничих приміщень. Крім того, робота розпочалася в умовах відсутності будь-яких обігових коштів, інститут існував лише за рахунок бюджетного фінансування 1943 р. в сумі 60 тис. крб. За приблизними розрахунками експериментальна база могла розгорнути наукові дослідження при умові придбання всього необхідного на суму понад 330 тис. карбованців.

Директор науково-дослідного інституту тваринництва Й. А. Даниленко ставив питання перед керівниками Наркомзему УРСР про необхідність збільшення земельної площі під господарство експериментальної бази, тому, що довоєнних площ у 610 га, в тому числі пасовищ 508 га, для розгортання повноцінної науково-дослідної роботи було недостатньо. Й. А. Даниленко прохав затвердити план діяльності експериментальної бази «Українка», як важливої умови успішної науково-дослідної діяльності, оскільки у тваринництві експериментальна база відігравала важливу роль у процесах селекційно-племінної роботи [54].

В даному контексті важливо зазначити, що ще у довоєнні роки Сектор наукових установ Наркомзему УРСР опікувався питанням щодо статусу експериментальних баз. Були розроблені положення про діяльність експериментальних баз окремих науково-дослідних інститутів. Однак більшість наукових установ мали обмежені можливості в питанні щодо закладання експериментів, проведення досліджень на власних, добре оснащених спеціальним обладнанням базах. Це негативно впливало на ефективну і результативну науково-дослідну діяльність учених.

У повоєнний період питання щодо надання науковим установам

наприкінці 1943 і початку 1944 рр., була відновлена діяльність 8 з 11 довоєнних відділів, в яких працювало 20 наукових працівників, з них 1 професор, 10 кандидатів ветеринарних наук, 9 старших і молодших наукових співробітників. На експериментальній базі, у допоміжних господарствах працювали науковці, робітники, технічний персонал. Зусиллями колективу інституту була успішно проведена весняна посівна кампанія, зібрано урожай, що забезпечило годівлю експериментальних тварин, до певної міри покращило матеріальне забезпечення інституту і його працівників.

Безумовно, що головним завданням працівників інституту експериментальної ветеринарії на той час було з'ясування епізоотичної ситуації, що склалася на території України, природи, причин виникнення і розповсюдження епізоотій. Необхідно було накреслити плани широких оздоровчих заходів у тваринницькій галузі.

Варто зазначити, справа ускладнювалася через те, що серед сільськогосподарських тварин епізоотії набули широкого розповсюдження в результаті німецької окупації території України. Якщо перед війною захворювання сапом спостерігалися в поодиноких неблагополучних місцевостях, то після визволення, їх кількість значно зросла. Подібне становище спостерігалось з розповсюдженням інших інфекційних, інвазійних захворювань відомих з довоєнних часів та занесених окупантами [167].

З огляду на складну епізоотичну ситуацію на звільненій від німецьких окупантів території України, уряд поставив перед ученими завдання щодо надання допомоги у боротьбі з масовим поширенням інфекційних хвороб, повальними захворюваннями усіх видів тварин, загибеллю десятків тисяч робочої, а головне продуктивної худоби, коней, свиней, овець, кіз, курей та ін.

Необхідно було вжити термінових заходів щодо відновлення мережі ветеринарних закладів та служб, вивчити епізоотичний стан, окреслити першочергові планові роботи щодо ліквідації та профілактики заразних хвороб тварин. Однак усі ці завдання не могли бути вирішені у короткі терміни з огляду на те, що не вистачало кваліфікованих ветеринарних, зоотехнічних

хвороб з метою боротьби з ними, учені інституту експериментальної ветеринарії прийшли до висновку, що статистичні, географічні дані минулих, довоєнних років щодо виникнення, розповсюдження, розвитку, перебіг і завершення різних епізоотій не можна вважати ефективними для лікування тварин у воєнний і повоєнний час. Це ж стосувалося і настанов, інструкцій, положень про боротьбу з епізоотіями, які необхідно було переглянути щодо їх придатності в нових умовах. Для цього необхідно було провести ретельне епізоотичне обстеження усієї території України з метою виявлення вогнищ, встановлення і вивчення хвороб, що появились в останні роки, особливо за часів німецької окупації.

Необхідно зазначити, що за роки війни працівники інституту експериментальної ветеринарії не втратили кваліфікаційних якостей. З міста Харкова колектив інституту евакуювався до м. Саратова Російської Федерації. Науковці інтенсивно займалися питаннями боротьби з епізоотіями у радянському тилу, вирішенням проблем, що мали важливе народногосподарське і оборонне значення. Зокрема, учені працювали над розробленням методів отримання високоактивних сироваток для боротьби з чумою, ящуrom, сапом. Займалися також важливою проблемою щодо довготривалого зберігання м'ясної, молочної продукції, її консервуванням, тощо.

Починаючи з серпня 1943 р. колектив інституту почав переїжджати до м. Харкова, на попереднє місце розташування. Паралельно з відбудовою зруйнованих приміщень, обладнанням лабораторій колектив інституту розгорнув науково-дослідну роботу. Варто зазначити, що питання визначення тематики досліджень, а також науково-виробнича діяльність інституту була узгоджена з основними питаннями, що впливали із загальних завдань щодо відбудови тваринництва УРСР, зокрема боротьби із захворюваннями сільськогосподарських тварин [166].

Зусиллями колективу інституту, за сприяння Сектору наукових установ Народного Комісаріату УРСР, його відповідних управлінь і відділів, вже

земельних площ для експериментальних баз, оснащення їх сучасним обладнанням, технікою знайшло розуміння у Наркомземі УРСР. Нарком земельних справ УРСР Г. П. Бутенко виступаючи на Колегії Наркомзему 29 серпня 1944 р. наголосив, що питання про утворення матеріальної бази, експериментальної бази це необхідні умови для роботи науково-дослідних установ. Це важливе питання, проте в більшості науково-дослідних установ вирішується повільно, тому, що в нинішній час матеріальну базу нелегко забезпечити. Разом з тим, його потрібно вирішувати, не потрібно забувати, що ми працюємо в умовах існування колгоспного і радгоспного господарства, які можуть стати широкою базою для роботи науково-дослідних установ [55].

Під контролем і за активної участі працівників Сектору наукових установ Наркомзему УРСР Вчена рада інституту тваринництва розробила «Положення про експериментальну базу «Українка» науково-дослідного інституту тваринництва». Зокрема в положенні зазначалося, що експериментальна база є самостійною госпрозрахунковою структурою. Вся діяльність експериментальної бази підпорядковується безпосередньо інституту тваринництва, контроль за виконання виробничо-експериментальних завдань здійснює його дирекція.

За положенням, до завдань експериментальної бази належало: а) виконання виробничих завдань інституту згідно тематичного плану, затвердженого Сектором науково-дослідних установ Наркомзему УРСР щодо проведення експериментів науково-дослідницького характеру; б) упровадження результатів наукових досліджень у виробничу практику власного та колективних господарств; в) господарське використання сільськогосподарських угідь, що належали експериментальній базі; г) безпосереднє керівництво усіма сільськогосподарськими роботами, що забезпечують виконання науково-дослідних планів інституту.

Для виконання цих завдань інститут тваринництва передавав у користування експериментальної бази усі угіддя, господарські будівлі, приміщення, обладнання, тварин, транспорт, сільськогосподарський реманент.

У положенні були прописані статутні відносини між дирекцією інституту і дирекцією експериментальної бази. Керівника експериментальної бази призначав директор інституту тваринництва за погодженням із Сектором науки Наркомзему УРСР. До компетенції директора експериментальної бази належало право приймати і звільняти з роботи заступника директора, головного бухгалтера, головного агронома, головного зоотехніка експериментальної бази, укладати угоди з державними і кооперативними організаціями, розпоряджатися усіма коштами та матеріальними цінностями, відкривати і закривати рахунки в банках, проводити інші фінансові операції, зокрема отримувати кредити, тощо. Він також мав право виступати в усіх судових і арбітражних органах. З моменту реєстрації експериментальна база набувала усіх прав юридичної особи. Її ліквідація мала здійснюватися спеціальною постановою Раднаркому УРСР [56].

В контексті виконання урядових завдань щодо відновлення досліджень з метою покращення порідності худоби, дирекція інституту тваринництва визнала за необхідне продовжувати селекційно-племінну роботу з сірою українською худобою. Ця порода вважалася місцевого походження, характеризувалася своїми м'ясними якостями, жирномолочністю, високоякісною шкірою, воли робочою витривалістю. Однак у довоєнний період учені не могли досягти збільшення надоїв молока. Селекційно-племінна робота з цією породою у Градизькому ДПР велась недостатньо, в інших районах вона не розповсюджувалася. З огляду на невисокий рівень племінної роботи з породою за останні 20 років, направлення її продуктивності часто мінялося, внаслідок чого сіра українська худоба втрачала властиві їй породні якості.

Варто зазначити, що за роки війни кількість племінної худоби сірої української породи значно скоротилася. Тому, науковці інституту поставили за мету відновити племінне поголів'я, покращити господарсько-корисні властивості цієї породи. Також необхідно було займатися розмноженням сірої української породи поза зоною діяльності Градизького ДПР, в племінних радгоспах інших регіонів України. Була запланована тема: «Сіра українська

Розділ IV. Боротьба учених з хворобами сільськогосподарських тварин

Відомо, що розвиток тваринництва вирішальним чином залежить від лікування, а особливо від упередження розповсюдження інфекційних та інвазійних хвороб. Особливо це було важливо у воєнні та повоєнні роки, коли в Україні відбувалося масове переміщення усіх видів тварин. З початком німецько-радянської війни мільйони тварин своїм ходом переганялися з районів загрозованих окупацією німецькими військами у радянський тил за тисячі кілометрів. З визволенням території України велика рогата худоба, коні, свині вівці поверталися згідно реєвакуації в Україну. Як правило, будь-яке масове переміщення тварин з однієї місцевості в іншу, супроводжується порушенням режиму утримання, годівлі, поширенням різноманітних пошестей. Спостерігалось таке явище, коли відбувалося змішання між існуючими у певних місцевостях хворобами і привнесеними тваринами, що прибували в місця зосередження з різних регіонів, неблагополучних інфекційними пошестями.

Варто зауважити, що після звільнення України більшість інфекційних та інвазійних захворювань таких як сибірська язва, ящур великої рогатої худоби, сап, інфекційна анемія коней, чума, холера свиней і птиці, віспа овець, короста у тварин та інші, починали знову масово поширюватися, захоплюючи великі території зосередження тварин. Подібне явище спостерігалось і щодо гемоспоридіозних та гельмінтозних хвороб.

Учені Українського інституту експериментальної ветеринарії (УІЕВ), очолюваного І. А. Артюхом, з досвіду боротьби у довоєнні роки з епізоотіями, свідчили, що занесення тваринами, які поверталися в Україну в місця постійного розташування нових хвороб, було поширеним явищем. Місцеві тварини пристосовуються до епізоотичних факторів і перехворівши, набувають відповідного імунітету. Коли ж тваринам доводиться переходити інфекційними місцевостями, то вони природно, заражаються різними хворобами, переносячи їх на місцевих тварин.

Приступивши до вивчення причин масового поширення інфекційних

погіршилися внаслідок об'єктивних і суб'єктивних причин. При цьому, якщо раціональна годівля для всіх була загальнозрозумілою умовою здоров'я й продуктивності, то значення раціонального догляду та утримання тварин часто недооцінюють, а часом і не розуміють причин, що призводять до захворювань та загибелі тварин.

А. К. Скороходько у своїх працях узагальнив чинники, що мали сприяти збереженню здоров'я, уникнення хвороб, підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин. Зокрема, він вважав, що необхідно дотримуватися відповідного теплового режиму в приміщеннях, систематичної чистки шкіри з одночасним обмиванням теплою водою, напування тварин чистою, нехолодною водою, дотримання спокійного режиму. Шум, галас, різкі звуки дратують тварин, призводять до різних порушень у функціонуванні організму, зменшенню апетиту, гіршому засвоєнню корму. Дотримання рекомендацій, порад напрацьованих ученими на підставі досліджень, не складала труднощів для їх виконання, все залежить від обслуговуючого персоналу тваринницьких ферм, конюшень, розплідників [165].

У досліджуваний період учені-аграрії тваринницького напрямку здійснили вагомі напрацювання, що сприяли відновленню й розвитку тваринництва України. Спираючись на результати досліджень довоєнних і воєнних років науковці розширили дослідження з метою поліпшення кормової бази, раціональної годівлі, догляду і утримання сільськогосподарських тварин.

худоба та перспективи племінної роботи з цією породою». Під керівництвом кандидата ветеринарних наук проводилися дослідження за наступними розділами: а) обробка і аналіз даних порідного переобліку худоби в Градизькому державному племінному розпліднику; б) відновлення племінної документації і вивчення родословних з метою виділення ліній і родин; в) методичне керівництво складанням селекційно - злучних планів і схем спарювання для провідних ліній родин сірої української худоби Градизького ДПР і племінного радгоспу «Поливанівка»; г) обстеження сірої української худоби поза зонами діяльності Градизького ДПР з метою виявлення і раціонального використання окремих високоцінних тварин цієї породи; д) методичне керівництво при проведенні бонітування племінних гуртів Градизького ДПР і племрадгоспу «Поливанівка», а також у колгоспах, що мали високоцінні племінні гурти; е) складання звіту про стан породи і найближчі перспективи роботи з нею.

Дослідження мали проводитися у Градизькому держплемрозпліднику, племрадгоспі «Поливанівка», в районах Дніпропетровської і Ворошиловградської областей [57].

Відділ великої рогатої худоби інституту тваринництва розгорнув дослідження з швіцькою худобою на базі Лебединського ДПР за темою «Методи і напрями селекційно-племінної роботи з швіцькою худобою в УРСР». Тема досліджувалася під керівництвом кандидата сільськогосподарських наук А. Ю. Яценка. В обґрунтуванні щодо необхідності дослідження даної теми зазначалося, що швіцька худоба в УРСР за своїми господарсько-корисними якостями займає одно з провідних місць в Радянському Союзі. До війни серед цієї худоби були видатні по екстер'єру і продуктивності родинні групи. Разом з тим, учені вважали, що як у Лебединському державному племінному розпліднику, Сумської області, так і поза зоною діяльності розплідника швіці ще не були достатньо консолідовані, а деякі гурти недостатньо вивчені і мало використані у справі удосконалення порідної групи в цілому. Поряд з розширеним відтворенням племінного поголів'я була відновлена селекційно-

племінна робота направлена на покращення господарко-корисних властивостей худоби швіцької породи.

Згідно урядових завдань селекційно-племінна робота проводилася з породою в цілому, охоплюючи племінне поголів'я худоби колгоспів в районі діяльності Лебединського племінного розплідника, а також у Чупахівському і Півненківському племінних радгоспах Наркомату харчової промисловості СРСР.

У зв'язку з окупацією території УРСР, селекційно-племінна робота з худобою швіцької породи в районі діяльності Лебединського державного племінного розплідника була перервана, поголів'я за роки війни значно скоротилося. Та все ж, евакуйований в м. Енгельс, Саратовської області Український науково-дослідний інститут тваринництва і працівники Лебединського держплемрозплідника продовжували вести селекційно-племінну роботу із збереженням поголів'ям швіцької породи.

Після визволення Сумської області і району діяльності Лебединського державного племінного розплідника, за дорученням Наркомзему УРСР інститут тваринництва у листопаді-грудні 1943 р. організував проведення місцевими зоотехнічними і ветеринарними працівниками порідного обліку великої рогатої худоби. За свідченням О.Ю.Яценка і Г.О.Кириченка, вивчення і бонітування порідної худоби швіцької породи у колгоспників Лебединського та ряду інших районів показало, що виявленого поголів'я було цілком достатньо, щоб в найкоротші терміни відновити стадо лебединської худоби швіцької породи в колгоспах. Для цього необхідно було негайно організувати племінні ферми, укомплектувати їх кращими племінними тваринами і відновити селекційно-племінну роботу Лебединського державного племінного розплідника. Перед ученими інституту тваринництва стояли завдання щодо покращення екстер'єрно-конституційних властивостей, підвищення удоїв і жирномолочності, а також загальне вдосконалення типу худоби в комплексі основних господарсько-корисних показників [58].

Згідно плану 1944 р. дослідження проводились з наступних розділів

підгодівлею може слугувати крейда. В роки війни, коли тваринницькі ферми не завжди мали крейду, довелося шукати замітники. Ще у довоєнні роки учені встановили, що попіл, одержаний від спалювання деревини, містить до 40 відсотків кальцію.

В Українському інституті тваринництва в 1944 р. під керівництвом К. А. Перевозіної досліджувалася тема: «Виробнича перевірка ефективності мінеральної підгодівлі сільськогосподарських тварин деревесним попелом». У спеціальній статті вона оприлюднила висновки, які підтверджували результати досліджень щодо використання деревного попелу як мінеральної добавки.

К. А. Перевозіна сформулювала рекомендації й поради працівникам колгоспних тваринницьких ферм щодо підгодівлі тварин деревесним, а також попелом від спалювання бадилля деяких рослин. Вона вирахувала й подала у статті норми попелу для великої рогатої худоби, свиней, волів, плідників. Попіл необхідно було додавати до вітамінних кормів – силосу, коренеплодів, гарбузів та ін. В лабораторних умовах дослідники вивчали рослини, що містили мінеральні речовини для згодовування тваринами [164].

За результатами багаторічних досліджень учені дійшли висновків, що відновлення, розвиток тваринництва можливе при дотриманні норм і правил щодо раціональної годівлі, догляду, утримання. Одним з відомих учених, який досліджував дані питання впродовж довоєнних, воєнних і повоєнних років був А. К. Скороходько. У тяжкий повоєнний, відбудований період його рекомендації, поради, як результати науково-дослідних напрацювань з питань догляду і утримання сільськогосподарських тварин, мали важливе значення. На його думку, здоровий стан і висока продуктивність сільськогосподарських тварин забезпечуються раціональною годівлею із застосуванням збалансованих кормових раціонів, а також правильним утриманням, доглядом і експлуатацією тварин. Ігнорування хоча б однієї ланки з цього комплексу, призводить до зниження стійкості проти захворювань, загальмування або зниження продуктивності, а часто і до загибелі тварин. Важливо було дотримуватися цих правил, особливо у воєнний час, коли умови годівлі і утримання тварин значно

ярославської породи. Метою досліджу було при оптимальному даванні з'ясувати поїдання макухи, вплив її на травлення і здоров'я тварин, на молочну продукцію, а також визначити коефіцієнти перетравності і крохмальний еквівалент макухи. Дослідження проводили на трьох коровах ярославської породи.

Впродовж сорока днів велися спостереження за згодовуванням коровами коріандрової макухи. Перші 20 днів корів годували сіном, після цього вводили в раціон макуху. Було визначено хімічний склад сіна й окремо макухи. В перший період збільшився удій корів, а в другий, спостерігалось незначне падіння удоїв, в той же час, виявилася послаблююча дія макухи, а в однієї корови - пронос. Учені дійшли висновку, що коріандрова макуха сприятливо діяла на молочну продукцію у корів. Деяке зниження удоїв вони пояснювали тим, що макуха виявила послаблюючу дію, розладнання шлунку, що не могло не позначитися на удоях. В цілому, на думку дослідників, поїдання макухи коровами у кількості 3 кг, за три даванки - ранком, опівдні і увечері по одному кілограму у даванці було корисним, корови охоче поїдали коріандрову макуху. При годівлі корів сіном з макухою дослідники рекомендували користуватися коефіцієнтами повноцінності кормів, обчисленими з урахуванням поживності сіна і коріандрової макухи, за методиками напрацьованими ученими [163].

Проводячи дослідження з питань годівлі тварин покращеними кормами, учені довели, що поряд з потрібною кількістю поживних речовин корму (білка, жиру, вуглеводів та ін.), тварини повинні бути забезпечені також і мінеральними речовинами, необхідними для їх нормального розвитку і продуктивності. Неправильна мінеральна годівля сільськогосподарських тварин завдавала тваринницькій галузі великої шкоди, тому що без мінеральної підгодівлі, тварини погано ростуть, відгодовуються, понижується удій, плодючість, частіше хворіють (аборти, рахіт, паралічі), часто гинуть.

Влітку у пасовищний період тварини одержують усі необхідні їм речовини разом із зеленим кормом. У зимовий, стійловий період необхідно запроваджувати мінеральну підгодівлю. Дослідники з'ясували, що кальцієвою

теми: а) обробка і аналіз даних переобліку худоби Лебединського ДПР; б) відновлення племінної документації і вивчення родословних з метою виділення ліній і родин; в) обґрунтування щодо складання селекційно-злучних планів і вибудування схем парування для провідних ліній і родин швіцької худоби; г) обстеження швіцької худоби поза зонами діяльності племінних розплідників з метою виявлення і раціонального використання покращених тварин; д) методичне керівництво при проведенні бонітування худоби в районі діяльності Лебединського ДПР, племрадгоспів мережі Наркомату харчової промисловості СРСР, а також у колгоспах і колгоспників поза зоною державних племінних розплідників, що мають племінні стада і окремих високоцінних тварин; е) складання звіту про стан породи і найближчих перспективах проведення досліджень [59].

Плануючи перспективні селекційно-племінні дослідження з швіцькою породою, учені з'ясували, що за матеріалами родословних плідників парувальної мережі Лебединського ДПР, в більшості відсутні дані про продуктивність матерів. Це не давало можливості оцінити плідників за цією ознакою, правильно організувати племінну роботу, обґрунтовано проводити відбір і добір племінних тварин за молочною продуктивністю. З цією метою необхідно було охопити шляхом контролю і обстеження порідних корів колгоспників, робітників і службовців в зоні діяльності Лебединського ДПР. Крім того, назріла нагальна необхідність щодо виявлення тварин, які б відповідали вимогам для занесення до державної племінної книги. Учені з'ясували, що за роки війни залишилося порівняно небагато тварин записаних до державної племінної книги: 87 корів, 9 бичків, до районної – 120 тварин, з них 106 корів і 14 бичків.

Учені прийшли до висновку, що основним завданням щодо подальшої племінної роботи з метисами швіцької породи, створеними на базі сірої української худоби, має бути: поліпшення екстер'єрно-конституційних і м'ясних якостей, підвищення молочності і жирності молока, в цілому загальне поліпшення типу метисної худоби. Перед ученими урядові органи ставили

вимоги щодо масової метизації колгоспної худоби з метою прискореного розведення, відновлення колгоспного стада до довоєнного і зростання у повоєнний період. Тому необхідно було при розподіленні плідників для масової метизації, враховувати тип місцевої худоби і кровність маточного поголів'я у різних областях і районах України. Перед дослідниками також стояло завдання щодо створення бажаного за своїми екстер'єрно – конституціональними ознаками і продуктивними якостями типу худоби. Необхідно було домогтися закріплення бажаного типу худоби і таким чином забезпечити поліпшення даної групи метисів швіцької породи у високопродуктивну, досить консолідовану породу – Лебединської худоби в Україні. Учені інституту тваринництва спільно з працівниками Лебединського ДПР розгорнули селекційно-племінну роботу за наступною методикою: методом лінійного розведення в існуючих споріднених групах – генеалогічних лініях; методом міжлінійних кросів з метою сполучення цінних якостей кількох ліній (споріднених груп) і виведення на основі відбору і добру нових зоотехнічних ліній, достатньо консолідованих за типом і комплексом основних господарсько-корисних якостей; методом добору для спаровування видатних неспоріднених між собою тварин, які не належали до існуючих споріднених груп, з метою виведення нових цінних ліній які б відповідали вимогам визначеного типу для даної порідної групи.

А. Ю. Яценко, під керівництвом якого розроблялася вище означена тема, зазначав, що виконання завдань щодо поліпшення худоби, використовувалися цінні племінні фонди провідних ліній Лебединського державного розплідника. В поліпшенні Лебединської худоби лінійне розведення стало провідним методом, при якому принцип підбору тварин бажаного типу був щільно пов'язаний з системою спарювання, яка забезпечувала підтримання і поліпшення типу видатного родоначальника, а також подальший прогрес ліній. Підбір тварин в межах ліній здійснювався за комплексом господарсько-корисних ознак, при чому, споріднене розведення застосовувалося тільки через видатних тварин [60].

квітами та тонкими стеблами і 55,6 відсотків стебла. В сінному листі містилося 24,3 відсотки сирого протеїну та 17,4 відсотки клітковини, а в стеблах 12,1 відсоток сирого протеїну та 46,2 відсотки клітковини.

Сінне листя, за свідченням дослідників, поїдали усі тварини. Але особливу цінність, як білковий вітамінний корм, воно мало для свиней, птиці та молодняку. Встановлено, що сінне листя слід згодовувати разом з соковитими кормами – картоплею, коренеплодами, гарбузами, силосом, що заміняло ним 50-60 відсотків встановленого раціону концентрованих кормів. За поживними властивостями 1 кг сінного листя дорівнює кілограму зернового корму для свиней.

Шляхом практичних дослідів було вираховано приблизну добову норму сінного листя свиням на день: порослим свиноматкам - до 4 кг, підсисним, кнурам та свиням поставленим на відгодівлю по 3,5 кг, підсвинкам - 2,5 кг, відлученим порослятам - 2 кг, порослятам-сисунам - 0,2 кг. З більшою охотою свині поїдали сінне листя змішане з соковитими кормами, іншими запареними, дріжджованими або підсолдженими кормами [162].

Прагнучи задовольнити вимоги тваринників щодо раціональної годівлі тварин внаслідок відсутності продуктивних кормів, учені намагалися дослідним шляхом встановити корисність і нешкідливість альтернативних кормів. У Всесоюзному науково-дослідному інституті свинарства ставили експерименти щодо згодовування тваринами коріандрової макухи. Кандидат сільськогосподарських наук І. Г. Брюшинін у своїй статті вміщеній в часопису «Соціалістичне тваринництво» поділився досвідом згодовування цього корму молочними коровами. Він зауважив, що в практиці годівлі великої рогатої худоби коріандрову макуху і коріандрові відходи практикували досить широко. Проте, вивчення цього корму було ще недостатнім. Учені проводили дослідження перетравності коріандрової макухи на волах, молочних коровах, баранах.

Учені з Всесоюзного інституту свинарства вирішили шляхом експерименту перевірити корисну дію цього корму на молочних коровах

картопля, коренеплоди; важко силосуються – конюшина, осока, бадилля картоплі, полинь. Щоб одержати якісний силос з рослин, які важко силосуються, їх потрібно було силосувати в суміші з рослинами, що добре силосуються. Потрібно пускати в силосорізку одночасно ті й інші рослини, змішуючи їх.

В публікації А. А. Лохіна містяться рекомендації щодо дотримання технічних умов закладання силосу у башні, траншеї, ями облицьовані цеглою, цементом, тесом. Важливо було забезпечити силос від загнивання, псування, отже, збереження. Дотримання цих, та інших рекомендацій і порад, було необхідною умовою отримання якісного корму для забезпечення тварин раціональною годівлею [161].

Внаслідок відсутності концентрованих, зернофуражних кормів учені прагнули замінити їх іншими повноцінними кормами. Шляхом експериментів в українській філії Всесоюзного НДІ кормів було доведено, що за поживними властивостями сінке листя відокремлене від стебел цілком може замінити концентрати. Як вважав кандидат сільськогосподарських наук С. С. Шайн, листя конюшини, люцерни, тимофіївки містить, порівнюючи із стеблами, майже в 2-3 рази більше білка, значно менше клітковини й багатші на мінеральні речовини потрібні тваринам.

Науковці розробили рекомендації щодо заготівлі сінного листя, його зберігання, введення до раціону тварин. Встановлено, що кількість листя в сіні залежить від часу косіння та якості сушіння трав. Чим молодшою скошували траву, швидше і без втрат її висушували та збирали, тим більше листя залишалося в сіні. І навпаки сіно, з перестояних трав мало більше стебел, воно грубіше, в ньому виявлялося більше бур'яну.

Кандидат сільськогосподарських наук В. М. Рабінович у своїй статті дав рекомендації щодо заготівлі сінного листя шляхом пропуску сіна через молотарку, обмолотом ціпами і навіть ручним способом. В публікації наводяться приклади, як співробітники української філії кормів проводили ручний обмолот люцернового сіна, одержали 44,4 відсотки листя разом з

Відомо, що в Радянському Союзі було чимало зроблено у справі штучного запліднення тварин, зокрема значних успіхів досягнуто ученими України. Одним з важливих питань, над яким працювали дослідники було з'ясування полового режиму плідників при паруванні тварин. Не дивлячись на досягнення у вивченні фізіології полові сфери плідника, серед дослідників не склалося єдиної думки у питаннях полового навантаження і раціонального полового використання плідника.

Впродовж тривалих досліджень у справі виведення і розмноження породистої худоби, учені спостерігали довгорічне використання плідників, що важливо в племінній роботі. Разом з тим, було зафіксовано чимало випадків, коли кращі племінні плідники через деякий час втрачали потенцію, вибували з ладу. Ці питання вимагали негайного дослідження для покращення породи плідників тварин, отримання якісної сперми для штучного запліднення маток [61].

З огляду на важливість вирішення даної проблеми, учені інституту тваринництва запланували наступні теми досліджень: а) розроблення і попередження раціональних методів парування племінних плідників з метою збереження імпотенції; б) розроблення і упровадження удосконалених організаційних форм і техніки проведення штучного запліднення тварин. Досліди мали проводитися в лабораторії інституту тваринництва на базі Лебединського і Валківського державних племінних розплідників. Відповідальним за виконання теми дослідження було призначено працівника інституту, кандидата ветеринарних наук Т. М. Козенка.

Результатами досліджень впродовж 1944 року – початку 1945 року Т. М. Козенко поділився з фахівцями колгоспних тваринницьких ферм, ученими, які займалися дослідженнями з даного питання на сторінках часопису «Соціалістичне тваринництво». Дослідники прийшли до висновку, що з допомогою штучного осіменіння, можна продовжити використання плідників у кілька разів. Потрібно прискіпливіше відбирати самців, комплектуючи парувальну мережу тільки кращими плідниками. Їх можна використовувати в

кількох колгоспних стадах, оскільки перевезення сперми дозволяло робити правильний племінний добір незалежно від територіального розміщення тварин.

Для проведення штучного осіменіння сільськогосподарських тварин у колгоспах і радгоспах необхідно було організувати міжколгоспні і колгоспно-радгоспні пункти. Безумовно, необхідно відбирати господарства благополучні щодо заразних хвороб, з рахуванням розташування сусідніх господарств, в яких мало здійснюватися осіменіння маток. У зв'язку з труднощами з транспортом для перевезення сперми, пункти осіменіння необхідно було влаштовувати на відстані 8-12 км з тим, щоб підводити корів для запліднення. Для запліднення корів з господарств за більшої відстані необхідно було влаштовувати допоміжні пункти осіменіння.

За свідченням Т. М. Козенка, штучне осіменіння сільськогосподарських тварин дало можливість використовувати кращих плідників, завдяки чому було набагато скорочено строки відновлення і якісного поліпшення тваринництва. В публікації автора наводяться результати, що їх добилися працівники лабораторії штучного осіменіння Українського науково-дослідного інституту тваринництва. Чистопорідний бугай – плідник «Папоротник», віком 11 років, який доглядався на пункті штучного осіменіння експериментальної бази інституту, за парувальний сезон 1944 р. виділив 343 куб. см високоякісної сперми, що при дозі 0,5 куб. см дозволило осіменити 686 корів. Чистопорідний плідник «Зоркий», у віці 4-х років, з пункту штучного осіменіння в колгоспі імені Сталіна району діяльності Лебединського держплемрозплідника, за парувальний сезон 1944 р. дав 765 куб. см якісної сперми, що при дозі 0,5 куб. см дало можливість осіменити 1622 корови.

Наведені дані, за висновками дослідників показують, що за допомогою штучного осіменіння можна пришвидшити відновлення і поліпшення порідних груп тваринництва. Разом з тим, практика свідчила, що колгоспні фахівці недооцінювали можливості штучного осіменіння корів. В колгоспах через незадовільну годівлю, догляд утримання плідників, останні часто втрачали

необхідної кількості силосу.

Сектор науки Наркомзему УРСР висував перед науковцями завдання щодо розроблення практичних рекомендацій для колгоспів, радгоспів по технології влаштування силосних споруд, процесів силосування відповідних культур. Зокрема, в українській філії Всесоюзного інституту кормів цьому питанню надавали належної уваги. Науковий працівник А. А. Лохін у спеціальній публікації «Силос і його виготовлення» зазначав, що силос, або квашений корм почали згодовувати тваринам у колгоспах і радгоспах у довоєнні роки, він отримав схвалення господарників – тваринників. Науковці шляхом досліджень встановили, що силос за своїми поживними цінностями наближається до зеленої трави, є джерелом легкоперетравних поживних речовин, вітамінів, важливих і необхідних для правильного розвитку молодняка, підвищення удоїв, нагулу худоби, настригу вовни, підвищення яйценосності птиці тощо.

Дослідники з'ясували, що правильне силосування гарантувало одержання якісного силосу, поживні цінності якого (білки, вітаміни, солі кальцію і фосфору) у порівнянні з зеленою травою майже не знижуються. Здатність силосу до довготривалого зберігання давало можливість забезпечити худобу впродовж року соковитим кормом та мати великі страхові запаси корму у вигляді силосу на маловрожайні роки. Експерименти, що їх ставили науковці, дали матеріали до висновків: згодовуючи корові 40-45 кг силосу на добу (залежало від ваги корови, продуктивності, якості силосу) значно скорочувалися витрати концентрованих кормів. Автор наводить приклади, як «передовики» тваринництва ряду, колгоспів витрачали на рік на корову 5-7 т. силосу і тільки 5-6 центнерів концентрованих кормів, надаювали від кожної фуражної корови 3,5-5 тис. літрів молока. Силос з охотою поїдали коні, корови, вівці, свині, гуси, качки, кури.

Щодо ступеню силосованості рослин дослідники поділяли їх на групи: легко силосуються всі культурні злаки: вико-овес, гречка, листя капусти, кукурудза, сорго, соняшник, горох, кавун, гарбуз, очерет перед цвітінням,

території колгоспів викликали необхідність напрацювання певних рекомендацій, зокрема про порядок обліку, зберігання, витрачання, оприбутковування після збирання врожаю, інвентаризації в процесі споживання кормів тваринами. Цілком слушно учений зазначав, що у практиці колгоспів спостерігалися випадки, коли не знаючи способів визначення ваги гуменних кормів, їх не оприбутковували, вони витрачалися безгосподарно, самопливом.

Важливо було після обмолоту зернових культур, соломі і полові складати в скирти, що забезпечувало їх довготривале зберігання. Сіно після косів, висушується до певних кондицій також скиртується. Автор публікації подав рекомендації щодо укладання скирт на основі правил напрацьованих практикою, їх дотримання убезпечувало скирти від псування вологою, загнивання і втрати корму. Також потрібно було дотримуватися правил використання кормів із скирт для наступної їх підготовки до згодовування тваринами. Обліковці мали слідкувати за використанням кормів, зоотехніки – складати кормові раціони для усіх видів тварин. Дотримання цих рекомендацій щодо зберігання і витрачання кормів, на думку С. Д. Бутка, сприяло б їх значній економії і підвищенню продуктивності тварин [160].

Урядові постанови, директиви, рішення, що приймалися Раднаркомом УРСР, ЦК КП(б)У зобов'язували Наркомзем УРСР, земельні органи надавати уваги заготівлі кормів шляхом силосування. У згадуваній постанові щодо розвитку тваринництва зазначалося, що в ряді областей колгоспні, радгоспні господарники не виконали планів силосування на зиму 1944-1945 року. Це спричинило нестачу кормів, привело до загибелі тварин у колгоспах і радгоспах. Партійні і радянські органи влади рекомендували колгоспам при закланні силосу використовувати дикорослі трави, отави природних сіножатей, спеціальні культури. Для заохочування колгоспників до силосування, правління колгоспів повинні були крім основної плати в трудоднях, додатково на кожен трудодень, вироблений на силосуванні видавати по 10 кг сіна. На Наркомзем УРСР уряд покладав завдання провести перевірку стану силосних споруд (башт, траншей, ям), організувати їх ремонт, будівництво нових для заготівлі

здатність до запліднення, їх необґрунтовано вибраковували.

Для того, щоб плідники йшли з охотою в парування і давали якісну сперму, необхідно вчасно готувати їх до парування. Вибір моменту для штучного осіменіння мав вирішальне значення у боротьбі з яловістю маток. Як і природне парування, штучне осіменіння необхідно проводити в той час, коли матка в охоті. Другою важливою умовою, має бути якість і кількість сперми, для одержання позитивних результатів необхідно осіменяти спермою, яка містить 60 відсотків сперматозоїдів з активним рухом. Крім того, необхідно дотримуватися напрацьованих дослідниками правил: чистота, уважний контроль за якістю вживаної сперми, старанне дозування і правильне введення сперми, уважне спостереження за охотою у маток і своєчасне їх осіменіння [62].

Перед працівниками тваринницької галузі, ученими, які займалися відтворенням поголів'я тварин, покращенням племінних, породних якостей стояло завдання щодо збереження молодняку. Це було важливою умовою швидкого зростання поголів'я, комплектування колгоспних і радгоспних ферм. Доцент Київського ветеринарного інституту К. І. Туркевич цілком обґрунтовано зазначав, що завдання учених полягало в тому, щоб допомогтися отримання максимального приплоду молодняку, зберегти його й виростити продуктивних тварин. На наш погляд, до цього учених спонукала постанова Раднаркомом СРСР і ЦК ВКП(б) від 11 березня 1942 р. «Про заходи збереження молодняку і збільшення поголів'я худоби в колгоспах і радгоспах».

Учені обґрунтовано вважали, що причинами масових захворювань, загибелі молодняку сільськогосподарських тварин була недостатня увага щодо його годівлі, догляду, утримання. На кожній тваринницькій фермі необхідно розробити комплекс заходів, що забезпечували б сприятливі умови для розвитку плоду, для його народження і для самостійного життя. Цей комплекс заходів повинен бути спрямований на підсилення резистентності молодого організму і на захист його від шкідливих чинників зовнішнього світу. Він мав охоплювати також питання розплоду, годівлі, утримання і експлуатації тварин,

загальної і специфічної профілактики лікувальних заходів, а також добору кадрів. В цій справі ветеринарний лікар і зоотехнік повинні працювати спільно, тому, що не можна роз'єднувати годівлю і дієтику, розплід і вагітність, умови утримання і профілактичні заходи.

Цілком обґрунтованим був висновок дослідників, про те, що дбати про здоровий молодняк потрібно з часу його зародження в череві матері. Для вагітних тварин необхідно створити такі умови, щоб плід одержав від матері все, що потрібно для його розвитку. Особливу увагу потрібно надавати годівлі, утриманню, догляду вагітних тварин. Крім звичних інгредієнтів кормів – білків, вуглеводів і жирів, обов'язково забезпечити мінеральну і вітамінну підгодовлю.

Науковці надавали важливого значення підготовці до родів і дотримання післяродових правил, доглядом за матками і новонародженими у перші 10-15 днів. Саме в цей період молодняк піддається різним шкідливим впливам, що іноді приводять до виникнення масових захворювань від інфекційних збудників. Дослідники напрацювали правила і рекомендації щодо годівлі молодняку у перші дні і тижні після народження до переходу на самостійне споживання кормів. Від фахівців залежав стан здоров'я молодняку так само, як і дорослих тварин [63].

З метою обліку і організації правильного використання високопродуктивних метисів, якісного поліпшення тваринництва Раднарком СРСР 8 січня 1945 р. установив особливі розділи державних племінних книг великої рогатої худоби. В особливі розділи фахівці повинні були записувати метисних тварин кровності від першої генерації і вище, які мали дані про походження, продуктивність, що відповідали вимогам, встановленим для чистопородної худоби відповідних порід. В особливі розділи держплемкниг записувалися також і метиси з втраченими в роки війни даними про походження. Кровність цих метисів повинна була визначена зоотехнічними комісіями і занесена до складених актів. Запис худоби в особливі розділи племкниг проводилися інспекторами племінспекцій при обласних земельних

колгоспними фахівцями, пропонувалися два способи дріжджування кормів – опарним і заквасним. Встановлено, що більш ефективним був заквасний спосіб. Важливо було дотримуватися порад при підготовці грубих кормів шляхом дріжджування, щоб вони не нашкодили, а давали продуктивну користь. Потрібно також було дотримуватися рекомендованого раціону. Досліди на тваринах засвідчили наступне: при згодовуванні дріжджованих кормів помічалася підвищення апетиту, їх краще поїдання; жвавішала рухливість і енергійність тварин, зокрема й робочих коней; шкіра у них рожевіла, очищалася від екзематознодерматичних уражень, покращувався волосяний покрив; у багатьох тварин спостерігалася виліковування рахіту. До тексту статті додавалася схема дріжджування грубих кормів [158].

Вище ми наводили висновок учених про те, що грубі або токові корми займали основне місце в кормовому балансі колгоспів і радгоспів. У згаданому нами урядовому директивному документі наголошувалося на необхідності заготівлі потрібної кількості грубих кормів, зокрема сіна, ярої та озимої соломи, полови, бадилля кукурудзи. Зверталася увага керівників органів влади, колгоспів, радгоспів щодо раціонального використання кормів, налагодження обліку, оприбутковування і зберігання кормів.

Урядовці зобов'язували земельні органи, колгоспи, радгоспи організувати сінозбиральну кампанію, відремонтувати сінозбиральні машини в кожному колгоспі, радгоспі, МТС, тракторній, рільничій бригаді та мобілізувати усю наявну людську робочу силу, тягло. Зверталася увага на першочергове заготівлю бобових і злакових трав, їх сушіння, скиртування сіна до початку збирання зернових культур [159].

Цілком очевидно, що урядові, земельні органи поклали на науковців завдання по розробці рекомендацій щодо зберігання, раціонального використання, в тому числі й грубих кормів. Працівник інституту тваринництва, кандидат економічних наук С. Д. Бутко зазначав, що зберігання, облік, витрачання усіх видів кормів особливо гуменних, мало важливе значення. Великий обсяг, вага гуменних кормів, розпорошеність на полях, по

Автори наукової статті Б. Г. Левицький і В. Конюхова «Дріжджування кормів» вважали, що у воєнний період дріжджування кормів повинно набути ще більшого значення, тому, що заміна концентрованих кормів грубими і соковитими висуває потребу здобрувати ці корми, поліпшувати їх смакові якості, підвищувати продуктивні цінності, особливо в збагаченні їх на високоцінні білки.

Шляхом досліджень учені довели, що в дріжджах містяться дуже цінні речовини, необхідні для життя організму – вітаміни, ферменти, гормоноподібні речовини. Нестача вітамінів у тварин, як і в людей викликає загальне розладнання організму і тяжкі захворювання. Було також встановлено, що при дріжджуванні кормів відбувається утворення продуктів життєдіяльності дріжджів та інших мікроорганізмів (переважно молочнокислих бактерій). До цих продуктів належить спирт, вуглекислота, молочна кислота. Молочнокислі бактерії, вітаміни, інші високоактивні органічні речовини, а також невелика кількість спирту, органічних кислот діють сприятливо на організм тварин.

Дріжджовані корми дослідники вводили усім групам свиней та іншим сільськогосподарським тваринам. З'ясовано, що дріжджовані корми є більш енергійними збудниками нервової фази соковидлення. Кислотність шлункового соку незначно підвищується, активізується перетравна сила соку.

При годівлі і відгодівлі молодняку тварин було встановлено, що дріжджований корм підвищує середньодобовий приріст живої ваги на 10-15 відсотків. А при ненормованій годівлі, тобто досхочу, ефективність дріжджованих кормів підвищувалася до 25 відсотків. Годівля дріжджованими кормами плідників впливала на активність статевої діяльності, збільшувалася кількість виділеної сперми. У маток стимулювалася статевая охота, у вагітних маток поліпшувалися умови ембріонального розвитку, народжувалися крупніші і жвавіші приплоди. При годівлі дріжджованими кормами молодняку, що відставав у розвитку спостерігалось швидше поправлення, вони давали високу продуктивність при відгодівлі.

В інструкціях виданих ученими для практичної реалізації рекомендацій

відділах за даними держплемрозплідників, зоотехнічного персоналу племінних радгоспів, райземвідділів і зооветдільниць. При цьому, інспектори повинні були обов'язково оглянути тварин, перевірити дані про їх продуктивність.

До особливих розділів держплемкниг записували плідників не молодше півторарічного віку та корів, які мали дані про продуктивність за повну закінчену лактацію. Для корів усіх порідних груп, що існували в Україні необхідно було мати б дані про молочну продуктивність за три лактації, середній відсоток жирності молока, живу вагу після першого, другого і третього отелень. Урядова постанова зобов'язувала фахівців тваринницької галузі, учених виявити і охопити записом усіх високопродуктивних чистопорідних і метисних тварин та організувати їх ефективне використання з метою відтворення порідного поголів'я [64].

Науковці інституту тваринництва за завдання Наркомату землеробства УРСР надавали зоотехнічну і методологічну допомогу державним племінним розплідникам, племінним радгоспам, земельним органам, всіляко сприяти у відбудові і розвитку племінного поголів'я тварин усіх видів. З огляду на ці завдання Вченою радою інституту на початку 1944 р. була запланована науково-організаційна робота щодо відбудови Лебединського, Гельм'язівського, Молочанського, Сталінського, Валківського, Градизького державних племінних розплідників великої рогатої худоби, Миргородського – свиней, Кобелякського і Маріупольського – овець. Учені, науково-технічний персонал активно включилися в проведення порідного переобліку великої рогатої худоби, свиней, овець в районах діяльності цих державних племінних розплідників. Надавали методичну допомогу у проведенні бонітування, складанні злучних планів, укомплектуванні кадрами, відновленні племінної документації, організації племінних ферм. Робота велася з метою відбудови мережі пунктів штучного запліднення тварин в Лебединському, Валківському і Кобелякському держплемрозплідниках. На базі інституту тваринництва було підготовлено 52 інструкторів і техніків по штучному заплідненню тварин для мережі державних, радгоспних розплідників, селянських господарств.

Надавалася допомога щодо організації міжрайонних пунктів по штучному заплідненню сільськогосподарських тварин. Зокрема такі пункти були організовані в районах діяльності Лебединського і Валківського державних племінних розплідників [65].

Великої уваги учені інституту тваринництва надавали проведенню досліджень з питань вирощування племінного молодняку свиней, овець з метою їх подальшого розмноження державними племінними розплідниками. Приймали активну участь у проведенні нарад, конференцій за участю фахівців тваринницької галузі з багатьох питань відновлення селекційно-племінної роботи з різними видами і породами тварин. Було налагоджено випуск листівок, плакатів, звернень з питань годівлі, утримання, раціонального використання племінних сільськогосподарських тварин, з метою пропаганди новітніх досягнень у селекційно-племінній роботі у тваринницькій галузі [66].

Чимало уваги учені інституту тваринництва надавали питанню підвищення продуктивності сільськогосподарських тварин. Це було надзвичайно важливим у визволених областях, коли фахівці тваринницької галузі намагалися спиратися на досвід довоєнних років. Однак, цей практичний досвід організації підвищення продуктивності тваринництва – великої рогатої худоби, свинарства, вівчарства ще не був узагальнений науковцями. Також не вивчалися питання економіки і планування розвитку колгоспного тваринництва в цілому та окремих його видів, не велася систематична популяризація досягнень племінних господарств в організації промислових галузей тваринництва.

Варто зазначити, що досить вагомими науковими результатами досліджень учених інституту майже не впроваджувалися у практику розвитку тваринництва. Це сталося через те, що у передвоєнні роки ці результати не знайшли висвітлення у спеціальній галузевій літературі. Навчальна література сільськогосподарських вузів, технікумів, професійних шкіл, курсової мережі з питань організації і економіки колгоспного виробництва була надзвичайно бідною, вона в жодній мірі не задовольняла вимог щодо підготовки науковців,

партійних, радянських, господарських функціонерів щодо врахування цих негативних явищ у подальшій роботі. Раднарком УРСР і ЦК КП(Б)У у постанові від 10 квітня 1945 р. «Про державний план розвитку тваринництва в колгоспах і радгоспах Української РСР на 1945 рік» зазначили, що майже в усіх областях України не виконано державних планів розвитку великої рогатої худоби, коней, овець, свиней, допущено їх масову загибель взимку 1944-1945 року. Не забезпечено здійснення заходів щодо ліквідації захворювання тварин на різні хвороби і цим самим допустили «великий відхід поголів'я», тобто масову загибель. Однією з причин такого стану тваринництва було не забезпечено виконання плану заготівлі кормів. В планах розвитку тваринництва на 1945 р. партійно-радянські органи влади наголошували щодо «підвищення продуктивності худоби та подальше зміцнення і розширення кормової бази для тваринництва» [157].

Безумовно, що дані вказівки безпосередньо стосувалися Наркомзему УРСР, земельних органів усіх рівнів і звичайно ж учених-аграріїв, які повинні були працювати над вирішенням багатьох проблем щодо відбудови і розвитку тваринництва, покращення кормової бази.

Оскільки грубі, гуменні корми були основним кормом для тварин дослідники працювали над удосконаленням їх смакових якостей. Одним із способів підготовки їх до згодовування тваринами було дріжджування кормів. Цей спосіб вперше було застосовано доктором сільськогосподарських наук Б. Г. Левицьким і широко увійшов у практику колгоспів і радгоспів, отримав позитивну оцінку працівників тваринництва.

Шляхом досліджень Б. Г. Левицький та його колеги встановили, що згодовування дріжджованих кормів тваринами сприяло підвищенню їх продуктивності при меншій витраті кормів на одиницю приросту продукції. Крім того, дріжджовані корми мали загальний оздоровлюючий вплив на організм тварин, а в ряді випадків, наприклад, при рахіті, пелагрії, статевій слабості, недорозвиненості молодняку були лікувально-профілактичним засобом.

випадку, у надоях молока від поодиноких корів. Подібні змагання влаштовувались серед працівників ферм усіх видів тваринництва, у птахівництві, в рослинництві, в обробітку посівних площ, вирощуванні високих урожаїв. Це, на думку комунопартиїних, радянських функціонерів, які й ініціювали та організували подібні змагання, мало стимулювати маси колгоспників до активної, позаурочної, безоплатної праці, для досягнення високих виробничих показників. При цьому «передовики» виробництва, які «вигравали» ці змагання, стимулювалися високими зарплатами, державними нагородами, були постійними учасниками партійних з'їздів, сесій законодавчих органів, урочистих зборів, присвячених різним ювілейним датам у Москві, Києві, столицях союзних республік. Основна маса селян-колгоспників повинна була напружено працювати в тяжких умовах зруйнованого сільського господарства, відсутності елементарних побутових умов, житла, продуктів харчування, які колгоспники примусово здавали державі, залишаючись напівголодними, а то й голодними. Сотні тисяч колгоспників влада примусово мобілізувала на відбудову промислових об'єктів, шахт, рудників, залізниць тощо.

На наш погляд, підвищення продуктивності тварин за рахунок лише грубих кормів, без годівлі концентрованими кормами, зернофуражем не могло до кінця вирішити цю проблему. З досвіду відомо, що голодні тварини поїдали все, що їм давали. В кризових ситуаціях, в яких знаходилося «соціалістичне колгоспне тваринництво», а вони були досить частими в СРСР, доходило до того, що розбирали солом'яні покрівлі будівель у колгоспах, у колгоспників, щоб нагодувати абичим тварин, які масово гинули. По це свідчать архівні сховища, в яких знаходяться матеріали про масовий падіж у колгоспах тварин усіх видів і типів.

Партійні, радянські органи влади найвищого рівня, як правило замовчували факти масової загибелі худоби, коней, овець, свиней та ін. Разом з тим, це явище набрало таких розмірів, що вони змушені були обережно заявляти про це у директивних документах, з метою стимулювання місцевих

сільськогосподарських фахівців, практичних керівників господарствами галузі. На думку науковців, все це обумовлювало необхідність глибокого систематичного вивчення досвіду селекційно-племінної роботи, питань розвитку тваринництва.

В контексті вирішення деяких питань даної проблеми науковці інституту запланували тему: «Співвідношення і ефективність галузей продуктивного тваринництва в колгоспах УРСР до війни і шляхи його відновлення у визволених районах». Колектив дослідників даної теми очолював кандидат економічних наук А. В. Соловійов. Були визначені пріоритетні напрями досліджень: а) опрацювання даних про ефективність продуктивних галузей колгоспного тваринництва і співвідношення з рослинництвом; б) узагальнення кращого досвіду організації продуктивного тваринництва – великої рогатої худоби, свинарства, вівчарства в колгоспах; в) розроблення методики встановлення співвідношення цих галузей, а також нормативних показників по них в колгоспному тваринництві; г) розроблення основних типів напрямків продуктивного тваринництва. Базою для дослідження даних питань мав стати відділ економіки і організації інституту тваринництва Наркомзему УРСР, Всесоюзний інститут тваринництва, колгоспи Української РСР.

Впродовж багатьох довоєнних років учені інституту тваринництва займалися вивченням результатів метизації плановими породами великої рогатої худоби, як одного з основних методів масового покращення племінних і продуктивних властивостей худоби в Україні. Результати багаторічних досліджень щодо ефективності цієї метизації послугували основою для уточнення районування планових порід великої рогатої худоби в УРСР у повоєнний період.

Одночасно з дослідженням питань метизації учені надавали увагу вивченню місцевих порідних груп великої рогатої худоби з метою обґрунтування напрямків і методів селекційно-племінної роботи з ними.

В умовах відбудови тваринництва у повоєнний час, неабиякої ваги набували результати досліджень щодо ефективності методів штучного

запліднення корів у виробничих умовах колгоспів і радгоспів, а також виявлення найбільш раціональних способів техніки запліднення та використання цінних бугаїв-плідників у племінній роботі з метою пришвидшеного покращення порідної худоби. Важливими були також напрацювання учених у питаннях вивчення біологічних методів виявлення спадкових ознак молочної продуктивності у великої рогатої худоби, з метою практичного використання цих методів у селекційно-племінній роботі.

Учені інституту тваринництва почали широко використовувати напрацьовані у довоєнні роки методи і способи боротьби з яловістю корів, свиней, овець поширеною у колгоспах і радгоспах УРСР. У довоєнні роки дослідники чимало уваги надавали важливому питанню щодо виявлення і вивчення племінних і продуктивних властивостей порідного поголів'я, а також кращих споріднених груп і окремих видатних тварин в районах діяльності державних племінних розплідників великої рогатої худоби, свиней і овець. Результати цих наукових пошуків учені інституту тваринництва почали широко впроваджувати у практику селекційно-племінної роботи у повоєнний час.

В 1944 р. учені науково-дослідного інституту тваринництва видрукували надзвичайно цінні матеріали за результатами досліджень щодо наукового забезпечення розвитку тваринництва впродовж 1931–1943 рр. Вони досліджували цілий ряд важливих проблем: порідне поліпшення сільськогосподарських тварин, виявлення нових порід, відтворення поголів'я тваринництва, розроблення техніки годівлі, догляду і утримання тварин, розроблення питань економіки, перспективного планування і організації тваринництва, як галузі сільського господарства.

У передмові до цього видання директор науково-дослідного інституту тваринництва Й. А. Даниленко зазначав, що враховуючи гостру потребу в науковій літературі, інститут поставив за мету видати короткий звіт про результати наукових досліджень виконаних ученими, оскільки більшість робіт ще не втратили своєї актуальності в умовах воєнного і повоєнного часу.

Результати отримані ученими внаслідок проведення наукових

нижнім і верхнім. У верхньому дні роблять багато творів, діаметром 2-3 см, а нижнє – суцільне. У стінках чану роблять два отвори: один – для паропроводу, другий – для спускання води, що утворювалася від охолодженого пару. Котел з водою закривали щільною покриткою, через яку проходив паропровід у чан. Пропарювання корму тривало 30-45 хвилин, корм охолоджувався до теплого і здобрювався вищеназваними домішками, а за їх відсутності, теплою водою.

Ще один спосіб підготовки грубих кормів, тобто соломи й полови, що його рекомендували дослідники колгоспним тваринникам – шляхом самонагрівання. У тваринницьких приміщеннях влаштовували ящики, або ями викладені цеглою, дошками й розділену на 4-5 відділень. Процес самонагрівання триває 4-5 днів, тому завантаження корму необхідно було проводити щоденно, попередньо зволожувати водою з розрахунку 7-8 відер на 100 кг січки. Коли завантажувалося останнє відділення, то в першому, корм був уже готовий до згодовування. За висновками дослідників, токові або гуменні корми займали основне місце в кормовому балансі колгоспів, радгоспів, організацій [156].

На наш погляд, цей висновок був до певної міри вірним, враховуючи те, що тварин майже зовсім не годували таким продуктивним кормом, яким був зернофураж. Цілком очевидно, що від годівлі корів солом'яною січкою, половию марно було чекати доброї віддачі молоком. В багатьох працях радянських авторів наводяться приклади виховання корів, які вирізнялися високою молочною продукцією. Переважно це були племінні корови виховані в особливих умовах племінних розплідників. В колгоспах, де стада нараховували сотні голів великої рогатої худоби, утримували кілька таких корів, влаштовували для них комфортні умови щодо догляду, особливо годівлі продуктивними кормами. Це владним органам потрібно було в контексті розгортання серед колгоспників, так званого «соціалістичного змагання», численних «патріотичних рухів» – стаханівського, передовиків внутрішньоколгоспних, міжколгоспами, районами, областями, республіками. При підведенні підсумків змагання демонстрували досягнення, в даному

кормові буряки мають у собі 10 відсотків сухих речовин, зберігалося 80 відсотків, а якщо 15-16 відсотків, то можна було зберегти 98 відсотків буряків незіпсованими. Важливою умовою зберігання коренеплодів було вчасне збирання і закладання на зиму. Температура приміщення мала становити +5+2°. У колгоспах, які вирощували велику кількість коренеплодів, їх зберігання становило проблему. Оскільки приміщень придатних до їх зберігання було обмаль, або зовсім не було, то коренеплоди зберігалися в наземних або напівназемних буртах.

І. Д. Рогоза у своїй праці, присвяченій даному питанню, рекомендував практичні способи зберігання коренеплодів у різних районах України з різним кліматом, природними умовами, ґрунтами, в яких викопували бурти. Важливо було дотримуватися технології закладання коренеплодів, температурного режиму, укривання буртів.

На думку І. Д. Рогози особливої уваги заслуговує зберігання кормових гарбузів. Кращий спосіб їх зберігання був у приміщеннях, але також рекомендувалося і в буртах, однак це вимагало певних технологій, оскільки вони були здатні до загнивання і великих втрат [155].

В ряді праць учених зазначається, що грубі корми – сіно, солома, полова становили основний раціон годівлі колгоспного тваринництва. Певним виключенням була годівля племінного поголів'я, яке намагалися годувати продуктивними кормами. Колгоспних тварин майже не годували зернофуражем, оскільки урядові кола дали вказівки колгоспам економити збіжжя колоскових. Внаслідок такого становища, учені розробляли засоби щодо покращення смакових якостей грубих кормів, соломи і полови, тому, що навіть сіна не вистачало на зимовий стійловий період. Зокрема для покращення смакових якостей соломи і полови, учені рекомендували перемішувати їх з буряками, гарбузами, силосом, бардою, мелісою, патокою, жомом тощо. Перед здобрюванням домішками солону і полуку потрібно було запарювати в спеціальних запарниках. Останні склалися з чану, паропроводу і котла з водою. Відповідно до потреб, чани могли бути різних розмірів з двома днами –

досліджень, були єдиними джерелами для характеристики господарсько-корисних показників порідних груп сільськогосподарських тварин розповсюджених в Україні. Специфічними також були методичні розробки, що їх застосовували дослідники у селекційно – племінній роботі в продовж багатьох років. Деякі напрацювання, окрім свого теоретичного, мали практичне значення у справі відновлення тваринництва країни в умовах воєнного і повоєнного часу [67].

У виданні були опубліковані результати селекційно – племінної роботи з великою рогатою худобою [68], вівцями [69], свинями [70].

Цілий ряд наукових праць було вміщено у звіті за результатами досліджень ученими, які займалися питаннями кормів, годівлі сільськогосподарських тварин. Як відомо, головною передумовою правильного кормозабезпечення і годівлі сільськогосподарських тварин було знання місцевих кормових ресурсів, їх особливостей, складу, поживної цінності. Як зазначається у вступі до окремого розділу, своє призначення учені вбачали у розробленні найбільш актуальних питань, пов'язаних з кормозабезпеченням і правильним використанням кормів тваринами. Це питання відносилось до числа вирішальних у справі успішного розвитку українського тваринництва. В результаті систематичних досліджень у кормовиробництві і годівлі тварин, ученими були напрацьовані дані, що певною мірою повно відображали склад і харчові поживності кормів у багатьох регіонах України [71].

Цілком очевидно, що особливістю досліджень щодо відгодівлі великої рогатої худоби, виконаних ученими, було те, що їх тематика складалася на основі безпосередніх контактів з виробничими організаціями, які займалися відгодівлею тварин. Ще однією особливістю цих досліджень було охоплення значної кількості відгодівельних пунктів в Україні. Зміст експериментальних досліджень в питаннях відгодівлі, що проводилися впродовж багатьох років, складали наступні питання: максимальне використання відходів сільськогосподарської промисловості для відгодівлі тварин; скорочення термінів відгодівлі; економія концентрованих кормів при відгодівлі; зниження

їх собівартості та ін. Результати наукових досліджень з питань кормозабезпечення, годівлі сільськогосподарських тварин почали використовуватися фахівцями в колгоспах і радгоспах у період відбудови тваринницької галузі республіки.

Як зазначають автори збірки наукових праць, змістом науково-дослідної роботи відділу годівлі, були питання, поставлені на порядок денний умовами воєнного часу, а також вирішенням проблем пов'язаних із завданнями щодо відбудови тваринництва і наукового забезпечення його розвитку на перспективу [72].

У подвоєнні роки в контексті розвитку соціалістичного сільського господарства в умовах планової системи господарювання, неабиякого значення набувала економіка і організація сільськогосподарського виробництва, в тому числі й у тваринницькій галузі. Тому закономірним явищем було функціонування в інституті відділу економіки і організації соціалістичного тваринництва. Варто зазначити, що у зв'язку із змінами організаційних форм і напрямів роботи інституту тваринництва, учені – економісти головну увагу зосереджували на тих проблемах, які висувалися практикою сільського господарства, плановою реструктуризацією, або за офіційними партійно-радянськими постулатами «реконструкцією соціалістичного сільського господарства».

В системі заходів державно-партійних органів одно з найважливіших місць мали посідати роботи учених, направлені на порідне покращення тваринництва, розвиток племінного поголів'я, в першу чергу, великої рогатої худоби, особливо районування планових порід. Також зусилля науковців були направлені на економічну оцінку порід великої рогатої худоби, розповсюджених в Україні. Впродовж багатьох років учені інституту тваринництва займалися дослідженнями питань пов'язаних з планами розширеного відтворення поголів'я племінних тварин і організацією кормової бази в державних племінних розплідниках. Зусиллями учених були розроблені подібні плани для тисячі колгоспів, вісімнадцяти адміністративних районів

докладали сил і знання до розроблення рекомендацій по організації зеленого конвеєру в літній період та заготівлі сіна на зимовий стійловий період утримання тварин. Як вважав працівник української філії кормів І. Д. Рогоза, для цього необхідно у планах колгоспів передбачити посіви кормів на прифермерських площах. Для цього необхідно було визначити посівну площу прифермерської ділянки для кожної ферми (великої рогатої худоби, свиней, овець, птиці та ін.), визначити кормові культури, які потрібно висіяти по весні 1945 р. Правління колгоспів, керівники ферм мали скласти заявки на потрібну кількість кормів для кожного виду тварин на літній період і на зиму. Зокрема, на зелений корм набір культур, що висівалися на прифермерських ділянках рекомендувалися наступні: жито озиме, вико-овес, овес, ячмінь, кукурудза, суданка, сорго, соя. З багаторічних трав: люцерна, конюшина, еспарцет, озимий рапс для свиней. Соковиті корми: кормові буряки, гарбузи, кавуни, кабачки.

І. Д. Рогоза детально розробив агротехніку вирощування кожної кормової культури, дав характеристику їх поживної цінності. Крім того, в таблицях автор показав агротехніку вирощування цих культур в різних природно-кліматичних зонах України, календар використання кормів різними видами тварин у літній і зимовий періоди. Цілком слушними були рекомендації автора щодо застосування методик на прифермерських площах, агротехніку одержання високих урожаїв згадуваних вище кормових культур. Це, до певної міри вирішувало питання забезпечення тваринництва продуктивними кормами [154].

За результатами досліджень ученими було з'ясовано, що соковиті корми мали великий вплив на підвищення продуктивності тварин. Зокрема доведено, що високі удої корів у стійловий період досягався завдяки тому, що в раціоні значний відсоток складали соковиті корми – буряки, морква, гарбузи. На думку І. Д. Рогози, певну проблему складало їх збереження у осінньо-зимовий період. Дослідженнями встановлено, що кормові коренеплоди містять у собі до 80-85 відсотків води, тому їх зберігання вимагало особливих технологій. Чим більше у коренеплодах сухих речовин, тим краще вони зберігаються. Якщо

зонах кормові угіддя розташовані нерівномірно. Відповідно й колгоспи були забезпечені кормовими площами також нерівномірно. Згідно рекомендацій учених в передвоєнні роки (1937-1940) було проведено поліпшення природних сіножатей та пасовищ на досить великих площах, зокрема, проведено роботи по осушенню та освоєнню боліт. Над питаннями луківництва в Україні працювали науково-дослідні інститути, станції, в тому числі одна спеціалізована луківнича, одна – по освоєнню боліт, дев'ять опорних пунктів в колгоспах та радгоспах. У довоєнні роки учені розробили і запровадили кормові та лучно-пасовищні сівозміни. Це виявилось основним методом і способом поліпшення природної кормової площі і являло собою невід'ємну частину травопільної системи землеробства.

Важливу роботу щодо узагальнення заходів та напрацювання рекомендацій для поліпшення природних кормових угідь, відновлення сінозбиральних площ занедбаних за часів окупації німецькими військами, проводив відділ кормодобування Українського науково-дослідного інституту соціалістичного землеробства. Відділ очолював кандидат сільськогосподарських наук М. В. Куксін. Співробітники відділу під його керівництвом опрацювали тему: «Поліпшення природних кормових угідь», яку започаткували у травні 1944 р. Неукомплектованість кадрами, відсутність сільськогосподарського реманенту, тяглової сили на підпорядкованих відділу луківничих науково-дослідних станціях, затримували широкомасштабні дослідження. Разом з тим, практичні рекомендації колгоспам, радгоспам викладені в науково-популярних працях, інструкціях безумовно допомагали практикам в питаннях заготівлі кормів, що сприяло раціональній годівлі колгоспного тваринництва. Зокрема була підготовлена і рекомендована управлінням тваринництва Наркомзему УРСР брошура «Збирання сіна». Працівники відділу надавали допомогу у відновленні діяльності підпорядкованих інституту дослідних станцій, складали плани їх діяльності, збирали втрачені матеріали по луківництву за минулі роки [153].

З метою забезпечення тваринництва необхідною кількістю кормів учені

Української РСР.

Велике значення в процесі відбудови тваринницької галузі, мали напрацювання учених інституту тваринництва в питаннях ефективності затрат кормів при виробництві молока і його собівартості в молочних радгоспах України. Дослідження проведені в 12 молочних радгоспах виявили як позитивні так і негативні чинники в організації виробництва молока.

У відповідності з директивними вказівками урядових і партійних органів щодо необхідності утворення міцної кормової бази в колгоспах і радгоспах, організації раціональної годівлі тварин учені досліджували теми: «Районування кормових культур в УРСР», «Методика складання кормового плану в колгоспах з урахуванням білкового балансу», «Заходи щодо максимального використання жому для виробництва молока і м'яса в УРСР» [73].

Згідно перспективного планування розвитку тваринницької галузі у повоєнні роки, важливого значення набували теоретичні і практичні напрацювання учених інституту тваринництва у справі узагальненої характеристики великих масивів сільськогосподарських тварин та їх подальшого племінного вдосконалення. Розроблені ученими методики, щодо оцінки тваринницьких ресурсів, певною мірою стали основою плану порідного районування в Україні. В основу цього районування були покладені природні та господарсько-економічні умови різних регіонів УРСР.

В контексті наукового забезпечення розвитку тваринництва у повоєнний час учені досліджували питання щодо повного забезпечення кожною областю своїх потреб в продуктах тваринництва за рахунок власних тваринницьких ресурсів. У зв'язку з цим, в основу планових наукових пошуків дослідників було покладено врахування усіх умов і особливостей економіки кожною областю УРСР у повоєнний період і на перспективу.

По мірі визволення території УРСР від німецьких окупантів, учені інституту тваринництва розгортали дослідження щодо вдосконалення напрацьованих у довоєнні роки планів та практичних заходів по створенню навколо великих міст та промислових центрів тваринницьких, овочево-

картопляних баз та правильної організації комплексного раціонального ведення сільського господарства в колгоспах [74].

Учені інституту тваринництва за наказами Наркомату землеробства республіки, координували дослідження з державними племінними розплідниками в питаннях селекційно-племінної роботи, розмноження сільськогосподарських тварин, надавали їм методичну і організаційну допомогу. Спільно з центральними і місцевими земельними органами, фахівцями племінних розплідників, ветеринарами, зоотехніками вони приймали активну участь у порідному переобліку великої рогатої худоби, свиней, овець в районах діяльності восьми держплемрозплідників. Впродовж 1944–1945 рр. науковці інституту, як уповноважені Наркомзему УРСР, неодноразово відряджалися у республіку СРСР для відбору і реевакуації тварин в Україну. Вони організували їх перегін, розподіляли по племінних розплідниках, колгоспних і радгоспних фермах, відбирали племінних тварин із гуртів, що передавалися у господарства військовими частинами [75].

З метою використання результатів науково-дослідницької роботи за ряд передвоєнних і воєнних років, а також надання допомоги тваринницьким кадрам спеціальною літературою, в 1944–1945 рр. колектив науковців інституту тваринництва підготував і передав до друку цілий ряд випусків наукових праць, авторами яких були О. Ю. Яценко, А. В. Соловійов, К. І. Вересенко, Г. В. Цапенко та ін. [76].

Крім того, науковими співробітниками інституту за угодою з державним видавництвом сільськогосподарської літератури, були підготовлені науково-популярні брошури для ветеринарних і зоотехнічних працівників обсягом 10 авторських аркушів.

Безперечно, що в тяжких умовах відбудовчого періоду, нестачі матеріально-технічних засобів, лабораторного обладнання, реактивів, робочої сили, реманенту, техніки навряд чи можна було сподіватися від учених на ефективні результати за короткий час у справі наукового забезпечення розвитку тваринництва. Разом з тим, колектив науково-дослідного інституту

сіно першого укосу в кінці бутонізації перед початком цвітіння. У випадку, якщо конюшина перезимувала погано, була дуже зріджена, в ґрунті недостатньо вологи, на насіння слід залишити конюшину з першого укосу.

Учені з української філії інституту імені Вільямса експериментальним шляхом добилися значних успіхів у вирощуванні насіння люцерни. Зокрема, при літньому посіві люцерни в 1938 р., вони зібрали в 1939 р. по 7,9 ц насіння з одного гектара. Цей досвід було впроваджено в ряді колгоспів, однак війна перервала дослідження з даного питання. У повоєнний час, спираючись на результати досліджень передвоєнних років, у своїх працях, інструкціях затверджених Наркомземом УРСР, учені пропонували колгоспам провадити літній посів насінників люцерни в паровому клину, відведеному під озимину. Поле під посів люцерни влітку було рекомендовано виорати весною, впродовж літа обробляти як чистий пар, щоб знищити бур'яни та нагромадити в ньому вологу. Оптимальний час посіву в кінці червня – липень, тому, що серпневий посів, особливо в лісостеповій зоні, давав менший урожай насіння, а вересневий часто гинув.

Важливою трав'яною культурою для корму тварин вважався еспарцет. Дослідники встановили, що врожай озимини по еспарцетному пару майже такий самий, як по чистому пару. Еспарцет, крім того, був медоносною рослиною, з одного гектара еспарцету бджоли збирають до 90 кг меду. В інструкціях затверджених Наркоматом землеробства УРСР учені докладно виклали правила посіву вищезгаданих трав, збору урожаю насіння з метою швидкого і якісного відродження та подальшого розвитку польового травосіяння, як важливої складової кормової бази тваринництва [152].

Поліпшення кормової бази також залежало від відновлення родючості природного луківництва. Варто зауважити, що природні кормові угіддя України займали до 4,8 млн га, або 13,6 відсотків до загальної земельної площі колгоспів. На кожні 100 га сіяних багаторічних та однорічних трав (укісної площі), припадало 186 га природних кормових угідь. За даними досліджень проведених у довоєнні роки було з'ясовано, що в різних природно-кліматичних

пласту люцерни була на 5 центнерів з одного гектару вищою у порівнянні з сівозміною без трав. Врожай кормових буряків при перевертанні скиби був на 130 ц вищий, а врожай озимої пшениці, що йшла четвертою культурою після трав, був на 3 ц вищим, ніж без сівозміни. У сівозміні з травами значно підвищувався збір найціннішої складової врожаю – білка. В цілому, по чотирьох культурах в сівозмінах, білка в урожаї одержували в півтора рази більше, ніж в сівозміні без трав.

Щоб прискорити відновлення травосіяння в широких масштабах на колгоспних та радгоспних площах, необхідно було подбати про організацію насінництва кормових трав. Після звільнення території України від німецьких окупантів площа багаторічних трав становила лише 15-20 відсотків довоєнного рівня. Було зруйновано також насінництво однорічних трав. Учені української філії кормів опрацювали рекомендації на основі досліджень попередніх років щодо раціонального відтворення виробництва насіння кормових трав. Це мало стати основою для перспективного відродження процесу польового травосіяння, а отже й кормової бази для тваринництва. В рекомендаціях, опублікованих дослідниками наголошувалося, що колгоспи, радгоспи мають закласти весною 1945 р. насінники багаторічних трав, з одночасним доглядом за насінниками посіву минулих років, при умові дотримання високої агротехніки вирощування насінневого матеріалу. Зокрема, для одержання високого врожаю насіння конюшини важливим був ранній весняний посів на добре обробленій, удобреній під попередні культури площі. Висівати конюшину слід було рядковими сівалками, забезпечивши загортання насіння у вологий шар ґрунту не глибше як на 2-3 сантиметри.

Важливою умовою високого врожаю насіння конюшини було внесення мінеральних добрив. Досліди останніх років проведені ученими показали вплив добрив на врожайність внесених при їх висіві змішаними з насінням конюшини. При висіві насіння конюшини з додаванням 4 кг суперфосфату, урожай сіна становив 44,9 ц, а без добрив 38,3 ц з одного гектара. Також було доведено, що на насіння слід залишати конюшину з другого укусу, збираючи

тваринництва досяг певних успіхів. Зокрема у звіті за 1945 р. зазначається, що згідно структури і штатного розкладу, затверджених для інституту Центральною штатною комісією при Раднаркомі СРСР, були організовані нові відділи і лабораторії. Структура інституту складалася з 9 відділів і 3 лабораторій. Відбулося поповнення наукового складу, запрошено на роботу 4 докторів і 4 кандидатів наук та старших наукових співробітників.

Наприкінці 1945 р. в інституті працювало 40 наукових співробітників проти 18 до війни, з них – 7 докторів, 15 кандидатів наук, решта старші і молодші наукові співробітники без наукових ступенів. Планувалася перспектива щодо зміцнення кадрового складу, було затверджено теми 2 докторських і 3 кандидатських дисертацій. Дещо збільшився склад допоміжного персоналу.

Зусиллями дирекції, Вченої ради, завдяки допомозі Наркомзему УРСР у 1945 р. була зміцнена експериментальна база «Українка», хоча вона ще не повністю відповідала завданням наукового забезпечення розвитку тваринництва. Було чимало зроблено для укомплектування племінного стада великої рогатої худоби – симентальської породи 80 голів, ангельської – 69, молодняку швіцької породи – 13 голів, сірої української – 17 голів, свиней – 39 голів (середньої білої англійської, ганноверської, мангалицької); овець – породи прекокс – 200 голів, романовської – 50, сокольської – 52 голови.

На кінець 1945 р. в господарстві експериментальної бази інституту тваринництва нараховувалося: великої рогатої худоби – 350 голів (проти 160 до війни) в тому числі 115 корів червоної степової української, сірої української, симентальської, швіцької і ангельської порід. Поголов'я свиней нараховувалось близько 350 голів, в тому числі 70 свиноматок, (проти 30 до війни), миргородської, білої степової української, беркширської, великої білої, мангалицької, середньої білої, ганноверської порід. Поголів'я овець складало 546 голів, з них породи прекокс – 240 голів, каракульських – 56, романовських – 58, сокольських – 52, грубошерстних – 140 голів [77].

У зв'язку з розширенням тематики досліджень, закладанням нових

експериментів, на базі інституту було організовано кролеферму на 200 голів, пахоферму на 250 голів і пасіку на 180 бджолосімей. В цілому загальна площа експериментальної бази інституту тваринництва була розширена до 1100 га, проти 610 га до війни.

З метою відновлення тваринництва України колектив інституту опрацьовував перспективний проблемно-тематичний план на 1945-1950 рр. з найбільш актуальних питань. Їх вирішення було направлене на прискорене відтворення поголів'я сільськогосподарських тварин, покращення їх порідних властивостей, виведення нових порід та підвищення їх продуктивності. План досліджень розглядався на засіданні Вченої ради інституту, на Колегії Наркомзему УРСР і з деякими уточненнями та редакційними поправками був затверджений Наркоматом землеробських справ УРСР.

У 1945 р. учені інституту тваринництва досліджували згідно тематичного плану 28 тем з окремих видів сільськогосподарських тварин: велика рогата худоба – 4 теми, свинарство – 4, вівчарство – 3, конярство – 1, кролівництво – 1, козівництво – 1, бджільництво – 1, з питань кормів і годівлі – 6, штучному заплідненню – 2, рибництву – 2, з економіки і організації тваринництва – 3 теми [78].

Необхідно зазначити, що зусиллями науковців інституту тваринництва було підготовлено і видано ряд випусків наукових праць за результатами досліджень у довоєнні, воєнні і перші повоєнні роки. Творче використання наукових пошуків учених, було важливим при розробленні методів і способів інтенсивного відновлення стада продуктивної і робочої худоби усіх видів, поліпшенню порідності, втілення в практику теоретичних засад в контексті перспективного планування наукового забезпечення розвитку тваринницької галузі.

Варто зауважити, що в роботі над поліпшенням породистого поголів'я тварин усіх видів, виведенням нових племінних порід важлива роль належала ученим спеціалізованих науково-дослідних інституцій, фахівцям племінних радгоспів, племінних колгоспних ферм, державних племінних розплідників.

колгоспів ефективні заходи профілактичного порядку щодо боротьби з шкідниками люцерни. В результаті дослідження цього питання було визначено кількість зимуючих стадій шкідників і динаміку руху шкідливих комах на насінниках люцерни на Горбачівській експериментальній базі. Складено план розташування люцерни ізольовано в полях сівозмін впродовж усієї ротації. Перевірено значення просторової ізоляції насінників люцерни щодо заселюваності шкідниками нових посівів люцерни при наявності старих люцерників. Спостереженнями підтвердилося, що старі люцерники були основними резервуарами багатьох шкідників, які заражали нові посіви люцерни без просторової ізоляції.

В контексті боротьби з шкідниками, науковці досліджували тему: «Вивчення хвороб люцерни, вики і еспарцету та заходи боротьби з ними» (виконавці Є. А. Фіалковська і І. Ф. Турукіна). В результаті досліджень були виявлені хвороби трав: у люцерни – світла і бура п'ятнистість, у еспарцету – іржа і завчасне в'янення, у вики – переносвора і бактеріоз. Під час досліджень була проведена фітопатологічна оцінка посівів люцерни, еспарцета і вики на різних етапах селекційного процесу. Значне зниження захворювань дали препарати АВ, сірка, церезин, зола, бордоська рідина. Застосування десорбційно-газового протравлення формаліном з абсорбентом – суперфосфатом, стимулювало схожість насіння. В подальшому, дослідники займалися виведенням сортів кормових трав несприятливих до різних захворювань [151,а].

Учені надавали важливої уваги питанню відновлення і поліпшення насінництва трав. Шляхом науково-дослідних експериментів було доведено, що польове травосіяння для створення високоякісної кормової бази в розвитку тваринництва, мало важливе агротехнічне значення. Воно було тісно пов'язане з відновленням правильних сівозмін та підвищенням продуктивності сільськогосподарства в цілому. Поліпшуючи структуру та родючість ґрунту, багаторічні трави сприяли підвищенню врожайності усіх наступних культур у сівозміні.

Науковці ще у довоєнні роки з'ясували, що врожайність ярої пшениці по

«Розробка прийомів поліпшення крутих схилів різних експозицій шляхом залужування». М. Л. Загородній і Я. Л. Яценко вивчали тему «Випробування видів і сортів лукових трав, вирощування поліпшеного насіння найважливіших лукових трав (вівсяниця, стоколос безостий, конюшина)». Першу тему почали вивчати ще в 1940 р. Досліди проводилися з наступних напрямів: посіви травосумішей на схилах, час їх висіву, способи розорювання схилів та поверхової обробки дерновини. Висівалися культури: житняк, стоколос безостий, люцерна, райграс англійський і французький, еспарцет піщаний, лядвинець. В 1944 р. найвищий урожай сіна (понад 80 ц з га за два укуси) дали ділянки засіяні еспарцетом. В цілому врожай сіяних трав з цілинних схилів був в 1-1,5 рази вищий ніж з раніше розораних.

Згідно планів, дослідження другої теми, проводилися за розділами: сортовипробування видів лукових трав; закладка питомників для поліпшеного відбору по костриці луговій, тимофіївці, стоколосу безостому, конюшині. Розробка теми почалася на Новоклинському опорному пункті. В 1944 р. відновлено роботу питомників трав закладених ще у 1941 р., було висіяно 25 сортів трав на площі 1 га. Проведено спостереження, зібрано 50 кг насіння різних лукових трав. Восени 1944 р. було закладено питомник колекційних трав (43 зразки) на території Полтавської експериментальної бази на 0,5 гектара. Результати експерименту очікувалися в наступному 1945 р.

Учені української філії інституту кормів чимало зробили в боротьбі з шкідниками кормових культур. Ще у довоєнні роки у філії було обладнано лабораторію захисту рослин. Війна перервала творчу працю науковців, яку вони продовжили з поверненням з радянського тилу. Зокрема, під керівництвом А. М. Колобової в лабораторії досліджувалася тема: «Вивчення шкідників люцерни і розробка заходів боротьби з ними». Підтемою було визначено напрям «Перевірка і впровадження в насінневих господарствах профілактичних, організаційних агротехнічних заходів щодо боротьби із шкідниками люцерни» (керівник підтеми С. Ф. Вернигор). В обґрунтуванні підтеми зазначалося: дати сільськогосподарському виробництву в умовах

Безумовно, що велике навантаження лягало на працівників останніх. Упродовж 1944–1945 рр. зусиллями учених, ветеринарів, зоотехніків, робітників ферм було відновлено роботу 20 держрозплідників великої рогатої худоби. В районах їх діяльності нараховувалося 87,1 тис. племінного поголів'я. Поза межами діяльності держплемрозплідників було відновлено 242 племінні колгоспні ферми з поголів'ям 17163 голови. Майже повністю була відновлена довоєнна мережа парувальних пунктів.

Відновлення держплемрозплідників, племінних колгоспних ферм, племінних радгоспів позитивно вплинуло на відтворення породистої продуктивної худоби, зокрема племінних плідників. У 1944–1945 рр. державні племінні розплідники виростили і продали колгоспам України 10239 племінних бугаїв. Проте племінних плідників не вистачало на зростаючу кількість корів на колгоспних фермах для системного запліднення. Із загальної кількості на колгоспних фермах 47 тис. бугаїв, порідних нараховувалося 31,6 тис. голів [78a].

Безумовно, що подібне становище щодо відтворення племінного поголів'я великої рогатої худоби, склалося внаслідок об'єктивних обставин в умовах війни. Важливим досягненням учених-тваринників у цей період, було творче використання результатів наукових досліджень у тваринництві довоєнних років. Важливим досягненням було напрацювання ними нових, ефективних методик щодо пришвидшеного відновлення племінного поголів'я великої рогатої худоби. Це певною мірою вирішувало питання поповнення й розвиток колгоспного стада, як важливої умови щодо забезпечення м'ясо-молочною продукцією населення та особового складу воюючої армії.

2. Наукові основи ведення конярства

Масове відновлення конярства в колгоспах, радгоспах, організаціях, в першу чергу, як робочої сили, відбувалося досить складно. За часів війни конярству було завдано величезних втрат у порівнянні з іншими галузями. На час визволення території країни у колгоспах налічувалося 683,1 тис. голів або 23,8 відсотків від їхньої довоєнної кількості. Це були в основному коні, що їх захопили військові підрозділи у відступаючих німецьких військ та збережені колгоспниками з тих табунів, які залишалися бездоглядними ще під час відступу радянських військ в 1941 р. Селяни, які зберегли бездоглядних коней за часів окупації владою були змушені здати їх до колгоспів безоплатно. В багатьох колгоспах залишилося після відступу німецьких військ по 5-10 коней, а в переважній більшості колгоспів, радгоспів не залишилося жодного коня. За даними начальника виробничого відділу Управління конярства Наркомзему УРСР М. О. Москальцова, до війни в колгоспах України налічувалося 2 879400 коней, на 360 колгоспних племінних фермах вирощували щороку 21 214 племінних лоша́т. Весь племінний молодняк колгоспних ферм проходив тренінг на колгоспних тренувальних пунктах. Після закінчення тренувань, молодняк надходив на остаточне випробування племінних якостей у жваості, витривалості, міцності, сили до конезаводських, колгоспних, міжрайонних і обласних іподромів. Коні, які показували добрі вище перераховані якості, надсилалися на державні іподроми України: Київський, Харківський, Одеський, або на Всесоюзний Московський державний іподром.

На державних заводських конюшнях, парувальних пунктах стояло 806 високоцінних жеребців. Дослідники працювали з метою поліпшення поголів'я шляхом метизації з порідними конематками (кобилами). Необхідно було відновити порідне поголів'я коней, але в першу чергу, як тяглову силу для сільського господарства, перевезення військових вантажів у військах, стройових коней для спеціальних військових формувань, обслуговування промислових підприємств, господарств колгоспників, різних галузей господарського комплексу.

Ряд експериментів закладених працівниками філії кормових культур були розраховані на одно-дворічний цикл, зокрема вирощування трав на укіс, давали непогані результати. Більшість експериментів закладалися на перспективу, на три – чотирічний цикл і більше років. Паралельно з вище – означеними дослідженнями науковці вели дослідження в лабораторії агротехніки і агрохімії. Зокрема І. Д. Рогоза за участі А. В. Найденка і С. І. Ліницької заклали досліди по темі: «Вивчення агротехнічних заходів щодо підвищення урожайності травосумішей багаторічних бобових і злакових трав та їх значення в сівозмінах». Дослідження ученими способів посіву травосумішей в контексті урожайності показало, що з усіх багаторічних трав, за своєю урожайністю виокремлюються люцерна із злаковими, а також конюшина з тимофіївкою. Травосуміші давали більший урожай, ніж чисті посіви люцерни і конюшини. В результаті досліджень учені з'ясували, що серед травосумішей люцерни із злаковими за своїм агротехнічним значенням і за співвідношенням компонентів, особливо виокремлювалася травосуміш люцерни і райграсу французького, який у період схожості і росту добре витримував посуху [151].

У довоєнні роки учені української філії інституту кормів, досліджували питання щодо впливу добрив на урожайність кормових культур. В 1944 р. дослідники І. Д. Рогоза, А. І. Найденко й С. І. Ліницька працювали з темою «Розробка системи добрив під основні кормові культури». Науковці отримали лише попередні дані щодо ефективності добрив, оскільки в дослідях цієї теми пройшла одна ротація сівозміни. Були враховані результати досліджень довоєнного і повоєнного часу (7 років). З'ясовано, що ефективність дії фосфорно-калійного добрива на буряки майже дорівнювалася гнойовому добриву внесеному в еквівалентній кількості. Згідно з планом дослідження ставилися експерименти щодо підвищення врожайності ячменю та травосуміші люцерни з райграсом французьким. Спостерігалася ефективність як гною, так і фосфорно-калійного добрива на підвищення врожайності вище названих кормових культур.

В лабораторії лукових пасовищ К. І. Овчинников опрацьовував тему

окупації були зруйновані приміщення, розпахані або приведені до повної непридатності селекційні насінневі розплідники з районованих і перспективних сортів люцерни, ярової вики, кормових буряків, еспарцету.

Науковці, які працювали в лабораторії селекції і насінництва досліджували тему: «Виведення високоврожайних сортів найважливіших кормових культур, розмноження і упродовження у виробництво кращих сортів». Ця тема поділена на підтеми, за напрямками досліджень над різними кормовими культурами: «Виведення високоврожайних зимостійких і сталих протигрибкових хвороб сортів люцерни» (керівники І. І. Власюк, В. М. Рабінович); «Виведення високоврожайних і стійких сортів двоукісної червоної конюшини» (керівники І. І. Власюк, В. М. Рабінович); «Виведення високопродуктивних, зимостійких, посухостійких сортів еспарцету для зайнятих парів і багаторічного використання» (керівник Я. Л. Яценко); «Виведення високоврожайних сортів ярової вики для використання на сіно, зелений корм і випас (ранніх, середніх, пізніх)» (керівник В. Ф. Мусієнко); «Виведення високопродуктивних сортів кормових буряків з легким копанням і добре зберігаючих» (керівники В. М. Рабінович, П. К. Непокупний).

Науковці української філії кормів розробляли також тему: «Насінневе виробництво кращих сортів найголовніших кормових культур» (керівники В. М. Рабінович, В. А. Тимченко). Тема досліджувалася за участі наукових співробітників, технічного персоналу, секцій, лабораторій селекції, захисту рослин, агротехніки, експериментальних баз. Ця важлива тема була поділена на підтеми: «Виробництво елітного насіння люцерни, еспарцету, ярової вики, кормових буряків»; «Покращення і розмноження насіння однорічних і багаторічних злакових трав і баштанних культур»; «Науково-виробнича допомога земорганам, колгоспам, радгоспам щодо відновлення травосіяння насінневих трав, а також інших кормових культур». Дослідження проводилися в стаціонарі в м. Полтаві, на Полтавській і Горбанівській експериментальних базах, в насінневих радгоспах Полтавської області «Вирішальний», «Сенча» і «Насінневий».

З метою відновлення і розвитку конєпоголів'я Раднарком СРСР і ЦК ВКП(б) 12 травня 1943 р. видали постанову «Про заходи про збільшення поголів'я коней, покращення догляду та їх утримання». Українські партійні і радянські органи дублювали відповідні постанови московських властей, які до деякої міри сприяли тому, що колгоспи домоглися певних успіхів у даній справі. Конєпоголів'я збільшилося в республіці на кінець 1944 р. на 26,2 відсотки, відновлено 191 конєферму – 4,1 відсоток від довоєнних 4 652 конєферм, відбудовано усі 16 державних заводських стаєнь, на які було завезено 302 племінних жеребців. У Станіславській, Волинській, Дрогобицькій Миколаївській областях організовувалися нові державні заводські стайні та Прилуцький державний розплідник рисистих коней, відновлено роботу ряду державних розплідників. З метою випробування рисистих, стройових коней у Харківській, Одеській, Львівській областях і в м. Києві відбудовували державні іподроми.

Спираючись на результати наукових досліджень довоєнних і перших повоєнних років учені надавали поради і рекомендації працівникам племінних структур щодо збереження племінного поголів'я, жеребців, конєматок, молодняку, їх годівлі повноцінними кормами, утримання, догляду, особливо жеребних кобил. Важливо було домогтися благополучного вижереблення, підготовки до нового спарювання конєматок, з'ясувати причини їх холостіння, хвороб, стежити а правильним використанням племінних та поліпшених жеребців. Для прискороного відтворення масового конєярства важливо було організувати догляд і вирощування молодняку отриманого від племінного поголів'я. Для штучного осіменіння конєматок розроблялись спеціальні методики, інструкції, велася підготовка фахівців [79].

У вкрай важких умовах відновлення племінного поголів'я у відбудовчий період, учені Українського наукового інституту тваринництва та Української науково-дослідної станції тваринництва шляхом обстеження ДПР, заводських стаєн з'ясовували причини незадовільної забезпеченості останніх племінним поголів'ям. Часто племінні жеребці, конєматки, племінний молодняк

використовувалися як тягова сила, спостерігалася нестача якісних кормів, незадовільне утримання племінного поголів'я, особливо хворих тварин, невчасне, запізніле лікування, що приводило до загибелі елітного, племінного поголів'я. Подібне становище негативно впливало на плідність, розмноження, масове відродження конярства. Внаслідок цього часто зусилля дослідників втрачали свій сенс, зводилися до нульових результатів. Учені не могли внаслідок обмежених можливостей, нестачі коштів, обладнання, приміщень вирішити питання щодо забезпечення кормами навіть племінне поголів'я, над якими ставили експерименти. Організація кормової бази для конярства, як в цілому для тварин усіх видів, належала до довгострокових. Необхідно було відновити кормові сівозміни з вирощуванням кормових культур, багаторічних кормових трав, провести дослідження з питань утворення кормових корисних, поживних сумішей тощо [80].

Варто зауважити, що у відбудовчий період активну роботу щодо відновлення і розмноження племінного конярства розгорнула Українська науково-дослідна станція конярства. Вона була організована ще у березні 1930 р. при Харківському іподромі Всесоюзним науково-дослідним інститутом конярства. В 1937 р. станція була переведена на територію племінного господарства Полтавської державної конюшні (с. Абазівка). Згодом станція була перетворена на філію Всесоюзного інституту конярства в Україні. Через свої відділи, лабораторії та опорні пункти, яких було сім у різних областях України, працівники станції розгорнули дослідну роботу по обслуговуванню колгоспного конярства. В районах діяльності Кіровоградського держплемрозплідника верхових коней проводилися дослідження щодо вдосконалення їх породних якостей. За результатами обстеження конярства Полтавської і Харківської областей було організовано Красноградський держплемрозплідник верхових коней, розроблено план племінної роботи. Проведено бонітування племінних коней Пирятинського держплемрозплідника рисистих коней, складено селекційний план для ДПР. Учені чимало зробили щодо дослідження питань нормування та раціональної годівлі коней,

містилося ще чимало рекомендацій і порад колгоспним фахівцям щодо догляду, утримання тварин, які сприяли підвищенню їх продуктивності [149].

В процесі дослідження питань щодо раціональної годівлі тварин учені інституту тваринництва з'ясували ступінь оптимальної поживності різноманітних кормів. Зокрема Є. М. Івіцька і К. І. Вересенко в результаті досліджень визначили ефективність поєднання концентрованих та соковитих кормів, що сприятливо впливало на розвиток великої рогатої худоби. Було також з'ясовано необхідну кількість споживання вівцями кукурудзяного силосу, заготовленого у період молочної стиглості зерна. За даними Є. М. Івіцької та К. І. Вересенко показники споживання досягли 2,58 кг на одну голову. Під керівництвом Т. М. Скиби досліджувалася важлива тема «Оптимальна кількість соковитих та грубих кормів у раціоні свиней за напівсальної відгодівлі». Було встановлено, що оптимальною поживною цінністю є кормовий раціон, що складався з 37-47 відсотків концентрованих кормів від усієї їх кількості. В процесі досліджень з'ясовано важливість використання соковитих кормів: кормових буряків, кавунів, гарбузів, кабачків, картоплі. Найкращим силосом для свиней, була суміш амаранту з сорго, або кукурудзи з соєю. В процесі досліджень учені з'ясували максимальні потреби свиней у мінеральних кормах, що сприяли підвищенню їх продуктивності.

Працівники лабораторії біохімії УНДІ тваринництва І. М. Захарченко і Є. С. Каленін з'ясували поживність зелених, соковитих кормів у літній, а особливо засилосованих у зимовий стійловий період утримання тварин. Встановлено, що джерелом каротину для сільськогосподарських тварин, насичення вітамінами була червона морква, високоякісне сіно люцерни та вико-вівса, зелені кормові трави, кормовий гарбуз [150].

Варто наголосити, що великий внесок у забезпечення тваринництва поживними кормами у відбудований період, зробили учені Української філії Всесоюзного науково-дослідного інституту кормів імені В. Р. Вільямса (м. Полтава). Працівниками інституту поступово були налагоджені селекційні дослідження з кормами в умовах повної руйнації матеріальної бази. За часів

умов тварина поступово загартовує свій організм.

Автор статті, на основі досліджень стверджував, що пасовищне утримання худоби має велике значення у боротьбі з інфекційними хворобами тварин – бруцельозом, туберкульозом та ін. Учені напрацювали рекомендації щодо утримання хворої худоби в ізоляції з метою убезпечення здорової від захворювань, поширення заразних хвороб на інші райони. В Україні було створено 113 ізоляційних пунктів на пасовищах, оскільки вогнища хвороб, що піддавалися локалізації в населених пунктах та в прилеглих до них територій, створювали проблеми для населення.

Важливими були практичні поради і рекомендації щодо раціонального використання пасовищ. Продуктивність пасовищ залежала від техніки і системи випасання тварин. Більшість колгоспів практикували нераціональну, невідгдану з точки зору використання продуктивності пасовища систему суцільного випасання. При цій системі стадо тварин вільно рухається по пасовищу, що приводило до його витоуптування, непридатності через певний час. Учені рекомендували колгоспам і радгоспам запровадити більш рентабельну загінну систему випасання тварин. Ця система полягала в тому, що площа пасовища розподілялася на кілька (5-12) ділянок – загонів. Ці ділянки використовувалися по черзі в міру згодовування на ній трави. Розмір ділянок залежав від кількості тварин. Приміром, на 100 корів площа могла дорівнювати 10-20 га, однак це питання довільно регулювалося фахівцями – тваринниками.

Ще один раціональний варіант, що його рекомендували учені – на визначеній ділянці спочатку випасати худобу, а потім овець. Корисними, практичними рекомендаціями поділився автор публікації щодо облаштування спеціальних таборів, загонів, навісів тощо. Необхідно було дотримуватися порядку щодо перегону тварин на пасовища, обладнання водопоїв, будівництва колодязів, утримання і догляду за тваринами. Важливо, щоб на пасовища разом із здоровими, не потрапили хворі тварини на інфекційні хвороби. Для цього ще до вигону на пасовище потрібно провести ветеринарно-клінічний огляд, або при потребі, діагностичні дослідження худоби. В публікації П. М. Жованика

вирощування метисного молодняка в умова племінних конетоварних ферм.

Згідно урядових розпоряджень Українська науково-дослідна станція конярства з евакуації повернулися на нове місце базування в м. Одесі. Працівники станції розгорнули роботу щодо налагодження наукових досліджень у галузі конярства. Були відновленні відділи розведення, годівлі і фізіології коней, утворено хімічну й фізіологічну лабораторії. З метою встановлення й закріплення зв'язків наукової установи з виробництвом, станція організовувала опорні пункти при державних племінних розплідниках.

За завданням Наркомзему УРСР працівники науково-дослідної станції конярства розгорнули роботу по виявленню в країні племінного поголів'я коней та їх розміщення, відновлення племінного конярства, налагодження селекційно-племінної роботи. З метою пришвидшення темпів відродження кінського поголів'я, науковці працювали над удосконаленням методів парування і штучного осіменіння племінного поголів'я [81].

На виконання урядових директив, постанов колгоспи і радгоспи почали відроджувати конярство в першу чергу, як тяглову силу. На кінець 1944 р. було досягнуто певних успіхів у поповненні конеферм. Однак, повноцінною робочою силою цих коней навряд чи можна було назвати. Переважна частина кінського поголів'я хворіла інфекційними та інвазійними хворобами, коні були фізично виснажені через недогляд, утримання, відсутність нормальних приміщень. Особливо незадовільною була годівля, не кажучи про відсутність концентрованих кормів, нестачу сіна, коней годували переважно соломою, половою, яких часто також не вистачало. Спостерігалася масова загибель конепоголів'я. За підрахунками відомого дослідника О. Г. Перехреста, у зимовий період 1944–1945 рр. загинуло 15 відсотків колгоспних коней. В окремих областях втрати конепоголів'я становили від 15 до 30 відсотків.

У контексті відновлення і розвитку конепоголів'я важливим постало питання щодо налагодження процесу парування та запліднення конематок. В мережі парувальних пунктів в 1945 р. нараховувалася 13 130 жеребців, яких на всі колгоспи було недостатньо. Не вистачало також пунктів штучного

осіменіння конематок, їх нараховувалося 130, або 32 відсотки від довоєнних. Незадовільною була справа з одержанням та вирощуванням приплоду конепоголів'я в колгоспах і радгоспах. У переважній більшості колгоспів спостерігалося незадовільне утримання конематок, що негативно впливало на одержання й вирощування від кожної конематки приплоду лоша́т. Як правило, маточне поголів'я було закріплене в колгоспах за бригадами, фактично практикувалося знеособлення, ніхто, нізащо персонально не відповідав. Догляд, чищення конематок, додержання чистоти в приміщеннях взагалі не виконувалося або виконувалося вкрай погано. Жеребні конематки використовувалися на роботах нарівні з робочими кіньми. Складна ситуація склалася також із жеребцями – плідниками, надмірне використання на роботах, незадовільна годівля, утримання, догляд негативно впливали на їх плідність, що відбивалося на заплідненні конематок [82].

Урядові органи влади намагалися вплинути на господарників тваринницької галузі щодо відновлення конепоголів'я, кількісного збільшення тварин в колгоспах і радгоспах. Від примноження тяглової сили значною мірою залежала відбудова сільськогосподарського виробництва. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У 25 лютого 1945 р. видали постанову «Про заходи по збереженню поголів'я коней у колгоспах і радгоспах УРСР та підготовку їх до весняних польових робіт». Радянські та партійні органи в директивному, наказному порядку висували завдання щодо виконання невідкладних заходів перерахованих в урядовому документі. Зверталася увага на необхідність організації правильної годівлі, забезпечення бережливого ставлення до конематок, молодняку, звільнення від роботи виснажених, хворих тварин, створення умов для їх реабілітації, покращення догляду і утримання коней. Високі вимоги висувалися до учених щодо покращення племінної роботи [83].

При цьому не бралися до уваги об'єктивні обставини, зруйновані стайні, відсутність кормів, холодні непристосовані приміщення, нестача працівників, що погіршувало догляд, утримання тих коней, що вже надходили до колгоспів. Особливо дошкульними і вразливими було інфекційні, інвазійні хвороби,

продуктивності». Завдання полягало в тому, щоб дослідницьким шляхом виявити такі кормові культури, які б задовольняли наступні вимоги: а) щоб вони давали високий урожай зеленої маси; б) мали відповідні терміни вегетації; в) були доступними в агрономічному відношенні; г) не створювали великих труднощів у забезпеченні посівним матеріалом; д) добре згодувалися тваринами. Було важливо також: а) вивчити хімічний склад і поживність кормових культур в різні терміни вегетації; б) провести спостереження за поїданням кормів сільськогосподарськими тваринами.

Відповідальними за виконання цієї теми були начальник управління тваринництва Наркомату землеробства УРСР І. Т. Смалько і професор Савченко. Місцем для проведення досліджень з даного питання мала стати експериментальна база інституту тваринництва та колгоспи Харківського району [148].

Питаннями літнього утримання худоби займалися працівники Українського інституту експериментальної ветеринарії. Кандидат ветеринарних наук П. М. Жованик оприлюднив спеціальну статтю, присвячену пасовищному утриманню худоби, що була результатом досліджень проведених ще у довоєнні роки. Публікація виявилася актуальною для фахівців у відбудовний період, коли для худоби було недостатньо продуктивних кормів у зимовий, стійловий період. Дослідник фактично деталізував процес літнього утримання худоби, що його досліджували вище згадувані науковці.

Варто зазначити, що П. М. Жованик досліджував дане питання із зоотехнічно-ветеринарної точки зору, як оздоровчий процес, що позитивно впливав на стан здоров'я худоби. Автор цілком резонно зауважив, що пасовищне утримання худоби мало велике гігієнічне значення. На пасовищі тварина дихає свіжим, чистим повітрям, вільно рухається, споживає досхочу зелений корм з достатньою кількістю вітамінів, білкових, мінеральних речовин. Під впливом сонячного проміння в організмі тварин збільшуються окисні процеси, підвищується обмін речовин, поліпшуються імунобіологічні процеси, стимулюється загоювання ран тощо. Під впливом мінливих метеорологічних

надавали заготівлі соковитих кормів – коренеплодів, баштанних, овочевих культур.

Порівнюючи темпи відновлення громадського поголів'я тварин і розвиток кормової бази в колгоспах, автор дійшов висновку, що поголів'я тварин на кінець 1944 р., у порівнянні з кількістю поголів'я на кінець 1940 р. становило приблизно 27 відсотків, а площа посівів кормових культур за той же період – 25 відсотків.

Цілком підтвердилася думка А. В. Соловйова в тому, що в 1945 р. ситуація з кормовим забезпеченням колгоспного тваринництва не покращиться. Роль незернових кормів, зокрема сіна, соломи, полови значно збільшувалася. Невідкладним завданням, поставленим урядом УРСР перед колгоспами була максимальна економія зернопродуктів за рахунок годівлі тварин, заміна його високоякісними грубими та соковитими кормами. Чи могли бути високоякісними грубі корми – сіно, солома та полова, це ще питання. Згідно державного плану розвитку тваринництва на 1945 р., необхідно було заготувати грубих кормів для тварин колгоспів України 10,5 млн. т. Сіно в загальному балансі грубих кормів мало складати близько 3,5 млн т., що дорівнювалося приблизно одній третині загальної кількості потрібного грубого корму. Для заготівлі такої кількості сіна колгоспи мали повністю використати природні сіножаті, вжити заходів щодо їх поліпшення, своєчасно скосити трави, висушити їх до потрібних кондицій на сіно.

А. В. Соловйов зауважував, що урядові структури з метою швидкого відродження колгоспного тваринництва мали надавати уваги заготівлі соковитих кормів, їх значення в годівлі тварин все більше зростатиме. Вони були досить високоврожайними, і в той же час, добре перетравними, дієтичними кормами, їх охоче поїдали усі види тварин, вони сприяли підвищенню продуктивності [147].

З метою вивчення питання щодо раціональної годівлі тварин науковці інституту тваринництва досліджували важливу тему: «Організаційно-господарські заходи щодо літнього утримання худоби з метою підвищення

відсутність лікувальних засобів, ветеринарів, зоотехніків. Спостерігалася масова загибель кінського поголів'я, як і інших видів тварин.

Урядові органи вдавалися до адміністративно-каральних заходів, намагаючись зрушити питання щодо збереження і розвитку конярства. Зокрема за невчасне або ухилення від парування, штучного запліднення кобил, придатних до розплоду, голови колгоспів, директори радгоспів, керівники підприємств, установ, що мали коней підлягали штрафу в сумі 100 карбованців за кожну неспаровану кобилу. Непридатність кобил до парування могла встановити лише спеціальна комісія за участі ветеринарного лікаря та зоотехніка райземвідділу або радгоспу.

Згідно урядових рішень усі коні в колгоспах і радгоспах повинні були закріплені за колгоспниками і робітниками радгоспів, які мали нести повну відповідальність за стан коней, особливо порідного поголів'я. До осіб, винних у каліцтві або загибелі коней, правління колгоспів мали право стягувати з доглядачів трикратну вартість коня. Ветеринарним і зоотехнічним працівникам надавалося право проводити огляди кінського поголів'я і звільняти від роботи хворих і поганої вгодваності на термін до відновлення працездатності коней. Партійні і радянські органи вимагали від керівників колгоспів, радгоспів покінчити з шкідливим для держави безтурботним ставленням до конярства, вжити невідкладних заходів до припинення падежу, забезпечити коней кормами, ліквідувати знеосібку у догляді і використанні коней на роботах, підвищити відтворення кінського поголів'я, щоб кожний колгосп мав достатню кількість живого тягла для своєчасного проведення сільськогосподарських робіт [84].

У контексті завдань щодо відтворення кінного поголів'я, покращення порідних властивостей племінного гурту коней в інституті тваринництва відновлював діяльність відділ конярства. Перед ученими були поставлені наступні завдання: методичне керівництво селекційно-племінною роботою в галузі конярства в державних племінних розплідниках і державних конюшнях з окремих типів коней (рисаки, важковози, верхові); вивчення і упровадження у

виробництво методів селекції і розведення коней з метою їх якісного покращення і пришвидшеного відтворення; вивчення питань метизації коней з метою визначення напряму селекційно-племінної роботи з метисними тваринами, покращення і порівняльної оцінки порід та обґрунтування їх районування; розроблення і запровадження у виробництво методів і техніки годівлі, утримання і догляду за кіньми; вивчення і запровадження методів використання коней для роботи; розроблення за завданням партійних і радянських організацій окремих питань в галузі конярства [85].

Завдяки зусиллям учених вже в 1945 р. було відновлено 20 державних конюшень, на яких було зосереджено 605 голів племінних коней, що становило 75,6 відсотків від довоєнного рівня, 5 держплемрозплідників з 2300 племінними конематками і жеребцями (37% відсотків від довоєнного рівня), 224 племінні конеферми з 3442 конематками і жеребцями (90 відсотків від довоєнної кількості). Військові частини передали та урядовці завезли із східних республік понад 2 тис. племінних і поліпшених конематок. З цим племінним конепоголів'ям дослідники поступово розгортали селекційно-племінну роботу.

Варто зауважити, що стан племінного поголів'я коней, яке стояло в конюшнях дослідних експериментальних баз інститутів, науково-дослідних станцій, в держплемрозплідниках був більш-менш задовільний. В умовах нестачі кормів, учені, обслуговуючий персонал намагалися до певної міри забезпечити конепоголів'я покращеними кормами, як цього вимагали інструкції про використання жеребців-плідників, конематок для виведення покращених порід, масового розмноження для колгоспів і радгоспів. Працівники племінних конюшень також прагнули в умовах величезної руйнації забезпечити племінних коней теплими приміщеннями та належним доглядом.

Варто зазначити, що вимоги висунуті державними органами влади до голів колгоспів, директорів радгоспів, працівників конеферм, конюшень усіх рівнів з об'єктивних, а часто й суб'єктивних причин виконувалися вкрай незадовільно. Вище ми перерахували чинники, що не сприяли позитивним зрушенням у даній галузі. Необхідно сказати й про те, що урядові функціонери

раціональної, продуктивної годівлі тваринництва було остаточно вирішено. Постійно збільшувалися площі під сіяними багаторічними травами, коренеплодами, овочами, баштаними культурами, а також культурами на силос, на зелений корм. Проте, за свідченням працівника інституту тваринництва, кандидата економічних наук А. В. Соловйова, ситуація з кормо-забезпеченням тварин не була такою пафосною. Абсолютна кількість кормів на стійловий період у колгоспах була недостатньою, вони забезпечували лише потреби у підтримуючому кормі. В цілому, колгоспне тваринництво споживало в основному грубі корми, в кращому випадку сіно, а переважно солому і полу, іноді соковиті корми, в основному це було племінне поголів'я.

А. В. Соловйов досить реалістично оцінював становище з кормо-забезпеченням колгоспного тваринництва у роки війни, зокрема й на визволеній території України. Він зазначав, що внаслідок економії зерно-продуктів за розпорядженням партійно-радянських органів, основним кормом були грубі корми, яких часто також не вистачало. Заготівля сіна в колгоспах України не перевищувала 25 відсотків до всієї необхідної кількості грубих кормів і 20 відсотків загального обсягу кормів потрібних для годівлі колгоспного тваринництва.

На думку А. В. Соловйова, подібне становище склалося внаслідок того, що колгоспи недостатньо використовували для заготівлі сіна природні сіножаті, дикоростучі трави на неосвоєних польових та інших площах. Якість зібраного сіна була низькою внаслідок запізнення із збиранням трав на природних сіножатях, що призводило до великих втрат поживних речовин у сіні та до зниження його кормової цінності. В колгоспах багатьох районів сіно залишалося незібраним і незаскиртованим. Не кращим було становище також із силосом. План силосування виконано колгоспами України в 1943–1944 рр. на 50 відсотків, а в цілому ряді районів і колгоспів цей план було виконано лише на 10 відсотків. Важливий корм для силосування – гичка цукрових буряків не була засилосована, згодована восени тваринам. Великою хибкою в роботі щодо створення кормової бази було також те, що в колгоспах дуже мало уваги

Розділ III. Напрацювання вчених з питань кормового забезпечення

тваринництва

Важливою складовою успішного відновлення і розвитку тваринництва, підвищення його продуктивності, була наявність міцної кормової бази. Зазвичай, нестача кормів у колгоспах, радгоспах, навіть на племінних фермах була головною причиною низької продуктивності тварин усіх видів. Негативно впливала на підвищення продуктивності відсутність у кормах білків, вітамінів, мінеральних речовин, що містяться у зернофуражі, коренеплодах, бобових, концентратах та інших кормах.

Питання забезпечення кормами тваринництва піднімалося на засіданні Колегії Наркомата земельних справ УРСР, що мало місце 29-30 серпня 1944 р. В засіданні окрім членів Колегії, брали участь директори науково-дослідних інститутів, станцій, аграрних освітніх закладів. Загалом на зібранні йшлося про відновлення діяльності науково-дослідних інститутів усіх рівнів, що входили до складу Наркомзему УРСР. Під час обговорення питання про діяльність Українського інституту тваринництва, мова зайшла щодо необхідності вивчення ученими питання про кормову базу, напрацювання рекомендацій для колгоспних, радгоспних фахівців з метою практичного вирішення даного питання. Заступник начальника Управління тваринництва Наркомзему УРСР Є. Г. Шматок цілком обґрунтовано зауважив, що кормова база тваринництва є одним з найважливіших питань, від якого залежить відновлення і розвиток тваринницької галузі. Він акцентував увагу присутніх щодо необхідності відновлення насінництва трав, особливо люцерни, приведення в порядок пасовищ, заготівлі сіна, відновлення вирощування коренеплодів, як важливого корму майже для усіх видів тваринництва. Перед ученими поставлено завдання щодо заготівлі насіння кормових буряків, баштанних, гарбузових культур інших рослин для корму тварин у колгоспах і радгоспах [146].

Варто зазначити, що у працях радянських авторів, особливо науково-популярних, пропагандистського характеру, присвячених розвитку тваринництва стверджувалося, що вже у передвоєнні роки питання

продовжували довоєнну практику гігантоманії, коли в тваринницькій галузі ставалися вимоги щодо кількісного зростання поголів'я усіх видів тварин. Цілком очевидно, що в умовах війни, масових збитків завданих сільському господарству, в тому числі й тваринництву, руйнації приміщень, відсутності достатньої кількості кормів не відбулося помітних зрушень у кількісному прирощуванні кінського поголів'я. Спостерігалися подальші втрати коней в колгоспах. Станом на 1 червня 1945 р. в колгоспних господарствах нараховувалося 763,8 тис. голів, а це було на 66,2 тис. голів менше, ніж на початку року.

На кінець 1945 р. поголів'я коней у колгоспах збільшилося до 907,5 тис. голів. Поповнення здійснювалося за рахунок завезених із східних регіонів СРСР, переданих Червоною армією трофейних, вивезених окупантами до Німеччини й Румунії, а також в рахунок репарацій [86].

Урядові структури надаючи важливого значення відновленню й розвитку конепоголів'я, директивними вказівками намагалися вплинути на республіканські, місцеві органи влади з метою зрушити з місця дане питання, оскільки конярство знаходилося у кризовому стані. В урядовій постанові від 15 вересня 1945 р. «Про хід виконання державного плану розвитку тваринництва та підготовку до зимівлі худоби в колгоспах і радгоспах УРСР» прямо вказувалося, що Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У відзначають особливо поганий стан конярства. Виконкоми обласних і районних Рад, обкоми, райкоми КП(б)У і земельні органи більшості областей не виправляють стану з конярством, внаслідок чого має місце велика загибель коней у колгоспах. Заходи, що їх вживають на місцях, зовсім недостатні для забезпечення виконання державного плану розвитку конярства.

З метою виправлення катастрофічного становища в конярстві уряд і компартія зобов'язували вище названі партійні і радянські органи влади провести до 1 листопада 1945 р. державну перевірку стану конярства по колгоспах, шляхом поголового огляду коней комісіями за участі представників місцевої влади та компартійних комітетів. Були передбачені

заходи щодо догляду за кіньми, збереження молодняка, закріплення коней за конюхами, їздовими. На осінньо-зимовий період потрібно було розробити правила внутрішнього розпорядку, встановити контроль за їх виконанням, нагляд за використанням коней, їх годівлю і догляд. Відповідним службам наказувалося провести перевірку конематок на жеребність та забезпечити видачу охоронних свідоцтв на всіх жеребних кобил [87].

Однією з важливих причин повільного відтворення кінського поголів'я в колгоспах, радгоспах, як з'ясували учені, було неналежне утримання, догляд за племінним, а особливо за колгоспним конепоголів'ям, невчасне лікування, особливо маточного поголів'я. Відомий учений, доктор біологічних наук із Всесоюзного науково-дослідного інститут експериментальної ветеринарії П. П. Волосков вважав, що для швидкого відновлення конярства, в першу чергу, потрібна планомірна організація парувальної кампанії, охорона жеребності конематок і збереження народжуваного молодняка. Він вважав також, що позитивні результати парувальної кампанії залежить насамперед від маточного складу, його здатності до розплоду. Здатність кобил до розплоду визначається функціональним станом статевої системи, що залежить від віку, породи, попередньої племінної діяльності, підготовки до парування і вижереблення, станом конематки у підсисний період.

За роки війни маточний склад не тільки скоротився, але й змінив свій віковий склад. На середину 1945 р., за результатами обстежень з'ясувалося, що маточне ядро складалося з коней двох вікових груп: кобил старіше 12 років і кобил, які вперше йшли у парування. Учені дійшли висновку, що в конематок першої групи патологія статевого апарату приводила до стерилітету, і як наслідок, до холостіння. Результатом такого стану була неправильна експлуатація, що викликала аборти (викидні), ускладнення при родах, а головне відсутність вчасних ветеринарно-лікувальних заходів. Безумовно, що на холостіння конематок впливала погана годівля, утримання, догляд та інші чинники. На кінних заводах, племінних стайнях де проводилися обстеження, 70 відсотків конематок перед паруванням потребували серйозного лікування,

водного поля. Учені розраховували кількість кормів для раціональної годівлі риби в залежності від її кількості, зокрема й малька, якого запускали у ставки. Корисні рекомендації були надані щодо будівництва, догляду за ставками від чого залежала їх продуктивність в різних природно-кліматичних зонах України [145].

Науковці доклали чимало знань, зусиль щодо відновлення і розвитку дрібного тваринництва. В умовах зруйнованого сільського господарства, в тому числі й тваринництва, учені використовували результати племінної селекційної роботи напрацьовані у довоєнні роки.

ученими методи і засоби розведення племінного поголів'я риб, в першу чергу коропа, налагодити раціональну годівлю, догляд, утримання. Учені рекомендували до зарибнених коропом ставків додатково підсаджувати лина, застосовувати мішане розведення мальків, регулювати водопостачання.

У статті містилися поради і рекомендації щодо технології будівництва ставків, гідроспоруд, систематичного контролю за рівнем води у водоймах догляду за водозливними канавами, водоспусками, водозливами тощо. Важливо було дотримуватися рекомендацій щодо годівлі риби відповідними кормами з метою отримання достатньої кількості рибної продукції в живій вазі [144].

Науковці Українського науково-дослідного інститут рибного господарства, що почав відроджуватися зосередили увагу на питаннях щодо біологічного обґрунтування ущільнених посадок малька коропа у вирощувальних та нагульних ставках за різних природних умов та рівнем інтенсифікації ставків. Це на думку дослідників, мало неабияке значення, оскільки при збільшенні щільності посадки малька коропа, загальний вихід рибної продукції зростає, а вага окремого коропа при цьому зменшувалася. Необхідно було розробити оптимальні норми щільності посадки малька коропа у вирощувальних ставках, що забезпечували б більший вихід цьоголітка коропа з стандартною вагою в 30-40 грамів.

Працівник інституту М. К. Таран ознайомив зацікавлених фахівців рибоводної справи з напрацьованими методами і способами щодо збільшення кількісного виходу цьоголітка коропа, спираючись на результати досліджень минулих років. Зокрема, підготовкою ставків до зарибнення мальком коропа, їх годівлею і підгодівлею, складом кормів, доглядом за ставками. Учені експериментально довели, що так званий «екстенсивний» спосіб вирощування малька коропа виявився малоефективним. Для колгоспних рибно-ставкових господарств було рекомендовано ряд ефективних заходів напрацьованих і апробованих науковцями в експериментальних ставках. Дослідники добилися збільшення кількісного виходу цьоголітка коропа з стандартною вагою 30-40 грам до 50 тис. штук та з вагою 90-120 грамів до 10-15 тис. штук на 1 гектар

оскільки, що вони виявилися непридатними до розплоду і в більшості не приходили в охоту до спарування.

У колгоспних конефермах, за свідченням П. П. Волоскова, ситуація також була надзвичайно складною. Ветеринарні працівники не надавали належної уваги підготовці кобил до парування, холості матки не перевірялися на жеребність ветлікарями, допускалися до парування холостими, не здатними до розплоду. В більшості випадків ветпрацівники були недостатньо знайомі як з методами гінекологічного дослідження, так і діагностики захворювання статевого апарату. Крім того, ветеринарні практики мали невеликий набір засобів для лікування, примітивні лікувальні прийоми, а неправильне лікування приводило до ускладнення процесів знецінення тварин в племінному відношенні. Боротьба з захворюванням статевого апарату конематок залежала від наступних умов: знання гінекології кобил ветеринарним лікарем; ефективних методів лікування і профілактики захворювань; належних умов годівлі, утримання на періоди до і після парування конематок.

Учені напрацювали рекомендації, розробили методики щодо складання парувальних планів, виявлення маточного поголів'я, складу плідників, племінного добору, техніки і часу парування. Важливим було знання ветлікарями методів застосування стимуляторів щодо виявлення у кобил охоти до спарування у випадках поганої годівлі, утримання, експлуатації на польових роботах, перевезенні вантажів. Застосування стимуляторів варто було розглядати як тимчасовий засіб. При створенні належних умов, що цілком відповідали б вимогам зоогієни відтворення поголів'я коней, зникла необхідність у масовому застосуванні стимуляторів охоти, хоча в ряді випадків при відповідних обставинах, їх застосування було можливе. Учені дійшли важливого висновку, що парування конематок без фізіологічного орієнтування не може забезпечити ймовірного запліднення. Ректальний метод контролю дозрівання фолікула і розроблений дослідниками клініко-цитологічний метод визначення строків парування у кобил, що увійшов до ветеринарного законодавства, мав обмежене застосування. Причиною було те, що парувальна

кампанія у конярстві на колгоспних конефермах, в районах масового розведення кінського поголів'я, відбувалася самопливом, не була забезпечена ветеринарно-зоотехнічним контролем. Через відсутність або несвоєчасність обліку результатів парувальної кампанії, значна кількість конематок, іноді зовсім здорових, залишалася холостими.

Цілковито прийнятими були й інші рекомендації учених для ветеринарних лікарів, керівників племінних заводських стаєн, а особливо колгоспного ветеринарно-лікарського персоналу, зоотехніків, інших фахівців. Необхідно було скласти плани парувальних кампаній на кожен місяць парувального сезону, проводити спаровування до початку весняних польових робіт усіх холостих і абортів конематок. Звільнити їх від важких робіт, готувати до парування, годуючи повноцінними кормами, належним доглядом, застосовувати методи штучного стимулювання охоти: йодною провакциною і хіміко-гормональним методом (ін'єкції карбохоліну і сінетролу). Щоб уникнути інбридингу варто було проводити міжколгоспний обмін жеребцями, використовувати для визначення строків парування методом контролю дозрівання фолікула і клініко-цитологічний метод. Важливо ставити ранню діагностику жеребності конематок з використанням напрацьованих практикою методів [88].

На наш погляд, в контексті розгляду питання щодо здатності конематок до спаровування, жеребіння і вижереблення корисною для фахівців, ветеринарних лікарів, обслуговуючого персоналу, керівників конезаводів, конеферм колгоспів, радгоспів була і залишається публікація старшого ветеринарного лікаря Миколаївської державної конюшні А. В. Непроша «Про вік кобил, придатних до парування». Вона певним чином доповнює вище коментовану статтю П. П. Волоскова.

Як і більшість учених А. В. Непрош також дотримувався тієї думки, що на здатність до спаровування, розплоду, холостіння конематок негативно впливали незадовільні умови догляду, утримання, відсутність раціональної годівлі поживними кормами тощо. Безумовно, що однією з причин нездатності

чином до підпорядкованих йому науково-дослідних установ даної галузі. Зокрема, у зв'язку з нестачею маточного матеріалу коропа, необхідно було до весни 1946 р. утворити фонд плідників риб в кількості 4 тис. гнізд. Надалі цей фонд поступово замінити племінними плідниками в організованій спеціальній племінній мережі. Впродовж 1945 р. потрібно було відновити мережу Української селекційно-дослідної рибоводної станції у складі Уманського, Новгород-Сіверського і Вознесенського опорних пунктів та шістнадцяти державних племінних рибоводних пунктів. Крім того, ставилося завдання щодо організації шести нових державних рибоводних пунктів.

Важливі вимоги висувалися до працівників Української селекційно-дослідної рибоводної станції. Необхідно було налагодити виробництво достатньої кількості племінного матеріалу – плідників коропа для державних племінних рибоводних пунктів. Останні повинні були після репродукування цього племінного матеріалу, надавати його районним і міжрайонним розплідникам, які б вирощували однорічного коропа для колгоспних ставків. Наркомзем УРСР отримав доручення від уряду закріпити за державними племінними рибоводними пунктами районні і міжрайонні риборозплідники. Постановою зобов'язувалися державні, земельні органи контролювати відновлення, розвиток ставково-рибної галузі в колгоспах УРСР [143].

Практичні рекомендації колгоспним рибоводам щодо відновлення ставкового рибного господарства колгоспів і обов'язкових робіт щодо його подальшого розвитку, надав старший рибовод Управління тваринництва Наркомзему УРСР І. М. Ростовцев. Зокрема, він зауважив, що в 1945 р. в колгоспах повинно бути відновлено 1 697 ставків, загальною площею 7 079 га, збудовано 21 ставок площею 165 га, реконструйовано 60 ставків площею 450 га, відбудовано зруйнованих колгоспних спеціальних та пристосованих 110 риборозплідників на площі 112 га.

В публікації І. М. Ростовцева зверталася увага колгоспних фахівців щодо проведення робіт рибоводно-меліоративного характеру. Потрібно окультивувати всі ставки перед зарибненням, застосовуючи напрацьовані

зробила певні негативні висновки. В акті перевірки наголошувалося, що основним завданням станції в період відновлення колгоспного ставкового господарства має бути всебічна допомога колгоспам. Працівники станції повинні займатися зарибненням ставків, комплектуванням гнізд, вирощуванням зарибку, організацією і проведенням досліджень, як важливої умови розвитку колгоспного риборозведення. Однак, як зазначалося в наказі, станція за шість місяців своєї діяльності фактично нічого не зробила. Працівники станції склали план роботи лише по одній водоймі колгоспу імені Куйбишева, господарство якого було експериментальною базою станції. Вони не надавали допомоги колгоспам Васильківського і Таращанського районів, які займалися риборозведенням. Директор станції Т. Д. Бондаренко занедбав співпрацю з районними і обласними організаціями, рибоводно-селекційну роботу пустив на самоплив. Наказом заступника Наркомзема Ф. Г. Луценка на директора станції Т. Д. Бондаренка було покладено завдання щодо розроблення заходів з метою активізації діяльності станції, надання всебічної практичної допомоги колгоспам у відновленні рибно-ставкового господарства. Завідуючому Київського обласного земельного відділу вказано на нераціональне використання працівників станції в практичній роботі щодо відновлення колгоспного рибно-ставкового господарства. Його зобов'язали доповідати Наркомзему про діяльність станції та кожного працівника установи [142].

Цілком очевидно, що незадовільне становище з відбудовою і розвитком рибної галузі в колгоспах, змусило урядові органи директивно-командним шляхом, у звичному порядку, активізувати діяльність відповідних організацій. У березні 1945 р. Раднарком УРСР видав постанову «Про відновлення ставкового рибного господарства в колгоспах УРСР та організацію риборозплідників». В першу чергу, постановою висувалися завдання: довести на 1 січня 1948 року площу діючих окультивованих ставків в колгоспах республіки до 61 838 тис. га. Впродовж 1945–1947 років колгоспи мали відбудувати 7 052 зруйнованих ставків на площі 35 301 гектарів. Перед Наркоматом землеробства УРСР ставилися вимоги, які відносилися головним

до розплоду конематок, було те, що ветлікарі, зоотехніки, обслуговуючий персонал недотримувалися приписів щодо спаровування, лікування, що приводило до холостіння конематок. Автор публікації нагадав фахівцям, що питання холостіння кобил піднімалося на державному рівні, зокрема в постанові Раднаркому СРСР і ЦК ВКП(б) від 12 травня 1943 р. «Про заходи щодо збільшення поголів'я коней, до покращення догляду та утримання їх». Урядові органи вимагали ліквідувати холостіння кобил, обов'язкового парування усіх кобил віком старших трьох років, придатних до розплоду, що належали колгоспам, радгоспам, різним підприємствам і організаціям. Не підлягали паруванню тільки кобили молодші трьох років, недостатньо розвинені, а також ті, що мали захворювання родостатевих органів, внаслідок яких вони нездатні були до зажеребіння та вижереблення.

Учені довели, що старість кобил не може бути причиною того, що їх не спаровували. З практики утримання коней в колгоспах, радгоспах спостерігалось чимало випадків, коли кобил, що досягли 18-річного, навіть 15 і 13-річного віку не допускали до спаровування. При обстеженні основним мотивом такого явища був висновок обслуговуючого персоналу – «непридатна за старістю». Так, в Осипенківському районі, Запорізької області, із наявної кількості конематок планували вибракувати 30 відсотків кобил, які мали по 15–18 років і вважалися старими для спаровування.

Учені, які працювали на стайнях державних конезаводів шляхом експериментів обґрунтовано доводили, що кобили зберігали здатність до зажеребіння та вижереблення навіть до 28 років. Серед кобил записаних до державної племінної книги рисистих коней була третина конематок, які зажеребіли у віці від 18 до 25 років. Встановлено, що кінні заводи одержували багато лошат від такої категорії конематок, яких у колгоспах часто вибракували.

Учені піддали сумніву твердження деяких працівників колгоспних конеферм в тому, що старі кобили часто абортують. Було доведено, що у кобил до 18-ти років, викидні становлять 75 відсотків від усіх випадків абортів, в

той час, як викидні у старших кобил – 25 відсотків, а таких кобил цієї категорії налічувалося 33 відсотки від усієї кількості конематок.

Учені також спростували так звану «теорію відпочинку», що широко практикувалася в конегосподарствах. Згідно з цією «теорією» конематки, які кілька років підряд приводили лошат, господарі колгоспних конеферм вважали, що їм потрібно дати перерву для відпочинку. Автор даної статті авторитетно стверджував, що це неправильно і навіть шкідливо. Він наводив приклади з державної племінної книги, коли кобили жеребилися десятки разів підряд. Готовність здорових конематок до зажеребіння, вважав А. В. Непрош, залежала в більшості випадків від дотримання зоотехнічних вимог, створення належних умов щодо годівлі, утримання, догляду, експлуатації конематок [89].

Досліджуючи проблеми відродження конярства учені надавали важливої уваги питанням організації правильної годівлі, догляду, утримання і експлуатації жеребних конематок. Відомий фахівець, кандидат сільськогосподарських наук з Українського науково-дослідного інституту тваринництва Г. В. Цапенко цілком обґрунтовано доводив, що дотримання цих чинників було запорукою одержання міцного, здорового, плідного потомства, здоров'я і працездатності коней.

Учений узагальнив результати досліджень по кожному із заявлених компонентів у вигляді рекомендацій, опублікувавши їх у спеціальній статті. Добова годівля жеребних конематок, повинна складатися з концентрованих, грубих, соковитих і мінеральних кормів. Рекомендувалися обґрунтовані добові даванки конематкам на увесь період їх жеребності з урахуванням силових навантажень: без роботи, легкої, середньої і важкої роботи. Починаючи з шести і до дев'яти місяців жеребності, маток варто використовувати лише на легкій роботі. Щоб не допустити холостіння кобил в результаті можливого аборту на ранніх стадіях жеребності, необхідно в цей період особливо старанно доглядати за ними як у стайні, так і під час роботи. За два місяці до жеребіння, конематок потрібно звільняти від роботи повністю. Потрібно вигулювати по 3-4 години, чим більше вони вигулюються, тим легше відбувається вижеребіння. В статті

26 068 гектарів. Риборозплідники, що мали вирішальне значення для розвитку ставкового рибного господарства виведені з ладу повністю.

Урядові, земельні органи ставили перед ученими завдання щодо відновлення селекційно-дослідної роботи, надання колгоспним фахівцям допомоги у відродженні рибно-ставкової галузі. По поверненню з евакуації Український науково-дослідний інститут у планах на перспективи щодо розгортання дослідницької діяльності поставив наступні завдання: а) вивчення стану штучних рибних водоймищ і розробка заходів щодо їх покращення; б) розробка й упровадження у виробництво методів розведення риб; в) розробка питань годівлі, догляду і утримання риби; г) узагальнення і наукове обґрунтування досвіду передовиків риборозведення, які досягли високого виходу риби з одиниці площі водосховищ; д) розробка за завданням партійних і радянських організацій окремих питань у сфері організації і техніки риборозведення.

Учені розробляли заходи щодо інтенсивного відновлення рибного господарства на озері Лиман Зміївського району Харківської області. Було зібрано матеріали щодо обсягу виробництва на окремих ділянках озера, визначено основні типи і кількість знарядь лову. На основі результатів досліджень вираховувалася рентабельність озера, його продуктивність у порівнянні з іншими водоймами. З метою покращення середовища і складу іхтіофауни проведено рибно-водно-меліораційні роботи, рекомендовано розведення нових видів риб стійких проти хвороб. Для підвищення продуктивності рибного господарства колгоспів, учені рекомендували випускати лина у коропові ставки [141].

Безумовно, що певні кроки учених щодо розгортання наукових досліджень не задовольняли урядові, земельні органи, в підпорядкуванні яких знаходилися науково-дослідні установи. Зокрема, Наркомзем УРСР видав 22 червня 1944 р. наказ щодо організації роботи Київської обласної рибно-селекційної станції, що знаходилася в с. Мала Салтанівка на Київщині. Наркомзем УРСР надіслав комісію, яка ретельно перевірила діяльність станції,

рослин і в той же час, цінною кормовою культурою. У квітах еспарцету міститься багато корисного й приємного для бджіл нектару, вони охоче летять на квітучий еспарцет без «дресирування», як це роблять для заохочення їх на конюшину. Порівнюючи з іншими медоносними культурами, еспарцет щодо кількості нектару займає одно з перших місць. За результатами досліджень учених на 1 га посіву нектару мають: гречка – 30–60 кг, соняшник – 20–30 кг, еспарцет – 90-100 кг, конюшина – 8-14 кг, фацелія – до 300 кг. Як видно, тільки фацелія по кількості нектару перевищує еспарцет, яка проте, крім бджільництва, не має жодного господарського значення, тому не займала значних площ.

Учені встановили, що еспарцет, як медонос, цінний ще й тим, що цвіте в кінці травня на початку червня, коли інші медоноси ще не цвітуть, а сади вже відцвітають. Наступає так званий, беззятковий період, ось тоді бджоли беруть мед з еспарцету. Як правило, за даними дослідників, на один гектар еспарцету ставлять 3-4 вулики. Учені довели, що крім звичайного еспарцету ще культивували піщаний еспарцет. Це особливий вид еспарцету, який відрізняється від звичайного рядом ознак і властивостей. Він цвіте значно пізніше, ніж звичайний еспарцет, цвітіння триває понад місяць. Коли відцвітає звичайний еспарцет пасічники перевозять пасіки на піщаний еспарцет. Від поєднання двох господарських користей, значення еспарцету зростає як медоносної і кормової культури: підвищувалася продуктивність пасіки, а бджоли сприяли підвищенню врожайності на сіно та насіння для подальшого поширення його посівів [140].

У довоєнні роки колгоспи України досить успішно займалися розвитком ставково-рибного промислу. На 1940 р. площа діючих ставків становила близько 63 тис. га, з яких колгоспи вилловили 137,5 тис. центнерів риби. В багатьох колгоспах рибоводи одержували по 6-8 центнерів риби з кожного гектара ставкової площі. В роки війни 75 відсотків колгоспних рибних господарств були знищені, залишилося лише 7,080 діючих ставків на площі

надавалися практичні рекомендації ветлікарям, обслуговуючому персоналу щодо догляду у післяжеребний період, раціональної годівлі продуктивними, підтримуючими кормами, додаючи поживні корми на виробництво молока для годівлі лошат. Наступав так званий підсисний період у кобил, коли їх організм потребував мінеральних речовин, вітамінів, що містилися в конюшині, люцерні, вико-вівсяному, злаковому сіні. Безумовно, що користь приносили овес, кукурудза, ячмінь, соковиті корми, як обов'язковий раціон підсисних кобил, молокогінний і дієтичний корм. Із соковитих кормів найбільш доступними були морква, буряки, картопля (у вареному вигляді). З мінеральних кормів необхідно давати кухонну сіль 20-30 г на добу. Влітку соковиті корми замінюють трави на пасовищі або зелена підгодівля в стайні.

Г. В. Цапенко у своїй праці надавав корисні поради фахівцям з питань годівлі, догляду, утримання лошат у молочний період та після відлучення від кобилячого молока. Важливим також було дотримання відпрацьованих прийомів, правил у період догляду, утримання і привчання до роботи. Зокрема необхідно привчати лошат до вуздечки, поводу, чищення копит. Дещо пізніше їх необхідно було привчати до прив'язі, загнудання, керування віжками. З 1,5 – до 2 років починають запрягання, в 2 –2,5 роки їх використовують на легких роботах до 3 – річного віку, не більше восьми годин. При цьому персонал, що обслуговував лошат мав дотримуватися кормового раціону, що рекомендувався в аналізованій науково-популярній публікації Г. В. Цапенка [90].

Безумовно, що серед кінського поголів'я ширилися інфекційні, інвазійні хвороби, чимало коней потрапили до колгоспних стаєн як списані у військових частинах через фізичні травми, поранення тощо. Учені докладали зусиль щодо лікування, напрацювання рекомендацій, правил годівлі, догляду утримання кінських табунів. Цілком очевидно, що зростання поголів'я коней як робочої сили в сільському господарстві, верхових для збройних сил, для спортивних змагань (скачок) у мирний час, значною мірою залежало від діяльності науково-дослідних установ, що займалися проблемами конярства.

3. Племінна справа у свинарстві і вівчарстві

На визволеній від німецьких військ території свинарство зазнало величезних збитків. За даними начальника Управління тваринництва Наркомзему УРСР І.Т. Смалька у 9 областях на 1 січня 1944 р. нараховувалося близько 11 відсотків поголів'я свиней у порівнянні з довоєнним періодом у 30 тис. голів. Впродовж року, на 1 січня 1945 р. колгоспами було організовано 60,5 тис. тваринницьких ферм, 63 відсотки колгоспів організовували свинарські ферми. Однак, цього було недостатньо, І.Т. Смалько наголошував, що «передовики колгоспів» домоглися значних успіхів у вирощуванні свиней завдяки прискореному розплоду та закупівлі свиней у колгоспників, робітників і службовців. Зазвичай, «колгоспні передовики» були відібрані правліннями колгоспів за завданням партійних органів. Для них створювали особливі умови, надавали в достатку кормів, приміщення, вони виступали як агітатори, з яких мали брати приклад рядові колгоспники. І.Т. Смалько визнав, що було багато колгоспів, районів, областей, зокрема Житомирська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, які неприпустимо відставали у справі розвитку свинарства, в наслідок чого держава недоотримувала м'яса і сала.

Питання збільшення поголів'я свиней в значною мірою залежало від учених, які повинні були надати допомогу колгоспам ефективно використовувати маточне поголів'я, спланувати спаровування, для цього необхідно закріпити свиноматок за кнурами. Важливо також було забезпечити свиноферми продуктивними кормами – коренеплодами, картоплею, баштанними культурами. Раднарком УРСР і ЦК КП(б)У вимагали від державних племінних розплідників зберегти маточне поголів'я, приплоди, вирощувати кнурів, організувати продаж племінних свиней колгоспам [91].

Безумовно, що провідні науково-дослідні установи не могли не зреагувати на вимоги державних органів щодо розгортання досліджень з метою покращення порідних якостей поголів'я свиней. В Українському науково-дослідному інституті тваринництва продовжили дослідження щодо удосконалення племінних якостей миргородської породи. Ця порода була

влаштовано кращі умови для розведення бджолосімей, організації пасік, призначені досвідчені пасічники. За досягнення «передових успіхів» у розвитку бджільництва пасічники матеріально заохочувалися, нагороджувалися урядовими нагородами, ставали учасниками з'їздів, конференцій тощо. Для прикладу, в колгоспі «Авангард», Допрнопольського району, Сталінської області пасічник Г. Корженевський доглядав 70 бджолосімей, за літо 1944 р. було зібрано по 151 кг на одну бджолосім'ю. Пасічник М. А. Зінченко з колгоспу «Червоний Прапор» Котелевського району, Полтавської області від 29 бджолосімей одержав за літо 1944 р. 16 роїв, зібрав по 71 кг меду від кожної бджолосім'ї.

Урядові органи влади висували перед колгоспами завдання щодо прискореного розвитку бджільництва в 1945 р. Зокрема їм накладався план щодо збільшення до 12 443 пасік, що становило 56 відсотків довоєнного рівня, в них мало бути 432,5 бджолосімей, 35 відсотків довоєнного рівня. Для обслуговування бджільництва колгоспів вошиною та реманенту було відновлено роботу 5-ти восковоощинних заводів, розпочато відбудову Броварського вуликового заводу. В Боярському технікумі бджільництва навчалося 180 студентів, які оволодівали бджільницькою справою. Розгортав роботу Дергачівський механічний завод, на якому в 1945 р., планувалося виготовити 165 тис. вуликів, переробити на штучну вошину 130 тонн воскосировини і виготовити реманенту на суму 800 тис. карбованців [139].

З метою наукового забезпечення розвитку бджільництва відновлювала свою експериментальну базу Українська науково-дослідна станція бджільництва в м. Мерефа Харківської області. Через опорні пункти учені розгортали селекційно-дослідницьку діяльність з метою пошуку оптимальних шляхів щодо розвитку галузі. Одним з питань, що вимагало свого нагального вирішення в контексті розведення і утримання бджіл, була організація кормової бази, забезпечення їх продуктивними медоносами.

Учені Українського науково-дослідного інституту кормів шляхом експериментів з'ясували, що еспарцет є однією з найважливіших медоносних

працівниками пасік під керівництвом доцента І.В. Гончарова було сформовано бджолосім'ї, поповнено кормові запаси за рахунок підживлення бджіл, утеплено гнізда та впорядковано з сортуванням стільників, очищено від бруду й плісняви. Було проведено весняну ревізію з визначенням життєздатності бджолиних сімей, встановлення якості маток за розплодом і кладкою яєць, комплектування гнізд, вибракування стільників. В підслідній групі бджіл було виявлено 12 бджолосімей з матками-рекордистками. Вони забезпечували отримання меду на 200-300 відсотків більше у порівнянні з середнім збором на один вулик з пасіки – 25 кг. Виявлені матки – рекордистки використовувалися для поглибленої селекційної роботи.

Працівники хімічної лабораторії інституту тваринництва досліджували зрілість меду на його фізичні властивості, визначали водність та кислотність різних зразків меду. Було встановлено, що всі зразки меду відповідали якісним показникам за критеріями: щодо кристалізації, розшарування, бродіння, потемніння [138].

Цілком очевидно, що внесок учених у відродження і розвиток бджільництва селекційно-дослідним шляхом, напрацювання теоретико-методологічних, зоотехнічних засад вимагали відновлення матеріально-технічної бази зруйнованої в роки війни. Це безпосередньо стосувалося також і колгоспного бджільництва, яке розвивалося на основі результатів наукових досліджень. За даними начальника республіканської контори бджільництва Наркомзему УРСР М. А. Баннікова на 1 грудня 1944 р. в колгоспах нараховувалося 9 368 пасік, на яких знаходилися 234,3 тис. бджолосімей. Зростання бджолосімей в колгоспах проходило за рахунок роїння, а також завдяки закупівлі і передачі бджолосімей селянами із особистих господарств. Так, селяни Вінницької області передали колгоспам 3 135 бджолосімей, Київської – 1 026, Полтавської – 2 260, Житомирської – 1 500 бджолосімей.

Варто зазначити, що партійні і радянські органи широко користувалися пропагандистсько-агітаційними методами шляхом так званого «соціалістичного змагання». В кожній області були визначені колгоспні пасіки, на яких

виведена у передвоєнні роки, за своїми господарсько-корисними якостями була не нижча відомих культурних порід.

Ученими інституту тваринництва у довоєнні роки було досягнуто певних успіхів у справі удосконалення свиней миргородської породи. Високі сальні властивості, плідність, пристосування до місцевих умов, утворили передумови щодо широкого розповсюдження цієї породи в Україні. Внаслідок обстеження ученими інституту районів ряду областей було з'ясовано, що в результаті війни поголів'я цієї породи свиней значно скоротилося, племінна робота була припинена.

З огляду на ці обставини, колективу учених з відділу свинарства було доручено провести дослідження по темі «Методи і напрями селекційно-племінної роботи з миргородською породою свиней в УРСР». Місцем проведення дослідів обрано Миргородський державний розплідник, Полтавської області, з охопленням ряду районів Чернігівщини. Зокрема, планувалося з'ясувати питання: а) встановити за допомогою порідного обліку кількість свиней цієї породи в УРСР; б) шляхом експедицій виявити порідні групи і окремих високоцінних екземплярів свиней з метою їх використання для відновлення порідних якостей миргородської породи свиней; в) провести роботу по закладанню двох нових сальних ліній кнурів і двох сальних родин миргородської породи за допомогою беркширської породи; г) розробити методичні вказівки щодо проведення селекційно-племінної роботи з миргородською породою свиней, направленої на покращення її порідних властивостей; д) скласти звіт про стан породи, результати досліджень і перспективах роботи з нею.

Відповідальність за виконання теми дослідження покладалася на працівників експериментальної бази інституту тваринництва. Тема вважалася перехідною, досліджувалася впродовж 1944–1946 рр. [92].

За свідченнями старшого наукового співробітника інституту тваринництва П. І. Омельченка, шляхом обстеження в районі діяльності Миргородського ДПР вдалося виявити в колгоспах і колгоспників лише

близько 1 тис. голів миргородської породи. Сорок три свиноматки збереглися в колгоспах імені Кірова та імені Сталіна Хорольського району, Полтавської області. Шляхом контрактації, завою, обміну у колгоспників комплектували племінні свиноферми. Вже в 1944 р. кількість кнурів досягла довоєнного рівня, учені зібрали представників 11 ліній. Було з'ясовано, що питома вага порідних ліній кнурів у стаді розплідників істотно змінилася. Краща група свиней, в тому числі кращі представники ліній кнурів і сімей свиноматок миргородської породи були втрачені в результаті німецької окупації. Значна частина ліній кнурів відставала в розвитку, в порівнянні до вимог стандарту першого класу – по вазі на 25 відсотків, по довжині тулуба – на 7, і по обхвату грудей – на 10 відсотків. Спостерігався дещо гірший стан з маточним порідним поголів'ям. З 14 сімей маток було втрачено 7 – Рудої, Снігурочки, Дамки, Ласточки, Рябенської, Хортиці, Грузовички.

З метою з'ясування питання щодо наявності свиноматок, науковці інституту тваринництва в 1944 р. провели бонітування, охопивши 272 свиноматки племінних свиноферм в районі діяльності Миргородського розплідника. Встановлено, що у переважній більшості маточний склад відставав у розвитку. Для прикладу, група маток у віці 12-17 місяців, у кількості 172 голови, мала вагу нижче вимог стандарту першого класу для миргородської породи на 30 відсотків, довжину тулуба нижчу – на 12 відсотків, обхват грудей – на 14 відсотків.

Понизилася продуктивність пробонітованих свиноматок: плодючість першоопоросок – 6,92 голів, багатоопоросок – 8,44 голів, проти вимог стандарту 10 і 11 голів поросят. Молочність (вага опоросу в місячному віці) дорівнювала у першоопоросок 43,7 кг, у багатоопоросок – 50,2 кг, проти вимог стандарту 60 і 65 кг.

Важливою умовою успішної племінної роботи з миргородською породою було відібрати свиноматок, що задовольняли б вимогам селекційно-племінної роботи. З'ясовано, що в стаді свиноматок потрібних виявилось 20 відсотків, 30-40 відсотків нижче середньої якості, але яких можна було

техніки годівлі, догляду і утримання бджіл; вивчення медоносності і харчової цінності дикоростучих та культурних рослин з метою розширення кормової бази бджільництва; узагальнення і наукове обґрунтування досвіду передовиків бджільництва, які досягли високого виходу меду і воску; розробка окремих питань в галузі організації і техніки бджільництва [136].

Відомо, що бджільництво в колгоспах України до війни було однією з важливих галузей дрібного тваринництва. Крім збільшення грошових прибутків колгоспів, бджільництво сприяло підвищенню врожайності сільськогосподарських культур. Учені, які займалися питаннями розведення бджільництва, довели експериментальним шляхом, що при запиленні бджолами соняшника врожайність збільшувалася на 30-40 відсотків, гречки – на 50-60, конюшини до 250 відсотків.

На 1 січня 1941 р. в колгоспах УРСР нараховувалося 22 209 пасік, тобто 82,6 відсотків колгоспів мали пасіки. На цих пасіках роїлося 1 247 тисяч бджолосімей. Пасіки обслуговував Броварський вуликовий завод, 5 механічних восковоощинних заводів, Дергачівський механічний завод по виробництву спеціального реманенту, мережа науково-дослідних установ – Українська науково-дослідна станція бджільництва в м. Мерефа на Харківщині, Боярський технікум бджільництва у Київській області готував фахівців бджільництва. Понад 200 колгоспних пасік до війни брали участь у Всесоюзній сільськогосподарській виставці досягнень народного господарства [137].

Після визволення території України, фахівці колгоспних пасік в 1944 р. зібрали лише 10 відсотків бджолосімей від усієї кількості довоєнних. Перед ученими стояло нагальне завдання щодо застосування методів прискореного розведення бджіл з високою продуктивністю меду і воску, відновлення важливої галузі сільського господарства. Працівники відділу бджільництва Українського науково-дослідного інституту тваринництва та Української науково-дослідної станції бджільництва чимало зробили для відродження бджільництва. На експериментальних пасіках було проведено цілий ряд заходів з метою створення умов для розмноження бджолосімей. Шляхом обстеження

Було досягнуто позитивних результатів, в першому півріччі 1944 р. у Зміївському районі в середньому кролематки приводили 5 кроленят на окріл, а в другому – 6,5 кроленят. Збільшилася також вага кролів, в чотиримісячному віці від простих кролематок вага кроля становила 1,7 кг, від метисних – 2 кг.

За свідченням авторів статті, колгоспи Зміївського району на кінець 1944 р. здали державі в рахунок м'ясопоставок 30 ц кролячого м'яса і 3279 кролячих шкурок. Цей приклад наслідували колгоспи інших районів Харківської області. З метою підвищення кваліфікації, в зимовий період 1944-1945 рр. на курсах було організовано навчання для кролячників. Семінари прослухали 49 працівників кролеферм. Знання техніки вирощування кролів, правильний догляд, годівля, спаровування, підбір плідників, догляд за молодняком сприяли підвищенню продуктивності кролівництва. Великої уваги фахівці надавали вирощуванню маточного поголів'я.

Автори у своїй публікації популяризували працю окремих передових кролівників з вище названого та інших колгоспів району. Вони були прикладом для колгоспних кролівників усієї України. Автори статті писали, що передовики кролівництва Зміївського району довели можливість швидкого відновлення кролівництва, підтвердили економічну користь цієї галузі тваринництва [135].

Варто зазначити, що в цілому в Україні у відбудований повоєнний період кролівництво, як і усі види тваринництва відновлювалося досить повільно. Обмежені можливості щодо приміщень, відсутність достатньої кількості кормів, хвороби, інші об'єктивні і суб'єктивні чинники негативно впливали на розвиток кролівничої галузі.

Учені – тваринники займалися питаннями відродження і розвитку племінного бджільництва. В інституті тваринництва було відновлено діяльність відділу бджільництва. Дослідники вирішували наступні завдання: вивчення і впровадження методів селекції і розведення бджіл з метою їх якісного племінного поліпшення; розробка і впровадження у виробництво методів і

використати для репродукції стада, решта – низької якості, яких планували використати на промислових фермах.

За свідченням П. І. Омельченка, науковці інституту тваринництва з метою поліпшення якості свиней миргородської породи обстежили рябе стадо свиней колгоспів поза зоною діяльності Миргородського ДПР в Комишнянському, Сенчанському, Градизькому, Великобагачанському, Іркліївському районах, Полтавської області. Було пробонітовано 137 свиноматок, 33 кнури, 100 голів ремонтного молодняку. З'ясувалося, що в колгоспах вище названих районів, крім Іркліївського, розводилися рябі свині за типом подібні до стада Миргородського розплідника. Виявлена порідна група свиней в Іркліївському районі, була дещо відмінною від миргородської породи, половина з них була чорної масті. Проте, ця порода зацікавила дослідників як для роботи з миргородською породою, так і сама по собі, з тим, щоб вивести самостійну чорну сальну породу. Дослідники вважали, що на утворення порідної групи цих свиней мали вплив свині беркширської породи, що їх розводили в племрадгоспі «Старий Каврай» Іркліївського району.

Згідно планових завдань учені інституту тваринництва розгорнули селекційно-племінну роботу з метою відновлення і закріплення порідних якостей Миргородської породи свиней. До війни племінна робота велася в Миргородському розпліднику, в племрадгоспі імені Декабристів. У племрадгоспі імені Будьонного велися дослідження з великою білою породою. З Наркомземом УРСР було погоджено, що і в цьому племрадгоспі буде проводитися племінна робота з миргородською породою. Учені розгорнули діяльність щодо комплектування племінних свиноферм.

Також планувалася селекційна робота в інших районах Полтавської області, де була виявлена миргородська порода рябих свиней. Дослідники добирали кнурів з Миргородського племрозплідника для завезення на місцеві племінні свиноферми. Поліпшення миргородської породи свиней проводилося на експериментальній базі інституту. Було закладено досліди по виведенню нових ліній кнурів шляхом влиття крові беркширської і польсько-китайської

порід. Для успішної селекційно-племінної роботи необхідно було створити необхідні умови, зокрема годівлю продуктивними кормами, догляд, утримання, лікування [93].

Працюючи над поліпшенням племінних якостей свиней учені інституту тваринництва прагнули одержати багатоплідних опоросів, міцних здорових життєздатних поросят. Дбати про здоров'я майбутніх поросят необхідно було підготовкою до спарювання кнурів і свиноматок. Лише при їх правильній годівлі, догляду, утриманні можна чекати здорового молодняку. Працівник інституту Д. К. Білогуб з цього приводу у своїй статті зауважував, що потрібно в першу чергу дотримуватися норм годівлі, що їх розробили учені Всесоюзного інституту тваринництва і Всесоюзного інституту свинарства. Раціон кнурів повинен був складатися з різноманітних кормів: концентратів, соковитих і грубих в певних пропорціях, з додаванням вітамінів, білків, мінеральних речовин. Ці корми мали задовольнити потреби організму кнура, його здатності до парування і успішного запліднення свиноматок.

Поряд з раціональною годівлею дослідники рекомендували дотримуватися певного режиму догляду, зокрема влаштовувати прогулянки кнурів на свіжому повітрі. Від цього зміцнювався організм кнурів, що у свою чергу стимулювало охоту до парування. На результати парування і запліднення впливало навантаження на кнурів в парувальний період. Було досліджено, що кнур міг за рік обслужити 80 свиноматок, однак інтенсивне використання могло привести до яловості або малих опоросів свиноматок.

Д. К. Білогуб у своїй публікації також поділився досвідом підготовки до спарювання свиноматок. Шляхом експериментів було доведено, що більша плодючість і молочність виявлялася при умові цілковитого забезпечення організму свиноматок необхідними поживними кормами: білками, мінеральними речовинами, вітамінами впродовж усього їх життя. Готування їх до парування потрібно було розглядати не як короткочасну сезонну кампанію, а як систематичну роботу впродовж усього життя свиноматок, починаючи з молодого віку.

надано в статті питанням годівлі, утримання, догляду до і після окотів, вирощування молодняку. Важливо було дотримуватися рекомендацій у питаннях першого і наступних спарювань кролематок, не допускаючи спорідненого спарювання, що негативно відбивалося на потомстві племінного поголів'я. Щороку восени слід проводити бонітування, під час якого вибраковувати самців, що втратили статеву здатність, або якщо кролематки систематично дають малоплідні окроли, низькоякісне потомство, яких теж потрібно вибраковувати. Для правильного бонітування стада необхідно на фермах вести зоотехнічні записи. Для ремонту стада потрібно відбирати кращий за розвитком молодняк від елітних батьків.

Важливими були рекомендації автора статті щодо заготівлі кролячого м'яса, шкур, пуху. При цьому потрібно було враховувати вік, дозрівання, вагу, вгодованість, час линяння [134].

Безумовно, що в умовах руйнації усіх галузей сільськогосподарського виробництва, в тому числі й кролівництва, налагодити відновлення й розведення цього напрямку тваринництва було вкрай важко. Урядові, земельні органи ставили перед ученими завдання щодо популяризації серед колгоспників кролівництва з метою отримання важливого м'ясного продукту. Прикладом може слугувати публікація кандидата сільськогосподарських наук Г. Г. Подоби та старшого ветлікаря Зміївського райземвідділу Харківської області, Н. Г. Вернигори. Автори статті на матеріалах діяльності комсомольців колгоспу «Нове життя» свідчили про успішне розведення кролів на Харківщині. Під керівництвом учених була утворена перша кролеферма, яка стала основним розплідником кролів в районі. Перші 204 кролематок стали базою для організації 30 кролеферм, на перше липня 1944 р. в районі налічувалося 34 ферми з поголів'ям 302 кролематки, через рік в колгоспах району приплід давали 502 кролематки. Під керівництвом працівників інституту тваринництва здійснювався відбір кролематок з племінних окролів. Проводилися дослідження з метою одержання більшої ваги кролів та підвищення плодючості кролематок. Для цього безпорідних кролематок метизували з плідниками породи Шиншила.

5. Налагодження селекційно-племінної роботи в кролівництві, бджільництві, рибництві

У роки війни великих втрат зазнала одна з важливих галузей сільського господарства – кролівництво. В колгоспах, радгоспах, у господарствах колгоспників цей вид дрібного тваринництва широко культивувався у довоєнні роки. Скоростиглість, висока плодючість, доступність кормів, відносно швидка відгодівля давали можливість за короткий час одержати поживне м'ясо. З досвіду розведення і утримання кролів власники переконалися, що маючи 3-4 кролематки за рік можна було отримати 120-150 кроленят, які в дорослому віці могли дати не менше 80 кг м'яса, хутра, пуху [132].

За часів окупації України кролівництво в колгоспах було майже знищене, в селянських господарствах поголів'я кролів значно зменшилося. Уряд УРСР у своїх рішеннях наголошував, що відновлення кролівництва має велике значення для одержання додаткових продуктів харчування, вимагав від колгоспів, радгоспів, органів влади займатися його відродженням. Перед ученими ставилося завдання: розробити і запровадити у виробництво методи селекції і розведення кролів з метою їх якісного поліпшеного і прискореного відтворення; вивести нові порідні групи кролів; розробити методи і техніку годівлі, відгодівлі, догляду і утримання кролів [133].

Відновлення і розвиток кролівництва вимагало від учених напрацювання методичних і практичних рекомендацій для колгоспних фахівців і колгоспників. Кандидат сільськогосподарських наук Г. Г. Подоба з Українського інституту тваринництва, у статті присвяченій питанням розведення і утримання кролівництва надавав рекомендації, поради напрацьовані впродовж довоєнних років. На його думку, необхідно розводити насамперед порідних кролів з подальшим поліпшенням місцевих порід засобом метизації. Колгоспним фахівцям, селянам він рекомендував породи щодо розведення: Шиншила, Фландр, Білий велетень, Віденський голубий, Шампань та Пуховий ангорський. Учений дав характеристики кожній з цих порід, вказавши на їх властивості щодо плодючості, розмноження. Чимало уваги

Автор у своїй статті, побудованій на результатах досліджень, рекомендував годівлю поросної і підсисної свиноматки. Зокрема, він наголосив, що як і кнурів, їх потрібно годувати за нормами розробленими ученими вище згадуваних науково-дослідних інститутів. В залежності від вгодованості свиноматки норма корму могла бути збільшена або зменшена, але до раціону повинні були входити концентровані, соковиті, грубі корми. Великої різниці між годівлею поросних і підсисних свиноматок не було. Поросній свині необхідно було додавати вітамін розмноження «Е», зелену траву, сіно, силос, коренеплоди, картоплю. Підсисній свині потрібно корм осолоджувати, дріжджувати, запарювати, додавати 2-3 літри знятого молока.

Д. К. Білогуб висловив ряд рекомендацій щодо парування: правильно добирати кнура для свиноматки – не споріднених кнурів з свиноматками, бо споріднене парування призводить до зменшення плодючості свиноматки і до пониження життєздатності потомства. Під час парування потрібно також дотримуватися ряду правил напрацьованих дослідниками [94].

Урядові органи влади були зацікавлені у виробництві якомога більшої кількості м'яса, сала, жиропродуктів для особового складу армії, населення промислових центрів, міст. Свині, як скороспілі, плодючі тварини у порівнянні з великою рогатою худобою, вівцями мали стати продуктивним джерелом постачання державі м'ясо-сальної продукції. Учені, за завданням урядових структур працювали над підвищенням продуктивності свинарства. Як вважав Д. К. Білогуб, одним із способів збільшення розмножуваності свиней, підвищення якості м'яса, сала мало послугувати промислове схрещування у свинарстві. В окремій спеціальній статті Д. К. Білогуб висвітлив суть цього селекційного прийому. Для спаровування брали свиноматку однієї породи, наприклад, велику білу, а кнура – іншої, наприклад, беркширської, приплід від такого спаровування, метисів першої генерації ставили на відгодівлю.

Господарське значення і вигоди від промислового схрещування ґрунтовані на біологічному явищі під назвою гетерозис. Отримані метиси першої генерації, як довели учені шляхом досліджень, мали більшу витривалість,

життєздатність, плодючість, швидкорослість. Зокрема, приплоти від великої білої породи і чистопорідних кнурів беркширської породи краще відгодовувалися ніж чистопородні свині великої білої породи. Вони вимагали менше корму на одиницю приросту, давали більший вихід продукції. В цілому, промислове схрещування давало можливість підвищити продуктивність свинарства.

Дослідники довели, що основний вид відгодівлі свиней в Україні напівсальний і сальний. Найкращими породами для промислового схрещування з великою білою та її метисами були сальні породи. Серед сальних порід були миргородська і беркширська, яких у роки війни було майже повністю знищено. Перед ученими стояло завдання щодо швидкого відновлення, поліпшення і розмноження свиней цих порід [95].

Співробітник інститут тваринництва Д. К. Білогуб ще у довоєнні роки працював над питаннями підвищення плодючості свиноматок. На свинофермі колгоспу «Жовтнева революція» Кролевецького району, Сумської області і на експериментальній базі Чернігівської науково-дослідної станції тваринництва він проводив досліді по вивченню питання про спаровування свиноматок двома кнурами. При цьому, він спирався на результати досліджень американських учених Робертса і Карроля, які при заплідненні свиноматок двома кнурами різних порід в одну охоту одержували збільшення плодючості свиноматок на 26,2 відсотки.

Дослідження проводилися на 200 свиноматках, але війна перервала проведення експериментів. Ученими було встановлено певне підвищення плодючості при спаровуванні беркширського метиса і свиноматки місцевої породи, другим був кнур чистопорідної великої білої англійської породи. Спостерігалось підвищення плодючості також і при спаровуванні свиноматок миргородської породи з кнуром цієї ж породи, другим був кнур великої білої породи. Дослідження проведені ученими в 1940 і 1941 роках давали підстави рекомендувати фахівцям спаровування свиноматок в одну охоту з двома кнурами. Цей прийом збільшував плодючість, а отже і вирішував питання щодо

питаннях, на думку П. Ю. Божка, мало сприяти успішному вирішенню проблеми розвитку галузі, передбаченого державними планами на перспективу. Зокрема, за п'ятирічним планом на 1946–1950 рр. планувалося на базі існуючих та з урахуванням спорудження нових інкубаторно-птахівничих станцій побудувати племінні господарства, які мали забезпечити племінними яйцями колгоспні птахівничі ферми усієї України.

У своїй праці П. Ю. Божко наголошував, що за часів війни та в повоєнні роки птахівництво України відіграло значну роль у збільшенні м'ясних ресурсів країни й сприяло відновленню поголів'я продуктивної і робочої худоби. Впровадження результатів наукових досліджень у виробничу практику колгоспного птахівництва, було важливою умовою виконання перспективних планів розвитку галузі [131].

В умовах руйнації сільського господарства, мережі науково-дослідних установ, учені-аграрії доклали великих зусиль щодо розгортання наукових досліджень впровадження їх результатів у практику розвитку птахівництва. Матеріалом послуговували збережені ученими в евакуації і повернуті в Україну племінні ресурси птиці. Важливим був внесок учених науково-дослідної станції птахівництва очолюваної М. В. Дахновським. З допомогою і активною участю науковців були відбудовані інкубаторно-птахівничі станції, забезпечено зоотехнічне обслуговування племінних птахівничих ферм у колгоспних господарствах. Зусиллями учених була налагоджена селекційно – племінна робота, розроблені рекомендації щодо раціональної годівлі, догляду, утримання птиці. Вдосконалювалися методи селекційної роботи з птицею, зокрема лінійних, що широко використовувалися у світовій селекційній роботі.

подібних заходів було звичайною практикою в діяльності партійно-радянського керівництва в усіх галузях виробничого та суспільно-політичного життя країни. Тим більше заслуговує на повагу праця колгоспників, які вирощували птицю, здавали її на м'ясо державі і при цьому продовжували виконувати свої основні обов'язки в колгоспах.

П. Ю. Божко, проаналізувавши діяльність колгоспників Переяслав-Хмельницького району Київської області з вирощування птиці, дійшов висновку, що це дало можливість колгоспам у 1944 р. відновити поголів'я великої рогатої та дрібної худоби до довоєнного рівня внаслідок здачі державі в рахунок м'ясопоставок 101,4 тис. голів птиці, заліковою вагою 1271 центнер. У 1944 р. колгоспи району здали на м'ясо свиней, овець та кіз лише 50 відсотків від податкових зобов'язань. Внаслідок цього план розвитку поголів'я великої рогатої худоби було виконано на 126,6 відсотків, свиней – на 133,3 відсотки [129].

Досвід колгоспників Переяслав-Хмельницького району Київської області став одним із прикладів примусового розгортання соціалістичного змагання серед колгоспників за зразкову відбудову і розвиток не лише птахівничої галузі, а й усього сільського господарства Української РСР. Результати діяльності учених науково-дослідної станції птахівництва широко використовувалися з метою реалізації планів щодо відбудови птахівництва зокрема і тваринництва загалом. У 1945 р. учені отримали завдання від урядових структур щодо підготовки бібліотечки з метою надання допомоги колгоспам і радгоспам в упровадженні результатів досліджень, опануванні техніки й організації роботи на колгоспних птахівничих фермах. Заступник директора з наукової роботи дослідної станції птахівництва П. Ю. Божко підготував і видав науково-популярну брошуру «Розведення та утримання птиці». В роботі розглянуті питання селекційно-племінної роботи різних видів птиці, стаціонарне і польове утримання птиці, отримання інкубаційних яєць, роль колгоспних інкубаторіїв, природна інкубація та ін. [130].

Обізнаність рядових колгоспників, фахівців птахівництва в цих та інших

розмноження і вирощування свиней в промисловому масштабі [96].

Учені інституту гібридизації та акліматизації Асканія-Нова по поверненні з евакуації розгорнули наукові дослідження з стадом свиней української білої степової породи. До війни це стадо було основним репродуктором цієї породи, яка постачалася колгоспом і радгоспам України. Розведення свиней проводилося за методом лінійних спаровувань академіка М. Ф. Іванова. Він зокрема, науково довів, що для успішного розведення необхідно мати в породі 5-6 неспоріднених між собою ліній. За М. Ф. Івановим, під лінією розуміється група відібраних тварин, що склали потомство видатного плідника – родоначальника лінії.

В 1941 р. в інституті Асканія-Нова було п'ять ліній, причому, п'ята наймолодша лінія перебувала в стаді апробації. Не припинялася селекційно-племінна і дослідницька робота з породою також в евакуації у радянському тилу. В 1943 р. було закінчено апробацію п'ятої лінії (лінія Боець). Внаслідок селекційної дослідницької роботи в 1944 р., після повернення в Україну, виведено шосту лінію свиней української степової білої породи (лінія Нового). Завдяки цьому підвищилося значення асканійського стада цієї породи свиней, що надавало можливості ученим працювати щодо поліпшення породи.

Досить високих результатів щодо поліпшення української білої степової породи свиней учені інституту добилися завдяки виведенню видатних кнурів-плідників, що заклали окремі порідні лінії. В асканійському племінному стаді учені мали видатних кнурів: Асканій-46 – родоначальник першої лінії, від нього Асканій-95-син, Асканій-29 – внук; друга – Задорний-975 – родоначальник лінії; третя – Степняк-1422 – родоначальник лінії, від нього Степняк-863 – син, Степняк-983 – внук; четверта – Дружок – 975 – родоначальник лінії, від нього Дружок-387 – син; п'ята – Боець-96 – родоначальник лінії; шоста – Новий-1607 – родоначальник лінії. Завдяки цим видатним плідникам ученим вдалося вивести маточне племінне поголів'я, яке мало високу плодючість, крупний зріст, міцний кістяк, добре розвинений тулуб і міцні груди.

Високими племінними якостями відрізнявся маточний склад

асканійського стада свиней. Були виведені породні лінії першої – Асканія-750, другої – Прима-90, третьої – Вишня-110, четвертої – Думка-2164, п'ятої – Броня-156. Свиноматки у дорослому віці мали вагу понад 300 кг, довжину тулуба понад 170 см, плодючість – 12-15 поросят, молочність – понад 60 кг.

Завдяки наявності високопорідних плідників і свиноматок учені інституту Асканія-Нова вже на середину 1945 р. почали укомплектовувати колгоспні свиноферми маточним поголів'ям. Так, на ферми Новотроїцького району Херсонської області було передано 30 поросних свиноматок і 10 кнурів. Впродовж 1945 р. дослідники, обслуговуючий персонал інституту одержали і виростили для колгоспів і радгоспів 500 чистопорідних поросят української степової білої породи [97].

Учені Інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова докладали чимало зусиль щодо відновлення відомих у довоєнні роки племінних держплемрозплідників, свинорадгоспів. Впродовж 1945 р. за рахунок виділеного інститутом порідного молодняка було укомплектовано племінний свинорадгосп «Артаташ», Херсонської області. Поповнилися новими племінними приплодами свиноферми Великопетиського району цієї ж області, організовано у Миколаївській області племінний свинорадгосп «Добра Криниця» на базі племінних кнурів, свиноматок, молодняка переданого інститутом [98].

Паралельно з відновленням діяльності інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова, учені працювали над виведенням Української степової породи свиней рябої масті. Дослідження щодо виведення даної породи свиней започаткував професор Л. К. Гребень ще в 1938 р. В результаті шестирічної роботи учені інституту вивели нову, більш витривалу для півдня України, придатну до раннього осалювання українську степову рябу породу свиней. Розведення рябої племінної породи свиней велося в межах трьох ліній: лінія Рябого-2013, Розбійника-1515 і Рідного-2859. Ці лінії виведено шляхом відбору відщеплених у третій і четвертій лініях української степової білої породи свиней (батьки Степняк-285 і Дружок-315). Вони мали

У березні 1944 р. на широкій районній нараді голів виконкомів сільських рад депутатів трудящих та колгоспів за участю фахівців сільського господарства, учених були ґрунтовно обговорені питання щодо можливості масового вирощування птиці та здачі її державі в рахунок м'ясопоставок. На нараді кожному колгоспові було поставлено завдання з виведення й вирощування птиці в 1944 р.

Після проведення масової агітаційно-пропагандистської роботи серед колгоспників, правління колгоспів почали укладати з ними обов'язкові угоди на виведення і вирощування птиці. Усього по району було укладено 13 тис. угод, якими охоплено 74,2 відсотки дворів колгоспників. За цими угодами колгоспники зобов'язалися виростити молодняка птиці в середньому по 23,9 голови на один двір. Складання угод проводили на умовах, рекомендованих нарадою голів колгоспів: за здане колгоспові в 2-місячному віці курча, колгосп нараховував 1 трудовень і 100 грамів зерна.

Увесь процес виведення, вирощування і здачі птиці державі проходив під повсякденним контролем і оперативним керівництвом районного комітету партії, райради депутатів трудящих та райземвідділу. Районний комітет КП(б)У виділив уповноважених для проведення масової роз'яснювальної роботи серед колгоспників і надання їм допомоги в організації успішного виконання завдань щодо масового вирощування птиці. Голови колгоспів та голови виконавчих комітетів сільських рад систематично звітували про хід роботи з розвитку птахівництва на районних нарадах, на бюро РК КП(б)У та на засіданні виконкому районної ради депутатів трудящих. Практичні питання вирощування птиці в районі і досвід передовиків висвітлювалися в районній газеті [128].

Не вдаючись у деталі усього процесу відновлення птахівництва в зазначеному районі, зауважимо, що П. Ю. Божко доклав чимало наукових знань та досвіду для підготовки узагальнюючої роботи. Йому вдалося вивчити діяльність колгоспників, хоча, напевне, не без тиску і контролю з боку партійно-радянських органів. Селяни своєю працею сприяли відбудові важливої ланки тваринницької галузі – птахівництва. Безумовно, проведення

птахівництва «передових» колгоспів і районів республіки. Як правило, подібні заходи організовувалися партійними і радянськими органами. Селяни нібито за власною ініціативою на загальних зібраннях колективів приймали рішення на заклик партії і уряду, «виконати та перевиконати» завдання у певній галузі сільського господарства. «Ініціативу», за вказівкою партійних і радянських функціонерів, виявляли окремі «передовики виробництва». У цьому випадку «на заклик Микити Сергійовича Хрущова, 64-літня колгоспниця, з колгоспу ім. Шевченка, с. Гланишів, Олена Семенівна Хобта очолила в районі рух колгоспниць за вирощування для держави великої кількості молодняку птиці. Вона зобов'язалася виростити і здати через колгосп державі 100 курчат. Це зобов'язання тов. Хобта з честю виконала» [126].

«Ініціативу» О. С. Хобти «підхопили» колгоспники Переяслав-Хмельницького району, Київської області, в першу чергу й колгоспу ім. Шевченка, в якому працювала О. С. Хобта. Заступник директора з наукової роботи станції птахівництва П. Ю. Божко за дорученням Управління птахівництва Наркомзему УРСР, узагальнив досвід відновлення птахівництва району. Він зазначив, що «боротьбу колгоспників Переяслав-Хмельницького району за масове вирощування птиці і здачу державі очолило районне керівництво – секретар РК КП(б)У тов. Кожанов, голова виконкому Райради депутатів трудящих тов. Батрак та зав. Райземвідділу тов. Острицький» [127].

Як відомо з архівних джерел, владні органи для подібних заходів створювали особливі умови, забезпечували колгоспи і колгоспників усім необхідним, зокрема кормами. Вони ж і контролювали весь процес вирощування, розмноження і здачі птиці державі на м'ясо. Невиконання зобов'язань, узятих колгоспниками перед головою Раднаркому УРСР М. С. Хрущовим, загрожувало самим організаторам даного заходу. Тому в усіх колгоспах проводилися збори колгоспників, на яких широко популяризували доповідь М. С. Хрущова на VI сесії Верховної Ради УРСР, постанову Раднаркому УРСР від 13 травня 1944 р. «Про розвиток птахівництва в колгоспах і заходи по вирощуванню та переробленню птиці на м'ясо».

здатки плямистості, які шляхом підбору були закріплені. Методом впливу правильної годівлі і утримання на розвиток у них скороспілості і відгодівельних властивостей, були одержані тварини, що мали добрий розвиток і здатність до осалювання.

Маточне поголів'я рябих степових свиней складалося з п'яти родин: Ряба, Ракета, Ракита, Родима і Рідна. Показники продуктивності рябих свиноматок високі: середня плодючість за 1944 р. на опорос – по 11 живих поросят, максимальна молочність – 70 кг. В першому півріччі 1945 р. максимальна плодючість становила 14 поросят в опоросі, молочність – 89,9 кг. Для розведення рябих свиней була відведена територія Великопетиського району Херсонської області. Організовано дві племінні ферми і 15 пунктів метизації, на які з інституту Асканія-Нова передано 40 племінних кнурів і свиноматок українських степових рябих свиней. Планувалося організувати племінний свинорадгосп, укомплектувати його ферму поголів'ям свиней з асканійського стада [99].

Надаючи важливої уваги відновленню і розвитку свинарства, яке зазнало великих збитків, учені займалися дослідженням питань годівлі поросят. Зокрема доктор біологічних наук А. В. Квасницький на базі Всеросійського науково-дослідного інституту свинарства ставив експерименти з питань ранньої підгодівлі поросят-сисунів. Це питання набуло важливого значення у зв'язку з тим, що як з'ясували учені, останнім не вистачало материнського молока. Завдяки дослідженням вдалося визначити раціон та час годівлі на різних етапах розвитку, від одностеного поросяти до відлучення його від материнського молока. Було з'ясовано питання щодо підгодівлі поросят. При цьому, спеціальними дослідженнями, операційним шляхом, було вивчено своєрідність травлення поросят, їх травних органів. Ученим вдалося довести, що рання підгодівля зерновими кормами дуже змінює шлункову діяльність убік значного її підвищення. Це збільшувало споживання поросятами поживних речовин, прискорювало розвиток перетравних органів, робило поросят стійкішими до різних захворювань.

До відлучення, такі поросята швидше набирали вагу, їх травні органи ставали більш зрілими, краще пристосованими до травлення різних кормів. У період після відлучення, поросята швидше росли, давали кращий приріст живої ваги.

В результаті досліджень учені встановили, що зернові корми відіграють для поросят важливу роль не тільки завдяки своїй поживності, але і як посилюючі шлункове соковиділення. Це поліпшувало травлення, забезпечувало організм поросят нешкідливими баластними речовинами, що їх потребував організм, убезпечувало від інфекційних захворювань. Напрацьовані рекомендації учених спонукали персонал свинарських ферм покращувати догляд, годівлю, вирощування молодняку [100].

Професор А. В. Квасницький у спеціальній статті «Молокопродукція свиноматок» шляхом досліджень з'ясував питання щодо молоковіддачі свиноматок в період годівлі поросят-сисунів. На відміну від інших тварин, організм свиноматки не пристосований до віддачі молока шляхом доїння, лише до ссання поросятами. Дослідники визначили поживність свинячого молока, його кількість, що споживали поросята у різний віковий період до відлучення, показали коефіцієнт перетравності поживних речовин свинячого молока, роль підшлункового соку та його перетравні властивості. Під впливом підшлункового соку, поросята добре перетравлюють корм, ростуть, розвиваються, набирають вагу [101].

Учені Українського інституту тваринництва очолюваного Й. А. Даниленком, згідно планових завдань проводили селекційно-племінну роботу з метою покращення порідних якостей овець. Зокрема була запланована тема «Відновлення і покращення порідних якостей овець сокольської породи в УРСР». Відповідальним за виконання теми став начальник відділу племінного тваринництва Наркозему УРСР Д. К. Міхновський. В обґрунтуванні теми дослідження зазначалося, що у довоєнні роки ученими на базі Кобелякського

Відомо, що в передвоєнні, а особливо у повоєнні роки у справі розмноження порідного поголів'я птиці важливе місце посідали інкубаторні станції. Учені постійно вдосконалювали конструкцію інкубаторів з метою зробити їх більш ефективними. Так, на птахівничій станції в 1944 р. було заплановано тему «Розроблення і впровадження в інкубаторно-птахівничій станції трансмісійної вентиляції в інкубаторах «Комунар» і «Український гігант», оскільки існуючі вентиляційні системи були ненадійними, часто виходили з ладу. Фахівці станції продовжували роботу з вдосконалення вентиляційних систем. Зокрема, планувалося вивести валики і ремінне зчеплення на верх інкубатора для зручного обслуговування.

Керівництво птахівничої станції організувало трьохмісячні курси з підготовки кваліфікованих фахівців для обслуговування інкубаторно-птахівничих станцій. Відповідальність за виконання теми покладалася на заступника директора з наукової роботи П. Ю. Божка [124].

Крім виконання досліджень і планування тем на перспективу, учені науково-дослідної станції птахівництва підбивали підсумки наукової роботи попередніх років. Це мало велике значення з огляду на завдання, які уряд ставив перед науковцями у справі селекції сільськогосподарської птиці. У довоєнні роки та під час війни, працюючи у радянському тилу, вчені отримали вагомий результати досліджень, які стали в пригоді у складний повоєнний період відбудови і розвитку птахівничої галузі та її наукового забезпечення. У цьому контексті заслуговують на увагу праці М. В. Дахновського, П. Ю. Божка, С. В. Серапіна. Роботи цих авторів були опубліковані у третьому томі «Наукових праць», що періодично публікувалися працівниками станції за результатами досліджень. Питанням методики селекційної роботи, вивчення фізіологічних функцій травного тракту, вплив ультрафіолетових променів на розвиток порідної птиці та іншим важливим темам, були присвячені праці В. П. Колонія, І. І. Колодницького, А. О. Павлова, М. Г. Плюща [125].

Перед ученими дослідної станції птахівництва уряд УРСР поставив завдання зібрати і проаналізувати матеріали про досвід відновлення

- ефективність відгодівлі молодняку птиці різного віку в різні періоди (літня, пізньо-осіння і зимова відгодівля);

- використання річкових молюсків як білкового корму для відгодівлі молодняку птиці.

Запланована тема мала досліджуватися в 5-ти районах Ворошиловградської, Полтавської, Сумської і Харківської областей (по 5 колгоспів у районі) з травня по грудень 1944 р. Дослідження проводила група з трьох працівників станції під керівництвом заступника директора з наукової роботи кандидата біологічних наук П. Ю. Божка. Опрацювання результатів досліджень та підготовка узагальнюючих матеріалів здійснювалися на станції птахівництва [123].

З огляду на важливість виведення нових порід птиці працівники науково-дослідної станції птахівництва в 1944 р. започаткували тему «Селекція сільськогосподарської птиці (кури, качки, гуси) на експериментальній базі станції». Метою дослідження було розширене відтворення реєвакуйованого поголів'я селекційної птиці виведених порід і ліній і подальше їх поліпшення; організація на станції опорного пункту для розмноження качок пекінської породи.

Групу дослідників у складі 3-х працівників очолював старший науковий співробітник М. Г. Плющ. Дослідження планувалося проводити з породами: кури – леггорни білі, род-айланд, плімутрок, суссекс, віандот, первомайська, біла вушанка; качки – пекінська, ейльсбюри; гуси – тулузька, холмогорська, роменська породи.

Використовуючи можливості експериментальної бази учені створили 6 груп індивідуального спарювання курей породи леггорни білі і 4 групи породи род-айланд. Решта видів і порід птиці в 1944 р. залишилися на груповому внутрішньопорідному спарюванні. У 1944 р. станція птахівництва брала на вирощування 3 тис. курчат від групи індивідуального спарювання птиці, 22 тис. курчат, 8 тис. каченят і 300 гусенят від групового внутрішньопорідного спарювання.

держплемрозплідника була виведена порода овець з високою якістю смушку. За результатами обстеження в Україні було виявлено лише 6 тис. голів сокольської породи, за роки війни їх кількість дуже скоротилася. Дослідники ставили завдання розгорнути селекційно-племінну роботу з метою розмноження цієї породи. Для цього необхідно було виконати наступні дослідження: а) шляхом проведення бонітування оцінити продуктивність відібраних батьків за якістю приплоду; б) виведення особливо цінних тварин для закладання нових ліній і родин; в) здійснювати методичне керівництво при складанні селекційно-злучних планів з урахуванням поєднання особливо цінних властивостей в потомстві; г) скласти короткий звіт про стан породи і найближчу перспективу роботи з нею.

Учені інституту тваринництва досліджували ще одну важливу тему «Вивчення шубних властивостей грубошерстих, а також метисних овець в УРСР». З метою раціонального використання метисних овець необхідно було вивчити їх шубні, а також продуктивні властивості. Звернути увагу на метисів, отриманих в результаті схрещування овець романівської породи завезеної в Україну перед війною, з місцевими вівцями. На найближчу перспективу планувалося розділи по темі: а) лабораторні дослідження овчини місцевих і метисних овець; б) вивчення продуктивних властивостей приплоду, отриманого в результаті метизації романівськими вівцями.

Дослідження мали проводитися в лабораторії відділу вівчарства інституту тваринництва та в колгоспах Чернігівської області. Відповідальним за виконанням теми призначено кандидата ветеринарних наук А. А. Ушивця [102].

Надаючи важливого значення відновленню племінного поголів'я тонкорунного вівчарства, дирекція УНДІ тваринництва виступила з ініціативою організації в Харківській області чотирьох спеціалізованих пунктів розведення. В них досліджувалась продуктивність тонкорунних овець породи прекос та їх метисів. Працівники пунктів розведення провели бонітування, мічення овець, організували облік настригу вовни, фіксували живу вагу піддослідних овець.

Науковці інституту продовжували дослідження цигайських овець у Маріупольському ДПР. Були зібрані матеріали щодо кількісного, порідного, класового складу та продуктивності овець цигайської породи. В Сумській області аналогічні дослідження проводилися з тонкорунними вівцями породи прекос. Були розроблені методики годівлі, утримання племінних тонкорунних овець, організації ручної злучки чистопорідних маток [103].

А. А. Ушивець, як один з відомих учених у галузі вівчарства, надавав чимало уваги у справі годівлі, утримання, догляду за кітними вівцематками. Дотримання рекомендацій напрацьованих за результатами досліджень, було важливою умовою одержання здорового приплоду, виховання молодняка.

Учені науково-дослідного інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова зберегли і повернули в Україну 5 тис. голів порідних овець. Особливо важливо те, що понад тисячу голів з числа повернутих, були чисто породисті вівці асканійський рамбуль'є. По поверненню на постійне місце базування учені інституту розгорнули наукові дослідження з покращення порідності овець, свиней, великої рогатої худоби.

Рада народних комісарів УРСР 24 серпня 1945 р. ухвалила постанову «Про заходи по відновленню експериментальної бази Інституту гібридизації та акліматизації тварин «Асканія - Нова». На виконання урядової постанови народний комісар земельних справ УРСР Г. П. Бутенко 29 вересня 1945 р. видав наказ, згідно якого було визначено першочергові заходи для налагодження планомірності науково-дослідної роботи колективу. Зокрема, Полтавському облземвідділу дана вказівка передати інституту гібридизації та акліматизації тварин 45 баранів і 350 маток різних порід овець, що надійшли від 1-го Українського фронту. Представника інституту було відряджено до Полтавського облземвідділу для відбору і відправлення овець в розпорядження інституту гібридизації та акліматизації тварин Асканія-Нова.

За цим же наказом начальника Української тваринницької заготівельної контори Пилипенку доручалося забезпечити передачу інституту 120 корів, 20 бугаїв, 5 жеребців, 150 кобил рисистих порід, що поступали з військових

молодняку птиці для здачі його державі на м'ясо».

З огляду на вагому роль птахівництва в м'ясному балансі країни, в обґрунтуванні теми дослідження наголошувалося, що питання вирощування і відгодівлі птиці в колгоспах мають важливе народногосподарське значення. На учених науково-дослідної станції покладається завдання щодо вивчення і узагальнення позитивного досвіду з метою надання допомоги колгоспам в успішному виконанні взятих ними зобов'язань перед державою. Необхідно розробити методики, техніку, інструкції вказівки щодо годівлі, утримання, розмноження порідного поголів'я птиці різних порід, проведення стаціонарних досліджень у виробничих умовах колгоспів.

Працівники станції та експериментальної бази в с. Бірки, Харківського району повинні були також займатися питаннями організації інкубаторно-птахівничих станцій, аналізом виробничого процесу, підбиттям підсумків досліджень і популяризацією позитивного досвіду вирощування молодняка птиці. Серед питань, які мали вивчати працівники дослідної станції птахівництва були визначені наступні:

- перевірка ефективності вирощування курчат і каченят в брудерний період при використанні як основного джерела білку рослинних кормів (соняшникові, конопляні, горохові відходи);
- організація раціонального утримання курчат на стерні групами в пересувних будиночках, зведених з місцевого матеріалу, дотримання графіків пересування будиночків з курчатами в полі, вирахування корму на підгодівлю, визначення приросту живої ваги курчат;
- ефективність відгодівлі молодняка курей (леггорни білі, метиси, місцеві і качок – місцеві, пекінські);
- відгодівля молодняка птиці з використанням відходів зерна, кормових коренеплодів, жмихів, хрестоцвітих (з метою економії зерна) і отримання високих якісних показників відгодованої птиці;
- встановлення ефективності застосування насильної відгодівлі молодняка птиці в колгоспах (ручна, машинна відгодівля);

працівники дослідної станції, експериментальної бази в селі Бірки, під загрозою окупації Харківської області мали евакуюватися у радянський тил. У листопаді 1941 р. було сформовано 4 колони – тракторна, тваринницька, кінний парк і птахівнича, які вирушили спочатку у Воронізьку область, а потім, з подальшою евакуацією, дісталися Красноярського району Саратовської області. В умовах суворої зими, без кормів, теплих приміщень господарство станції зазнало чималих втрат, багато тварин і птиці загинуло. Та все ж науковому колективу станції під керівництвом директора М. В. Дахновського вдалося зберегти господарство, порідну птицю. Це дало можливість, повернувшись в Україну, відразу розгорнути науково-дослідну роботу. У наказі народного комісара земельних справ УРСР Г. П. Бутенка від 15 вересня 1944 р. зазначається, що «задовільно організував відбудову експериментальної бази та налагодив науково-дослідну роботу колектив Української науково-дослідної станції птахівництва, де директор Дахновський М. В. зумів зберегти і успішно розмножує порідне поголів'я птиці» [121].

Дещо конкретизував діяльність птахівничої станції заступник наркома земельних справ республіки Ф. Г. Луценко у своєму виступі на засіданні Колегії Наркомату ще 29 серпня 1944 р. Зокрема, він зауважив, що колектив станції непогано працював у глибокому радянському тилу, зберіг порідне поголів'я птиці, тракторний парк, тварин, коней, майно. Все це було повернуто в Україну, швидко відбудовано приміщення, обладнано лабораторії, експериментальну базу, налагоджено науково-дослідну роботу [122].

Плануючи дослідження науковий колектив станції керувався урядовими вимогами щодо відбудови птахівничої галузі, виведення нових порід, поліпшення наявного племінного поголів'я, з метою забезпечення населення яйцями, м'ясом птиці. Зокрема, перед колгоспами і радгоспами Раднарком УРСР поставив завдання виростити і вигодувати 68 млн. голів птиці. У свою чергу, ученим було доручено вивести нові породи, яких не існувало до війни. Відповідно до вимог держави, керівництво станції запланувало тему на 1944 р. «Вивчення питань вирощування і відгодівлі в колгоспах і в колгоспників

частин та поверталися з Румунії. Для зміцнення інституту гібридизації та акліматизації тварин науковими кадрами відділ кадрів Наркомзему мав направити на постійну роботу випускників вузів і технікумів – ветеринарного лікаря, зоотехніка, 2 ветеринарних фельдшерів.

Згідно наказу Наркомзему науковці інституту гібридизації та акліматизації тварин запланували тематику досліджень на перспективу, з метою подальшої ефективної селекційно-племінної діяльності. Учені інституту опрацьовували плани роботи, визначили напрями наукових пошуків, зосередивши увагу на виведенні елітних порід, здатних забезпечити підвищення продуктивності тварин у колгоспах і радгоспах УРСР [104].

Важливим напрямом діяльності учених Науково-дослідного інституту гібридизації та акліматизації тварин залишалися дослідження в галузі поліпшення породи тонкорунних мериносних овець – асканійський меринос рамбульє. За даними професора Л. К. Гребеня, до війни чистопорідних мериносних овець даної породи нараховувалося в Україні 50 тис. голів. В одному асканійському стаді їх було понад 4 тис. голів. За роки війни поголів'я асканійського мериносу рамбульє збереглося лише 12 відсотків. Згідно розпоряджень Наркомзему УРСР перед дослідниками інституту стояло завдання якнайшвидше відновити тонкорунне вівчарство у південних районах України, де були для цього базові можливості. Асканійські барани породи рамбульє за живою вагою, не мали собі рівних не лише в СРСР, але й за кордоном. Нащадки цих видатних плідників – сини й внуки, що збереглися після реєвакації, становили основу для відновлення асканійського стада.

Учені інституту гібридизації та акліматизації тварин проводили дослідження не лише на власному стаді, але на племінних вівцефермах району діяльності Генічеського держплемрозплідника, на фермах колгоспів Новотроїцького, Чаплинського, Каховського районів Херсонської області [105].

Професор Л. К. Гребень писав, що на асканійських спеціалістів покладено відповідальне завдання найшвидшими темпами відновити кількісний склад породи і довести в асканійському стаді показники вовняної

продуктивності і живу вагу до тих, що були до війни.

Згідно планів науково-дослідницької роботи учені проводили відновлення породи двома методами: методом чистопорідного розведення на базі власного стада і методом метизації місцевих мериносних вівцематок з асканійським рамбульє у племінному вівчарському радгоспі «Червоний чабан» на Херсонщині, на племінних вівчарських фермах об'єднаних Генічеським держплемрозплідником та в господарстві Асканія-Нова. З цією метою планувалося завезти з Кавказу мериносних вівцематок, оскільки їх не вистачало в місцевих племінних розплідниках.

Одержання в породі довоєнних показників вовняної продуктивності і живої ваги дослідники інституту досягли шляхом вирощування в асканійському стаді високопорідних баранів і вівцематок та при застосування у стаді методу лінійного розведення. З цією метою утворювалися необхідні умови утримання і годівлі стада повноцінними поживними кормами. Тематичним планом передбачалося виведення і передачу на колгоспно-радгоспні ферми 200 голів цінних чистопорідних баранів асканійських рамбульє, а також передбачалося надавати методичне керівництво дослідною роботою по відновленню цієї породи. В інституті гібридизації та акліматизації продовжили дослідження по виведенню багатоплідних каракулевих овець. Цю тему у довоєнні роки досліджував працівник інституту І. Л. Перегон. Одержана нова порідна група смушкових овець давала 40-60 відсоткову підвищену плодючість при високій якості смушку. В 1945 р. планувалося узагальнення досвіду щодо виведення цієї породи і передачі для господарського використання на колгоспних фермах півдня України понад сто баранів і вівцематок для масового розмноження.

В інституті зберіглася жива колекція чистопорідних і метисних овець, яка була наочною демонстрацією результатів двадцятирічних результатів науково-дослідної діяльності учених. Дирекція інституту запланувала в 1945 р. повністю відновити колекційну групу овець, як учбового і наукового живого посібника для студентів і наукових працівників [106].

прорахованими рішеннями зобов'язували колективні господарства нарощувати кількісні показники у тваринництві, не враховуючи об'єктивних чинників його розвитку [112].

Важливо нагадати, що подібне відношення партійних і радянських органів щодо розвитку птахівництва започаткувалося ще у довоєнні роки. Раднарком СРСР і ЦК ВКП(б), 13 березня 1941 р. ухвалили постанову «Про обов'язкову поставку яєць колгоспами і радгоспами». Безумовно, вони не цікавилися умовами для розвитку птахівництва. Колгоспи і радгоспи почали поспіхом організовувати птахівничі ферми й закуповувати у селян яйця, курчат, щоб не бути звинуваченими у саботажі. Невиконання рішення компартії тягло за собою серйозні наслідки для партійних керівників колективних господарств, районних і обласних комітетів партії, аж до виключення з лав КПРС.

Раднарком УРСР і ЦК КП(б) України продублювали постанову московського партійного центру, видавши власну від 25 березня 1941 р. «Про річні обов'язкові поставки яєць державі колгоспами, колгоспними дворами і одноосібними господарствами для всіх районів і областей». Постанова в категоричній формі вимагала від керівників колгоспів, земельних органів, державних установ, партійних організацій усіх рівнів негайного виконання рішень центрального і республіканського урядів і партійних органів.

Учені птахівничої галузі надавали посильну допомогу колективним господарствам у нарощуванні виробничих потужностей у птахівництві, використовуючи результати наукових напрацювань і впроваджуючи їх у практику наукового забезпечення розвитку галузі. Варто наголосити, що чималий внесок у забезпечення наукового розвитку птахівництва у довоєнні часи, а також у повоєнні роки зробили учені С. Ф. Баранецький [113], Ф. Н. Беренштейн [114], А. У. Биховець [115], П. Ю. Божко [116], А. О. Павлов [117], Е. Е. Пеніонжкєвич [118], М. Г. Плющ [119], М. І. Філіпенко [120] та ін.

Війна перервала творчу працю учених науково-дослідної станції птахівництва. Згідно з розпорядженням Наркомату землеробства УРСР,

дослідної станції птахівництва М. В. Дахновського, напередодні війни завдяки допомозі учених були успішно виконані плани організації птахівничих ферм, інкубаторних станцій, на яких зосереджувалися значні ресурси племінної птиці. Було покращено організаційне ветеринарне і зоотехнічне обслуговування ферм, інкубаторних станцій.

Разом з тим, М. В. Дахновський зауважував, якщо в кількісному розвитку громадського птахівництва в колгоспах республіки спостерігалися високі темпи зростання поголів'я, то продуктивність птиці значно відставала – в більшості колгоспів вона була низькою і не відповідала порідному складу і тим можливостям, які мали колгоспи [111].

За свідченням М. В. Дахновського зусиллями дослідників у птахівництві все ж було досягнуто певних успіхів щодо поліпшення порідності, раціональної годівлі, утримання, підвищення продуктивності різних видів птиці. Підвищення продуктивності залежало насамперед від раціональної годівлі – корми мали бути збалансованими, з урахуванням поживних, корисних речовин, від згодовування яких зростає вихід яйцепродукції, збільшується вага птиці, що йшла на заготівлю м'яса. Однак у переважній більшості колгоспів і радгоспів основним кормом для птиці були зернові відходи різних культур, які становили понад 50 відсотків зернової частки раціону птиці. Кури, качки, гуси, індички недостатньо споживали білкових та вітамінних кормів, кукурудзи, макухи, риб'ячого та м'ясо-кісткового борошна, соковитих кормів, сіна бобових трав. Наслідком такої годівлі було недостатнє підвищення продуктивності птиці і низька інкубаційна якість яєць, що негативно впливало на здоров'я поголів'я колгоспних і радгоспних ферм в цілому по республіці.

Керівники колективних господарств, крім об'єктивних причин, часто не дотримувалися рекомендацій учених щодо годівлі, догляду, утримання птиці. Загалом становище у птахівничій галузі, як і у тваринництві в цілому, було вкрай складним, передусім через брак кормів, теплих приміщень, а також через масові захворювання інфекційними хворобами. Партійні та урядові органи республіки, як і союзні в цілому, вольовими, необґрунтованими і не

4. Наукове забезпечення розвитку птахівництва

У відбудовний період чільне місце відводилося відновленню і розвитку птахівничої галузі. Пташине м'ясо і яйця були чи не найголовнішими продуктами харчування населення, особливо сільського. У селянських господарствах вирощувалася переважна більшість курей, гусей, качок, індиків, що їх селяни споживали самі, а також продавали, щоб отримати кошти на придбання промислових товарів, одягу, реманенту, для сплати готівкою частини податків. На основі обов'язкових селянських поставок в абсолютній більшості формувалися державні продовольчі ресурси.

Варто зазначити, що в довоєнний період птахівництво становило вагомий частку тваринницької галузі колгоспів та радгоспів. На початку 1941 р. майже усі колгоспи мали птахівничі ферми, на яких загалом налічувалося 8 622 тис. голів птиці. У республіці працювали 164 інкубаторно-птахівничі фабрики, які забезпечували колгоспи і радгоспи яйцями і курчатами для вирощування.

За роки німецької окупації птахівництво зазнало величезних втрат, були зруйновані майже 80 відсотків інкубаторно-птахівничих станцій, майже всі колгоспні і радгоспні птахоферми.

Відбудова і розвиток птахівництва, як швидкозростаючої і продуктивної галузі тваринництва, мало велике значення, оскільки ця галузь за роки війни була майже цілком зруйнована. У міру того, як територія України визволялася від окупації, ЦК КП(б)У та Раднарком УРСР ставили завдання перед Наркоматом землеробства УРСР, земельними організаціями і науковими установами щодо швидкого відновлення і розвитку птахівництва. Голова Раднаркому УРСР М. С. Хрущов у виступі 6 березня 1944 р. на VI Сесії Верховної Ради УРСР зазначав, що для забезпечення Червоної армії, населення міст і промислових центрів м'ясом, необхідно посилено розвивати птахівництво в колгоспах і в господарствах колгоспників. Ця справа дуже вигідна для держави, колгоспів і селян тому, що дасть можливість зберегти худобу, свиней, овець і використати їх для швидкого відновлення тваринництва. Велика кількість птиці потрібна також для боротьби з

сільськогосподарськими шкідниками: буряковим довгоносом, клопом-черепашкою та ін. [107].

З метою прискорення відбудови птахівничої галузі, відновлення діяльності колгоспних і радгоспних ферм, інкубаторно-птахівничих станцій Рада народних комісарів УРСР 13 травня 1944 р. ухвалила спеціальну постанову «Про розвиток птахівництва в колгоспах і заходи по вирощуванню та переробленню птиці на м'ясо». Постановою передбачали широкі заходи щодо прискореного розвитку птахівництва, комплектування колгоспних птахівничих ферм і вирощування птиці на м'ясо. До кожної області, району і колгоспу доводилися планові завдання «по виведенню добового молодняка птиці і завдання по вирощуванню молодняка птиці для комплектування основного стада і для здачі державі на м'ясо». Правління колгоспів, за участю зоотехніків, агрономів та колгоспного активу, на основі доведених завдань з розвитку птахівництва, до 1 червня 1944 р. мали розробити плани відбудови птахівничих ферм і їх комплектування поголів'ям птиці. Постанова зобов'язувала районні ради депутатів трудящих у кожному колгоспі виділити завідувача з птахівництва, поклавши на нього завдання з організації відбудови птахівничих ферм, комплектування їх поголів'ям птиці та відповідальність за вирощування для здачі на м'ясо державі [108].

З огляду на дефіцит фахівців, обласні, районні земельні відділи, інкубаторно-птахівничі станції мали організувати семиденні семінари для завідувачів колгоспних птахівничих ферм та колгоспників з догляду за птицею – 31 764 чол. Наркомат землеробства УРСР спільно з Державним видавництвом сільськогосподарської літератури мали видати популярну інструкцію з вирощування та відгодівлі птиці, тиражем 50 тис. примірників.

Постанова вимагала від відповідних державних органів організувати короткотермінові курси для підготовки кваліфікованих робітників з приймання, забою, переробки, обліку птиці в кількості 3750 осіб. Виконавчі комітети обласних і районних рад депутатів трудящих мали взяти під контроль відбудову птахівничих ферм, усі процеси вирощування, годівлі, розмноження

та надходження птиці на заготівельні пункти. Редакції центральних, обласних і районних газет повинні були систематично висвітлювати на сторінках періодичних видань питання щодо організації вирощування птиці в колгоспах і популяризувати досвід передових колгоспів і колгоспників. Раднарком УРСР наголошував, що «справа якнайшвидшого розвитку птахівництва набирає великого державного значення і є одним з вирішальних заходів для швидкого відновлення громадського тваринництва в колгоспах УРСР» [109].

Перед керівниками колгоспів, радгоспів, інкубаторно-птахівничими станціями ЦК КП(б)У і Раднарком УРСР поставили завдання щодо відбудови птахівництва, яке мало відігравати значну роль у збільшенні м'ясних ресурсів республіки.

Згідно з державними планами розвитку колгоспного і радгоспного птахівництва на 1944 р. передбачалося відновити птахівничі ферми у господарствах і довести поголів'я птиці, зокрема, в лівобережних областях УРСР до 2 473 тис. голів, у тому числі курей – 2 338 тис.; водоплавної птиці – до 135 тис. голів. Необхідно було відбудувати й провести інкубацію на 60 інкубаторно-птахівничих станціях, які мали вивести 6 337 тис. голів курчат, 330 тис. голів молодняка водоплавної птиці. Уряд вимагав від Наркомзему УРСР, відповідних сільськогосподарських органів і установ розширити мережу інкубаторно-птахівничих станцій з таким розрахунком, щоб одна станція обслуговувала 2-3 райони. У 1944 р. у східних областях республіки повинно було працювати – 164, у 1945 р. – 220 станцій, у західних областях у 1945 р. – 30 станцій; у 1946 р. відповідно 260 і 80 інкубаторних станцій [110].

Безумовно, у справі відновлення і розвитку птахівництва, виведення нових і вдосконалення наявних порід птиці, підвищення продуктивності усіх видів птиці важливе місце належало ученим птахівничої галузі. Варто зауважити, що в довоєнні роки у науковому забезпеченні розвитку птахівництва було досягнуто чималих успіхів. Крім проведення селекційно-племінних досліджень учені надавали важливу практичну допомогу колективним господарствам. За свідченням директора Української наукової